

Maj-Brit Daugbjerg Hoffmann

HVERDAGSLIV, KOMMUNIKATION OG INTERAKTION I BOTILBUD FOR SVÆRT UDVIKLINGSHÆMMEDE

AARHUS
UNIVERSITET

INSTITUT FOR UDDANNELSE
OG PÆDAGOGIK (DPU)

Maj-Brit Daugbjerg Hoffmann

Hverdagsliv, kommunikation og interaktion i botilbud for svært udviklingshæmmede

Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet, 2012

Titel:

Hverdagsliv, kommunikation og interaktion i botilbud for svært udviklingshæmmede

Forfatter:

Maj-Brit Daugbjerg Hoffmann

Udgivet af:

Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.

Forskningsprogrammet SSIP - Social- og Specialpædagogik i Inkluderende Perspektiv. 2012

© 2012, forfatteren

1. udgave

Kopiering tilladt med tydelig kildeangivelse

Omslag og grafisk tilrettelæggelse: Knud Holt Nielsen

ISBN:

978-87-7684-989-4 (elektronisk udgave)

Rapporten er udarbejdet i tilknytning til projekt KvaliKomBo, som er finansieret af Servicestyrelsen (nu: Socialstyrelsen) under Socialministeriet. Den er udgivet som publikation nr. 7 i serien 'Socialpædagogisk faglighed og voksne med psykisk/fysisk handicap' (serieredaktør: Søren Langager) under DPU's forskningsprogram Social- og specialpædagogik i inkluderende perspektiv (SSIP).

Denne og de øvrige udgivelser i serien kan gratis downloades via adresserne: www.dpu.dk/ssip/ebog

Indhold

INDLEDNING	5
UNDERSØGELSENS FOKUS, OPBYGNING SAMT METODISK/TEORETISKE FUNDAMENT	6
DEL 1 – DET KA' NYTTE	9
INTRODUKTION	9
KAPITEL 1 DKN OG RELATIONEN TIL FORTIDEN	10
DET HISTORISKE OPGØR	10
NORMALITET SOM OMDREJNINGSPUNKT	11
UDDANNELSE AF ÅNDSSVAGEFORSORGENS MEDARBEJDERE.....	12
KAPITEL 2 PROJEKTPERIODEN	13
BAGGRUND OG OPSTART.....	13
DKNS REFERENCERAMME OG UDVIKLINGSFORSTÅElsen	14
DKNS NORMALISEREDE HVERDAGSLIV	16
BEBOEREN: DET KOMMUNIKATIONSKOMPETENTE BARNEMENNESKE PÅ VEJ TIL VOKSENTILVÆRELSENS SELVHJULPENHED OG AUTONOMI	18
LIVSKVALITET OG RELATION VS. TRÆNING OG TILPASNING	20
MEDARBEJDEREN: DEN ANSVARSTAGENDE ILDSJÆL OG VIDENSBÆRENDE KOMPENSATOR.....	21
KAPITEL 3 TIDEN EFTER PROJEKTPERIODEN.....	24
STATUS PÅ PROJEKTERNE	24
EFFEKTEN AF DKN I 90'ERNE.....	25
DKN, SERVICELOVEN OG EMPOWERMENT.....	25
DEL 2 - BOTILBUDDENE	28
INTRODUKTION	28
KAPITEL 4 BOTILBUDDENES DISKURSIVE SELVFORSTÅELSER	29
BOTILBUD A	30
BOTILBUD B	32
OPSAMLING PÅ DEN DISKURSIVE SELVFORSTÅELSE	35
KAPITEL 5 INTRODUKTION TIL FELTSTUDIERNE I DE TO BOTILBUD	36
TEORETISK OG ANALYTISK TILGANG TIL FELTSTUDIERNE	37
PRÆSENTATION AF BOTILBUDDENE.....	39
MEDARBEJDERNES DEFINITION AF SITUATIONEN	41

KAPITEL 6 BEBOERNE I BARNEROLLEN	47
DEN STAGNEREDE INFANTILE/BARNLIGE BORGER	47
DEN SOCIALE FUNKTION AF BEGREBET UDVIKLINGSALDER.....	50
KAPITEL 7 INTERAKTIONER I BOTILBUDDENE	54
LUHMANNS KOMMUNIKATIONSFORSTÅELSE.....	54
KOMMUNIKATIONER I BOTILBUDDENE	58
MEDDELELSSESASPEKTET: DE ANVENDTE KOMMUNIKATIONSMEDIER.....	58
FORSTÅELSESDIMENSIONEN	62
KAPITEL 8 DEN SVÆRE KOMMUNIKATION	70
KOMMUNIKATION SOM KONSTRUKTION	70
KOMMUNIKATION, MAGT OG TVANG.....	71
KOMMUNIKATIONSHJÆLPEMIDLER	73
INSTRUMENTEL OG SOCIAL KOMMUNIKATION.....	74
KAPITEL 9 INTERAKTION, ORGANISATION OG SAMFUND.....	76
ORGANISATIONENS TEMAER OG PERSONKONSTRUKTION	76
RELATIONEN TIL ”DET FUNKTIONELT DIFFERENTIEREDE SAMFUND”	78
BOTILBUDDENE SOM POLYFONE ORGANISATIONER	83
HANDICAPPEDE ANSKUET UD FRA ØKONOMISKE OPTIKKER – EN SAMFUNDSMÆSSIG TENDENS.....	87
KAPITEL 10 OPSAMLING OG AFSLUTNING	89
LITTERATURLISTE:	92
DET KA’ NYTTE FILMENE:.....	96
OVERSIGT OVER INTERVIEWS	97
BILAG 1 FILMOVERSIGT	98
BILAG 2 SKEMA OVER AKTIVITETER I DET KA’ NYTTE-FILMENE.....	100

Indledning

Social- og indenrigsministeriet udmeldte i 2009 en pulje på 24 mio. kroner, der kunne søges af kommunalbestyrelser og regionsråd i forhold til kvalitets- og kompetenceudvikling i botilbud for udviklingshæmmede og sindslidende. Formålet er ifølge projektbeskrivelsen *"at igangsætte initiativer, der med afsæt i kompetenceudvikling blandt botilbuddenes medarbejdere kan forbedre livsvilkårene for beboere i botilbud, herunder udviklingshæmmede og sindslidende"* (Indenrigs- og Socialministeriet 2009 :2). Forholdene på nogle af landets botilbud beskrives som værende i strid med *Serviceovens* intentioner om at ophæve *"institutionstankegang- og kultur, der indskrænker beboernes selvbestemmelse og integritet"* (ibid).

Det største af de projekter, der blev tildelt penge, blev lanceret som *"Det ka' nytte anno 2012"*¹. Projekttitlen kobler tilbage til titlen *"Det ka' nytte"*-projekterne, der kørte i perioden 1985-1991. De skulle forbedre livsvilkårene for de sværest handicappede. *"Det ka' nytte anno 2012"* foregår i et tværkommunalt samarbejde mellem de kommuner, der tidligere hørte under Frederiksborg Amt, og der ydes konsulentbistand fra DPU i forhold til planlægning og gennemførelse af projektet. I alt 9 af kommunernes botilbud for voksne udviklingshæmmede deltager. Frederiksborg amt var det sted, hvor de oprindelige *"Det ka' nytte"*-projekter havde deres udspring på voksenområdet i perioden 1985-91, og flere af de deltagende botilbud beskriver i deres skriftlige materiale sig selv som havende udgangspunkt i *"Det ka' nyttes"* referenceramme.

En ambition for projektet handler om at *"fremstille en opdateret Det ka' nytte-metodik"* (projektbeskrivelsen:3), der formår at bygge *"bro over en potentiel konflikt mellem managementideologien i forvaltninger og fagidentiteten hos det pædagogiske personale"* (projektbeskrivelsen:18). Det pointeres også, at *"Det ka' nytte"*-metodikken mangler at blive opdateret i forhold til den nuværende sociallovgivning.

Denne undersøgelse er tilknyttet projektet *"Det ka' nytte anno 2012"*, og i tråd med dette følges der to overordnede spor: For det første ses der nærmere på *"Det ka' nytte"*-tanken, både i den oprindelige version, som den blev udtrykt i midtfirserne/halvfemserne, samt sat i en mere nutidig kontekst. For det andet belyses hverdagslivet, gennem observationer på to af de projektdeltagende botilbud, for at komme nærmere et bud på, hvordan hverdagslivet for svært udviklingshæmmede voksne kan se ud i dag. Undersøgelsen har sit afsæt i et

¹ Senere i kombination med projekttitlen KvaliKomBo.

² Det ka' nytte betegnes fremover DKN.

fokus på opfattelser af beboer- og medarbejderroller og på, hvordan disse opfattelser hænger sammen, dels med interaktionerne på botilbuddene, men også med målene for arbejdet med beboerne. Undervejs perspektiveres der til socialpolitik/lovgivning og socialpædagogisk praksis mere generelt.

Undersøgelsens fokus, opbygning samt metodisk/teoretiske fundament

Udviklingshæmmede omtales ofte som én gruppe uanset funktionsniveau. DKN-projekterne var i første omgang tiltænkt de svageste udviklingshæmmede. Projektet "Det ka' nytte anno 2012" inkluderer en bredere målgruppe (f.eks. indenfor autismespektret og bofællesskabsbeboere, der i nogle af døgnets timer er vurderet til at kunne klare sig uden personale). Denne undersøgelse følger tråden fra de oprindelige DKN-projekter, da der også fokuseres på de svageste udviklingshæmmede. Det betyder at der er tale om borgere med ofte sammensatte fysiske og psykiske handicaps, som set i forhold til udviklingshæmmede generelt, har et stort hjælpebehov i forhold til alle dagligdagens opgaver. Det betyder desuden, at der er tale om borgere med manglende eller begrænset talesprog, hvorfor kommunikation bliver et centralt fokuspunkt i denne undersøgelse. Undersøgelsen udfoldes i to hoveddele, og der opereres indenfor en interaktionistisk og konstruktivistisk ramme.

Første del fokuserer på DKN-tankegangen, og anden del udgøres primært af en kvalitativ analyse foretaget på baggrund af observationer i to af "Det ka' nytte anno 2012"-projektets medvirkende botilbud.

I forhold til botilbuddet, der med reference til sociologen Erving Goffman, kan anskues som en scene, bliver bestemte foruddefinerede roller relevante (Goffman 1992). Eller som Andersen og Born beskriver det med reference til sociologen Niklas Luhmann, foregår der i organisationer som botilbud bestemte personkonstruktioner, der besluttes ud fra deres relevans i forhold til organisationen. Disse forestillinger knytter sig desuden til "*en bestemt udviklet personforestilling i organisationen*" (Andersen og Born 2001:23). Juridisk italesættes udviklingshæmmede i botilbud som "personer i egen bolig" (jf. *Lov om social service*). I rapporten "Veje til et godt liv i egen bolig" (Etikos 2007) italesættes de som "borgere i egen bolig", og projektet "Det ka' nytte anno 2012" prøver da også at manifestere borgerbegrebet, som den måde de udviklingshæmmede i botilbud betegnes på. Alligevel anvendes her begrebet *beboer*, fordi der for denne undersøgelses vedkommende primært er tale om roller af relevans for organisationen botilbuddet. DKN ville netop også omkonstruere personforestillingerne i forhold til beboerne. Herudover havde DKN fokus på medarbejderrollen. I tråd

med dette er det disse "hovedroller"/personkonstruktioner, der er i fokus i denne undersøgelse.

I forhold til DKN er der særligt fokus på perioden 1985-1991, hvor DKN opstod. I undersøgelsen trækkes der på det tilgængelige materiale med direkte reference til DKN, som det har været muligt at opsamle. Desuden inddrages en række kvalitative forskningsinterview udarbejdet i forbindelse med projektet. Der er tale om fokusgruppeinterviews foretaget med medarbejdere og ledere på de projektdeltagende botilbud, et interview omhandlende DKN med seminarielærer Ester Gregersen, som gennemgik og underviste på DKNs første instruktøruddannelse, og som sidenhen har refereret til DKN i sin undervisning. Herudover er der et interview med Poul-Erik Larsen, der flere steder fremstår som central frontfigur i DKN³.

Første del baserer sig altså i høj grad på analyse af tekst og forskellige former for udsagn, hensigtserklæringer osv.. Formålet er at øge bevidstheden om dominerende forestillinger, diskurser og subjektpositioner indenfor området. I tråd med meget af det anvendte materiale er der hentet inspiration fra Michel Foucaults tanker om subjektpositioner og udviklingen af forskellige diskurser. Foucault fremhæver vigtigheden af at "*gøre rede for dannelsen af subjektet indenfor en historisk ramme*" (Foucault citeret fra "*Truth and Power*" i Heede (2004):18), og han pointerer: "*the way (man) thinks is related to society, politics, economics and history*" (Foucault citeret i Martin 1988:10). Subjektpositioner, særligt beboerens, er et fokusområde i undersøgelsen, og inspireret af Foucault inddrages både den historiske og samfundsmæssige kontekst. Enkelte steder i del 1 inddrages desuden Erving Goffmans teorier som bud på konstruktionen af subjektroller og på institutionaliseringens rolle for subjekterne.

Anden del starter med bostedernes diskursive selvforståelser, som de fremstår i skriftligt materiale og interviews, men hovedvægten ligger på observationer i de to botilbud. Tilgangen til observationerne er i udgangspunktet inspireret af Jarvinen og Mik-Meyers forslag om at indtage en interaktionistisk konstruktivistisk tilgang til observationer i forbindelse med kvalitative analyser. Dette implicerer et opgør med intentioner om at fremanalysere de observeredes "*subjektive meningsunivers*" (altså motiver og intentioner) (Jarvinen og Mik-Meyer 2005:18), og det etablerer i stedet fokus på "*det sete og hørte*" (ibid:101), samt på hvordan observationer relaterer sig til den kontekst, de produceres og finder sted i.

³ Hovedinitiativtager, der tilrettelagde og underviste på instruktøruddannelsen udviklet i DKN-regi. Han har siden efteruddannet og været konsulent på handicapområdet via sit "Det ka' nytte Consult".

I 2. del inddrages Goffman i stigende grad for at understøtte et interaktionistisk/relationelt perspektiv. Han anvender teatermetaforer i beskrivelsen af samfundet, hvor *"hverdagslivet betragtes som et skuespil, hvor vi tildeles bestemte roller"* (Mik-Meyer og Villadsen 2007:59). Teatermetaforerne tjener desuden det formål at *"synliggøre den moral som ethvert samfund og enhver organisation og institution er styret af, og som forplanter sig og reproduceres på det individuelle niveau"* (ibid:49). Den enkelte medarbejders handlinger er godt nok udtryk for egne valg, men som Goffman pointerer, så skal aktørernes strategier ses som socialt producerede, i det *"man kan sige, at det næppe er aktørernes "egne" strategier, vi ser udspillet, men strategier der er indlejret i konteksten, og som man som aktør må udøve for at være aktør i den givne kontekst: bestemte ritualer, gestik, udsagn mv."* (ibid:53). Goffman bruger teatermetaforerne som analytisk hjælperedskab (Goffman 2004:14), og de inddrages som bud på en måde til at blive klogere på dele af den sociale orden, der udspiller sig på scenen botilbuddet. Der trækkes også på andre elementer fra hans forfatterskab vedrørende social samhandling – de vil blive introduceret løbende.

I resten af undersøgelsen trækkes der i høj grad på Luhmanns teorikompleks – primært på hans kommunikationsforståelse og på hans forestilling om det funktionelt differentierede samfund og opsplitningen i forskellige funktionsspecifikke sociale systemer. Jacobsen og Kristiansen påpeger i deres Goffman-antologi, at der er stærk parallelitet mellem Luhmanns interaktionssystemer, og det Goffman definerer som samhandlingsordenen (Jacobsen og Kristiansen 2001:211), hvorfor jeg mener, det er muligt at samtænke perspektiver fra begge i analysetilgangen til det empiriske materiale.

Udgangspunktet i en Foucault-inspireret tankegang giver således indblik i den diskursive og genealogiske produktion af subjektpositioner indenfor området, mens der med Goffman og Luhmann etableres redskaber til analysen af de mange dagligdags interaktioner og kommunikationsformer (herunder ikke-verbale), der foregår i hverdagen på botilbuddene.

Da undersøgelsen er empirisk funderet i sit udgangspunkt, vil der ikke her indledningsvis være en samlet gennemgang af de anvendte teoretiske begreber. Disse vil blive uddybet og forklaret, efterhånden som de inddrages og bliver relevante.

Del 1 – Det ka' nytte

Introduktion

For at få sat DKN ind i en historisk ramme trækkes der nogle tråde længere tilbage. For at belyse den historiske og samfundsmæssige kontekst inddrages andres forskning indenfor dette felt. DKN's pædagogiske og metodiske fundament udvikledes særligt i perioden, hvor projekterne blev finansieret af Socialministeriets såkaldte SUM-midler (1985-1991), men der er tale om en tilgang, der sidenhen er blevet praktiseret og refereret til, når det handler om socialpædagogisk arbejde med udviklingshæmmede (særligt i forhold til de svageste). Det skriftlige materiale om DKN samt det kommunikationsmateriale, der er udarbejdet med reference til DKN, er primært udgivet efter 1991, men der blev dog i forbindelse med DKN-projekterne udgivet 7 videofilm, der omhandler voksentilværelsen på de daværende institutioner. Disse er udgivet i selve projektperioden fra 1986-91. Jeg har i forbindelse med min tilknytning til projektet tidligere lavet en nærmere analyse af 6 ud af de 7 film (Hoffmann 2011), som inddrages her (kort beskrivelse af de enkelte film er vedlagt: bilag 1)

Filmene skulle fungere som undervisningsfilm, de skulle udbrede DKN's budskaber, og de skulle dokumentere, at der fandt en positiv udvikling sted for både beboere og personale. Filmene fortæller den positive historie om DKN. Der er således, med et begreb lånt fra Goffman tale om en "idealiseret" fremvisning i positiv forstand (Goffman 1992:37f), og der er tale om "frontstage-fremstillinger" (Goffman 1992)– hvilket betyder, at det er de "gode måder", set i forhold til de samfundsmæssigt accepterede måder at handle på, der bliver vist. Med andre ord repræsenterer filmene givetvis et manipuleret udvalg af hverdagen, som det blev levet i botilbuddene, og de er derfor ikke gode kilder, hvis man vil skabe et helhedsbillede af udviklingshæmmedes hverdagsliv generelt i perioden. Dette ville kræve, at "backstage-fremstillingerne" også blev inddraget. Filmene giver dog et billede af, hvad ideerne bag DKN er. De giver billeder på rollesituationer og dagligdags liv – både i forhold til gode og dårlige eksempler, da de dårlige eksempler også italesættes i filmene gennem en afstandstagen fra tidligere tiders praksis. Der sker således med Goffmans begreb en "negativ idealisering" i forhold til fortiden (ibid:37ff). På den måde kan filmene tjene som en historisk kilde, der giver et forholdsvis "praksisnært" billede på nogle tendenser i den pågældende tidsepoke.

Kapitel 1

DKN og relationen til fortiden

Med DKN konstitueres bestemte opfattelser af beboer- og medarbejderrollen, og hvis man vil forstå DKN's betydning skal disse ses i sammenhæng med fortidens opfattelser, da de i høj grad opstår i kontrast til dem. Subjektrollerne indenfor området udviklingshæmmede er bl.a. udforsket af Birgit Kirkebæk. Ifølge hendes analyse er begrebet normalisering, *"det begreb, der har konstitueret vores nutidige forståelse af – og praksis indenfor – det felt, vi kalder psykisk udviklingshæmning"* (Kirkebæk 2001:224).

I det følgende opridses den historiske baggrund for DKN, så det bliver klart, hvorfor normaliseringsbegrebet får så vigtig en rolle. Herefter uddybes det, hvilke opfattelser af udviklingshæmmede voksne og af deres hverdagsliv i botilbud, herunder medarbejderrollen, der blev udtrykt med DKN-tankegangen. Endelig trækkes tråden videre til nutidig lovgivning.

Det historiske opgør

Den første DKN-film på voksenområdet bar titlen *"Fra genstand til menneske"* (film 1). Historiske analyser og litteraturstudier peger på, at denne tematik - hvorvidt udviklingshæmmede ER rigtige mennesker, samt hvordan de i så fald er det - er nærværende igennem historien. Særligt svært udviklingshæmmede har været placeret udenfor det "alment" menneskelige. Evnen til at beherske ekspressivt verbalt sprog spiller en væsentlig rolle i forhold til dette (bl.a. Kirkebæk 1993:121-140, Kirkebæk 1998, Sætersdal 1998, Clausen 1998). Kirkebæk har lavet en historisk analyse vedrørende faglige fortolkninger på de Kellerske anstalter og disses implikationer for opfattelsen af de åndssvage som personer i perioden 1884 – 1902 (Kirkebæk 1993). Analysen rummer fortællinger om, hvordan der i sidste halvdel af 1800-tallet, med reference til darwinistisk evolutionsforståelse, blev refereret til udviklingshæmmede som stagnerede på et evolutionært tidligt stadie, hvorfor der kunne argumenteres for, at udviklingshæmmede var nærmere dyr end mennesker. Hun fremdrager konkrete eksempler, hvor fortolkningerne sammenstiller udviklingshæmmede med får (på baggrund af observeret drøvtyggeri) (Kirkebæk 1993:123f) og rotter (på baggrund af kraniets form suppleret med adfærd) (Kirkebæk 1998:58ff). Hun kommer desuden med eksempler på, hvordan denne menneske-dyr-sammenstilling udkanaliseres i inddelingen udviklingsdygtige – ikke udviklingsdygtige. De udviklingsdygtige italesættes som havende menneskelige

egenskaber, men på et barnligt ufærdigt stadie, hvorfor der må arbejdes hen imod en mere fornuftmæssig tilstand, hvis det overhovedet er muligt. Hvorimod de ikke udviklingsdygtige åndssvage italesættes som havende en åndelig tilstand lig med dyrs (primært grundet manglende bevidsthed) og deraf afledt primitiv adfærd (ibid:56f). Barbro Sætersdals gennemgang af handicappedes skriftlige selvbiografier (Sætersdal 1998) tematiserer desuden, hvordan "grøntsagsmetaforen" bringes på bane i forbindelse med mennesker med opståede og omfattende funktionsned sættelser, ligesom hun også pointerer tendensen til infantilisering af handicappede. Hans Clausens litteraturstudie af skønlitterære handicapbilleder (Clausen 1998) fremdrager også modstillingerne menneske-dyr, barn-voksen som centrale tematikker, ligesom modstillingen farlig-ufarlig bringes på bane. Dette skal ses til forskel fra de videnskabeligt litterære forestillinger, hvor fortællingerne bl.a. organiseres omkring modstillingen stagnation-udvikling/fremskridt (Clausen 1998:77 ff.).

De "åndssvages" grad af menneskelighed har altså været knyttet til forestillinger om, hvorvidt man mente, at der var tale om, at de åndssvage kunne/kan tillægges evnen til at udvikle sig til bevidste, oplyste og deraf autonome individer, og hvorvidt de i de hele taget rummede udviklingsmuligheder. Når man begynder at opfatte dem som fuldt ud menneskelige og som (potentielt) autonome individer, så begynder man også at kunne argumentere for og arbejde hen mod en normalisering.

Normalitet som omdrejningspunkt

Fra starten af 50'erne er der kritiske røster vedrørende den lægevidenskabelige dominans på de daværende åndssvageanstalter, og socialpolitisk støttes fortællere for den såkaldte normaliseringstankegang med *Åndssvage-loven* af 1959 (Kirkebæk 2001). Målsætningen - fremført af forsorgschef Bank-Mikkelsen - om, at udviklingshæmmede skal tilbydes at leve "*et liv så nær det normale som muligt*" (Øgendahl 2000: 228) ekspliciteres lovgivningsmæssigt. Denne normaliserings-tradition, der er generel i Skandinavien på dette tidspunkt, skal ifølge Petter Askheim, der har lavet en analyse af de ideologiske strømninger i politikken vedrørende udviklingshæmmede, ses i sammenhæng med den nordiske velfærdsstats universalisme og rettigheder (Askheim 2003:21), hvor alle har lige ret til social sikkerhed/velfærd på et rimeligt niveau. Der var således tale om en normaliseringstankegang fokuseret i forhold til vilkår og rettigheder, ikke i forhold til de udviklingshæmmedes adfærd. Disse normalitetsbestrebelse blev særligt italesat af Bank Mikkelsen i forhold til boligforhold, undervisning/oplæring og borgerlige rettigheder (Kirkebæk 2001:225). Men han fokuserede også på omgivelsernes syn på de såkaldt åndssvage ved at pointere, at de-

res "lidelser" kunne bedres ved den rette behandling (ibid:226f). Centreret omkring begrebet "ligestilling" opstillede han idealet om, at det, "almindelige mennesker selv betragtede som værdifuldt i egne 'normale' liv, måtte også være udgangspunktet, når indsatsen overfor åndssvage blev planlagt og iværksat" (ibid: 212). I takt med velfærdsstatens udbygning og normaliseringsbestræbelserne kom rammen om de udviklingshæmmedes liv også til at afspejle det øvrige samfunds institutioner med hensyn til bestemte livsalder (børnehave, skole/fritidshjem, ungdomsskoler/klubber og voksenliv) og med hensyn til voksenlivets inddeling i henholdsvis arbejdsliv, familieliv og fritidsliv (bl.a. Holst m.fl.1990:159ff, Bylov 2010: 110).

Uddannelse af åndssvageforsorgens medarbejdere

Udviklingshæmmedes ret til normale vilkår understøttede også argumenter for bedre uddannet personale på de daværende åndssvageanstalter. Uddannelsen til omsorgsassistent⁴ var den første nationale uddannelse målrettet medarbejdere i de daværende anstalter for udviklingshæmmede, og den opstod i 1961 (Kirkebæk 2001). Den gamle forsorgs hovedfunktion karakteriseret af opbevaring og pleje skulle erstattes af et større fokus på udvikling og optræning af den udviklingshæmmede, så deres livsvilkår i højere grad kom til at afspejle majoritetsbefolkningens (Øgendahl 2000:228 og Kirkebæk 2001:192f). Der blev argumenteret for en uddannelse indenfor området ud fra nødvendigheden af et skift fra en medicinsk/sygeplejefaglig refleksionsramme til en refleksionsramme, der fik større fokus på pædagogiske og psykologiske fag (bl.a. Øgendahl 2000).

⁴ I 1974 sammenlagt med børneforsorgsuddannelsen. I 1980 fik den betegnelsen "Den socialpædagogiske grunduddannelse". I 1992 blev den slået sammen med børnehavepædagoguddannelsen og fritidspædagoguddannelsen og blev til generalistuddannelsen: Pædagoguddannelsen. Med 2007-reformen blev der indført en "mild specialisering" i forhold til 1. Børn og unge 2. Mennesker med nedsat funktionsevne 3. Mennesker med sociale vanskeligheder.

Kapitel 2

Projektperioden

Baggrund og opstart

Velfærdsstatens udbygning indebar nye tilbud til familier med handicappede børn, så børnene kunne vokse op hos familien. Frank Bylov påpeger, i sin doktordisputats med titlen: "Den store løsladelse – en kulturhistorisk beretning om empowermentbevægelserne blandt udviklingshæmmede 1980-95", hvordan der særligt op gennem 80'erne udvikledes nye boformer efterhånden som den første store generation af udviklingshæmmede, der var vokset op i egen familie frem for på anstalterne, skulle flytte hjemmefra. Dette skete i høj grad med udgangspunkt i forældrenes (og interesseorganisationen LEVs) indblanding i forhold til, hvad disse boformer skulle tilbyde (Bylov 2010:108f). Bylov påpeger også, at SUM-midlerne, som finansierede DKN-projekterne, fungerede som innovationskatalysator for udviklingen af nye boformer (Bylov 2010:277). Anstalterne som boligform erstattedes derfor efterhånden af mindre boenheder i institutioner i amtsligt og kommunalt regi, og DKN var med til at understøtte denne udvikling. Det illustreres i filmene, hvordan DKN på voksenområdet i første omgang var målrettet beboere, der stadig boede på en af de tidligere store statslige centralinstitutioner under åndssvageforsorgen, nærmere bestemt "Ebberrødgård", og to af filmene (film 3 og 4) følger arbejdet på den nystartede institution "Kronborghus", der netop startede op med afsæt i DKN's principper.

DKN startede som lokale udviklingsprojekter fra 1985 og frem, men fra 88 blev DKN-projekterne finansieret af SUM-midlerne (Socialministeriets Sociale Udviklingsmidler). Projekterne opstod i et samarbejde mellem Storstrøms Amt, Frederiksborg Amt og Socialpædagogernes Landsforbund. Formålet med projekterne var primært at få efteruddannet de medarbejdere, der arbejdede i institutioner for svært handicappede samt at få igangsat projektarbejde knyttet til konkrete beboere. SUM-midlerne må socialpolitisk ses i lyset af den offentlige sektors moderniseringsbestræbelser⁵ og heraf følgende decentraliseringsinitia-

⁵ Den offentlige sektor gennemgik i 70'erne, 80'erne og 90'erne tre store decentraliseringer. I 1980'erne, som DKN foregår i, finder den anden *decentralisering "sted gennem udlægning eller decentralisering af ansvar og arbejdsopgaver fra departementer og styrelser til sektorinstitutioner og fra*

tiver. Med hensyn til SUM-projekterne pointeres det i formålsparagraffen, at *"Økonomisk set er ideen at binde eksisterende ressourcer sammen på nye måder"* (Folketingets Socialudvalg, 1988 citeret i Hegstrup 2005:1). DKN-projekterne skulle således udvikles indenfor de eksisterende rammer, og de koncentrerede sig om botilbuddenes *"indre forhold"* omhandlende udnyttelse og optimering i forhold til menneskelige ressourcer hos medarbejdere og beboere. Projektarbejdet var knyttet til udvalgte beboere, selvom andre beboere havde brug for samme indsats. Medarbejderressourcerne rakte dog ikke til mere. Ideen var, at erfaringerne fra arbejdet sidenhen skulle påvirke indstilling og dermed indsats i forhold til alle beboere på sigt.

DKNs referenceramme og udviklingsforståelsen

I en evaluering af DKN-projekterne understreges det, at DKN *"er en kultur, der etableres mellem beboere og personale – altså en holdning til beboerne – som udspringer af referencerammen"* (Møller 1991:13). DKN beskrives i evalueringsrapporten som en referenceramme omhandlende *"måden, hvorpå medarbejderen forholder sig til begrebet den udviklingshæmmede"* (Møller 1991:9), og de svært udviklingshæmmede italesættes i DKN-tanken som havende *"samme udviklingsmæssige potentiale som alle andre"* (ibid) og som værende *"programmeret til at gennemleve normaludviklingen"* (ibid). Udviklingshæmning beskrives i *"DKN-rapporten"* som et samspil mellem medfødte skader og en *"udviklingsmæssig konsekvens af manglende hensyntagen og kompensation"* (ibid). Der skal derfor arbejdes på medarbejdernes *"niveau for viden, forståelse og indsigt"* (ibid:10), så medarbejderne gøres i stand til at tilrettelægge kompenserende tiltag, der kan føre til en form for *"normaludvikling"* til trods for de medfødte skader. Her trækkes der på en teoretisk referenceramme hentet hos udviklingspsykologiens stadietinddeling for *"normale"* mennesker (eller nærmere betegnet børn) (bl.a. Møller 1991, Larsen 1997, Sørensen og Hansen 2000)). Professor i litteraturhistorie, Johan Fjord Jensen, har beskæftiget sig med psykologiske forståelser knyttet til et livsalderperspektiv med fokus på *"voksendommen"* i vestlige samfund (Jensen 1996). Han beskriver, hvordan den såkaldte *"organiske udviklingsforståelse"* skal anskues, som den forståelsesramme udviklingspsykologien i Europa i første om-

amter og kommuner til institutioner [...] samtidig med, at bremserne bliver slået i for den videre udbygning af det offentlige." (Klausen 2001:62). DKN er også knyttet til den tredje decentralisering. Her *"kommer aktøren mere i centrum. Der er ikke længere tale om decentralisering fra en central struktur til en lokal struktur, men om kompetenceoverdragelse fra (lokale) strukturer til lokale aktører."* (Hulgård 1995:38)

gang udviklede sig indenfor⁶. De retninger, der har udviklet sig herfra, trækker på den forståelse, at udvikling kan henvises til fastlagte universelle principper, der bl.a. handler om, at udvikling forekommer i en fast forudbestemt kronologisk rækkefølge, og at denne ikke kan ombyttes (men dog påvirkes af kulturelle betingelser) (Jensen 1996:89ff). DKN trækker på denne organiske udviklingsforståelse, og bestemmer miljømæssige og sociale problemer som årsag til de udviklingshæmmedes fejludvikling og "befinden sig" på et såkaldt tidligere udviklingstrin end samfundets "øvrige" jævnaldrende. Men samtidig etablerer udviklingsforståelsen i DKN en tro på, at selv de sværest udviklingshæmmede kan udvikle sig, hvis man finder frem til det udviklingstrin, vedkommende befinder sig på og starter der med udgangspunkt i metoder, der kompenserer for de medfødte skader (Møller 1991). DKN-projekternes interventioner målrettedes derfor (efter)uddannelse ud fra en erkendelse af, at de ændrede samfundsmæssige betingelser og holdninger til de udviklingshæmmede krævede anderledes handling fra deres omsorgsgivere.

I antologien *"Childhood and Old Age – Equals or Opposites"* (Coninck – Smith, Povlsen og Mellemegaard 1999) påpeges det indledningsvis, hvordan der i forhold til barndom og alderdom i vestlige samfund er tale om det fælles træk, at både børn og ældre er marginaliserede i forhold til arbejdslivet, hvorfor *"both young and old are institutionalised and transformed into objects of age-related pedagogical practices"* (ibid:7). Det samme kan siges at gøre sig gældende i forhold til svært udviklingshæmmede, der kan karakteriseres som både uproduktive og som havende brug for hjælp i forhold til hverdagens selv mest basale gøremål. Parallelt med, at boinstitutionernes "indre" pædagogiske praksis relaterer sig til en socialt produceret livsaldersforståelse, der med reference til en organisk psykologisk udviklingsforståelse, placerer beboeren i barndommen, organiseres de voksne udviklingshæmmedes institutionaliserede liv ud fra et rettighedsmæssigt aspekt, der relaterer sig til en biologisk/kronologisk livsaldersforståelse knyttet til voksnes "lønarbejderidealer". Alder kan ifølge socialantropolog Thomas Hylland Eriksen (Eriksen 1998: 167ff) anskues som en fundamental universel samfundsmæssig (social) differentieringsform, der på linje med køn som differentieringsform indeholder både en biologisk dimension og en socialt konstrueret dimension, og på trods af forskellige kulturelle sociale aldersfortolkninger samt statusmæssige tilskrivninger i forhold til bestemte livsaldre, er der tilsyneladende nærmest universel enighed (i forskellige varianter) om, at fortolkninger af barndom og ungdom centrerer omkring, at disse tilregnes ufuldkommenhed og uskyldighed, at deres "iboende menneskelighed

⁶ Betegnelsen organisk refererer tilbage til Rousseaus billede af "planten der vokser ud af sin egen kim og herunder gennemløber en række forvandlinger inden for en forudgivet vækstplan" (Jensen 1996:80).

ennå er uforløst" (ibid:168). Det er de voksnes rolle at føre de ufuldkomne på vej til voksendommens fuldkommenhed (eller "fuldendte menneskelighed"). Både Kirkebæk (Kirkebæk 1993) og Sæterdals (Sæterdal 1998) analyser peger på, at det kan være nærliggende at fortolke manglende ekspresivt talesprog med manglende bevidsthed (Sætersdal 1998 og Kirkebæk 1993: 130f) og deraf manglende "ægte" menneskelighed, eller i hvert fald en menneskelighed der ikke er reduceret til billedet af "det evige barn" (Kirkebæk 1998:129) med deraf følgende uskyldighed og manglende evne til at træffe selvstændige beslutninger på fornuftig vis.

Det er vigtigt at pointere, at den forståelse af mennesket og dets udvikling, der hermed bringes på bane, må ses som et konstruktivistisk bidrag, der ikke handler om sandhed, men om, at der udover en biologisk forståelse, også ligger en samfundsmæssig dimension dvs. sociale logikker og kulturelt historisk producerede forståelser bag konstruktionen af specifikke livsaldre og de udviklingsopfattelser, der knytter sig hertil. Poul Erik Larsen understreger i tråd med dette i interviewet, at "*når vi taler 'Det ka' nytte', så opererer vi jo med to aldre, en levealder og en udviklingsalder*" (Interview 05.11.2010)

DKNs normaliserede hverdagsliv

DKN-projekterne kan ses som reaktion på, at der i midt-80'erne var et efterslæb i forhold til normaliseringsbestrebelse. Tråden fra tidligere tiders normaliseringsintentioner og -tankegange tages op specifikt i forhold til målgruppen for DKN, og i filmen "Fra genstand til menneske" (film 1) ser vi f.eks. opgøret med den nuværende og tidligere tiders praksis, når speakeren kritisk pointerer, at: "*de snart 30 år gamle hensigtserklæringer om, at alle åndssvage bør tilbydes dagligt miljøgift, gælder ikke Hanne [beboer der er hovedperson i filmen]*" (Film 1: 8.10). I flere af filmene kritiseres det, at beboerne stadig ikke har et "normaliseret" hverdagsliv med hensyn til opsplitting i hjemme-, arbejds- og fritidsliv samt i forhold til boinstitutionernes fysiske rammer. I de senere film sker der en lille åbning i forhold til beskæftigelse udenfor boinstitutionerne, idet et par af filmenes hovedpersoner starter i en form for dagtilbud. Dog stadig i et meget begrænset omfang, da der er tale om ganske få timer og/eller dage pr. uge.

Fokus for DKN var i første omgang at forbedre livet på selve bomiljøerne, og dette skete ud fra idealer, der lignede medarbejdernes "normale" liv. Eksempelvis fortæller en medarbejder, at "*man glemmer lidt at se på, hvordan man godt selv ville have det derhjemme*" (film 2: 2.10). Denne bestræbelse mod normalisering problematiseres i samtiden som "*almindelighedens tyranni*" (Holst m.fl. 1990:161), fordi det har den konsekvens, at "*udviklingshæmmedes egne ønsker, behov og muligheder for egne valg*" (Ibid) tilsidesættes. Det påpeges, at medarbej-

derens interesser og idealer for "det gode liv" ikke nødvendigvis stemmer overens med beboernes.

Kirkebæk påpeger, at de mest handicappede børn frem til 1980 blev betragtet som u-underviselige. Først her blev undervisningspligten for alle børn i Danmark en realitet, og selv de mest handicappede blev omkonstrueret fra uheldbedelige og uforbederlige til nogle, der ligesom andre børn havde udviklingsmuligheder (Kirkebæk 2010:83). I tråd med dette viser filmene, hvordan hverdagens arbejde omdefineres fra det, der karakteriseres som "*ren pleje*" til at have et "*udviklingsorienteret fokus*" (som det ekspliciteres i filmen: "Et spørgsmål om holdning" 1988) med hensyn til beboerne. Beboerne skal nu inddrages og tage del i hverdagsaktiviteter omhandlende plejen af dem selv og optrænes til at være aktive i forhold til at spise, drikke, tage tøj på, bade mv., og sidenhen eventuelt også i forhold til øvrige mere praktiske opgaver i boinstitutionerne. Dette illustreres også i DKN's kommunikationsmateriale, hvor bogen "*At snakke om hverdagen*" (Møller og Sørensen 1994)⁷ indeholder illustrationer om hverdagen omhandlende: At stå op, tage tøj på, komme i bad, spise morgenmad, gå en tur, købe ind, spise frokost, tage på tur (i bus), vaske tøj, gøre rent, vande blomster, slappe af i stuen med the og kiks – høre Walkman, ligge henslængt i sofa eller tale sammen, lave aftensmad, dække bord, spise aftensmad, være på toilet og få ble på.

De situationer, der i filmene tematiseres som genstand for beboernes udvikling, viser, hvordan DKN forfølger ønsket om en udskiftning af den mere traditionelle sygeplejefaglige dominans på området med en mere (social)pædagogfaglig. Beboerens udviklingspotentialer sættes i højsædet, og selve "plejedelen" og de mere almindelige opgaver relateret til husførelsen generelt bliver også et mål for beboernes udvikling. Målet med hensyn til medarbejderne bliver at gøre dem i stand til at fremanalysere interventioner, der kan iværksætte disse udviklingsprocesser samt at arbejde med dem i hverdagen. I følge Goffman kan man "*spore sociale forandringer i en rolle gennem de typer af roller, der bliver tilføjet eller forsvinder fra rollesættet*" (Goffman 2004:195). Skiftet i medarbejderrolle må ses i relation til et skift i beboerrollen, der går fra at blive fortolket ud fra et plejetema knyttet til personer, der har brug for pleje, men ikke kan udvikle sig, til at blive fortolket i et (social)pædagogisk udviklingstema.

I forhold til de aktiviteter, filmens scener viser som omdrejningspunkt for samvær mellem medarbejdere og beboere, bliver det da også andre aktiviteter

⁷ Denne bog var en ud af 3, der blev udviklet grundet manglende vejledende materiale i forhold til voksne udviklingshæmmede, hvad angik brug af tegn og billedsymboler. De to andre havde temaerne "at snakke om følelser" og "at snakke om kroppen" og alle indeholder billedillustrationer suppleret med "tekstbokse", der viser, både hvordan specifikke tegn udføres, samt forskellige trykte billedsymboler.

end de basale plejerettede aktiviteter, som samværet centrerer omkring. Således vises scener, hvor der synges, cykles, spilles bold, køres i forlystelser på Bakken, der er rideture, ture i svømmehallen, gåture i skoven, der gynges, der aes, krammes osv. (se bilag 2). Aktiviteterne slipper på intet tidspunkt det udviklingsorienterede sigte, og argumentationen bag aktivitetsvalgene hentes ud fra, at der arbejdes med sanseintegration, motorisk udvikling, begrebsindlæring, kommunikationsudvikling, følelsesmæssig tilknytning til andre mennesker mv..

Udvikling er dog ikke det eneste ideal i forhold til de udviklingshæmmedes liv. I det skriftlige materiale fokuseres der specifikt på begrebet: "livskvalitet" som et centralt ideal knyttet til de udviklingshæmmedes tilværelse (bl.a. Møller 1991, Dahlin 1996), og de ovenfor nævnte aktiviteter skal også ses i denne sammenhæng. Askheim definerer livskvalitetsbegrebets indtog i forhold til de udviklingshæmmedes liv som et subjektivt værdibaseret supplement til socialpolitikken økonomiske og materielle mål (Askheim 2003:71), og det er en debat, der i forhold til udviklingshæmmede generelt er nærværende både under og efter DKN-projektperioden.

Desuden ses i stort set alle filmene intentioner om at arbejde med integration i forhold til det øvrige samfund. DKN kan dermed siges at følge et tema, der blev sat fokus på med FN's internationale handicapår i 1981. Nemlig et fokus på ligestilling og integration i forhold til handicappede generelt.

Beboeren: Det kommunikationskompetente barnemenneske på vej til voksentilværelsens selvhjulpenhed og autonomi

Opgøret med tidligere tiders syn på udviklingshæmmede ses aktualiseret i DKN-materialet i forhold til at etablere brud med nogle af de gængse hverdagsfortolkninger. Blandt andet i filmen *"Et spørgsmål om holdning"*, hvor en medarbejder beskriver sin umiddelbare oplevelse af en beboer: *"Det er ikke mennesker det her. De siger ikke noget, de gør ikke noget, sidder ned og virker passive på mig. Sagde nogle mærkelige lyde - det var utroligt. Og jeg var også en smule bange for dem, der var jo også nogle, der kunne gå, men kom med højtråbende lyde, så man på det nærmeste gik udenom"* (film 2: 2.54). Denne oplevelse placerer hun, før hun kom med i et DKN-projekt, hvor hun fik et nyt syn på vedkommende. Det menneskelige kobles altså her bl.a. med en adfærd, der handler om evnen til at tale i et forståeligt sprog og om at tage initiativ til at foretage sig noget mere fornuftigt end at gå op og ned af gangene og sige mærkelige lyde, ligesom medarbejderen italesætter, hvordan deres noget aparte adfærd resulterer i, at hun bliver bange for dem. I filmene ses det, hvordan der i forhold til de fleste samværssituationer er tale om, at der samtidigt arbejdes med det formål at understøtte og udvikle

kommunikationen mellem medarbejder og beboer. Det fremgår desuden også af programmet for uddannelsen af de første DKN-instruktører samt af det samlede skriftlige materiale udgivet med reference til DKN, at et af DKN's mest centrale fokusområder handler om etablering af en eller anden form for kommunikation. Der trækkes her særligt på en kombination af viden om små børns kommunikative udvikling og kommunikation og samspil med små børn med handicaps, samt litteratur der refererer mere specifikt til udviklingen hos små børn (dette fremgår eksempelvis af litteraturlisten i Sørensen og Hansen 2000). Dette suppleres med et fokus på anvendelse af alternative kommunikationsformer. I filmene ses talrige eksempler på, hvordan personalet i forsøg på at etablere en form for kommunikation med beboerne må lære sig at anvende og bruge både tegn til tale (talesprog, der suppleres med enkelte tegn fra døves tegnsprog), konkrete genstande, der illustrerer bestemte aktiviteter (konkreter), samt i nogle af filmene desuden billeder og billedsymboler. Tilgangen kan ses som værende inspireret af arbejdet på specialskolerne, hvor omkonstruktionen fra uunderviselig til udviklingsduelig styrkede troen på og dermed erfaringerne med de svageste som kommunikationskompetente (Kirkebæk 1987:78).

Troen på, at selv de svageste rummer kompetencer til at kommunikere, medfører en tro på evnen (og viljen) til at være aktive deltagere i egen dagligdag og til at træffe (rationelle) individuelle valg. Beboerrollen bevæger sig således ideelt set fra at være en passiv og hjælpeløs person til at være en aktiv og kommunikerende samarbejdspartner (dog i høj grad ud fra medarbejdernes dagsorden), der efterhånden, som udviklingen bringes til højere stadier, vil kunne fremstå som et mere autonomt (og "voksenmenneskeligt") subjekt, der også vil kunne tage selvstændige valg. Ønsket om at understøtte de udviklingshæmmedes evne til og muligheder for at tage selvstændige valg illustreres i DKN-filmene, men der er, i hvert fald i starten, tale om valgmuligheder, der etableres på nogle meget banale punkter, og ud fra de muligheder institutionens hverdagssituationer tilbyder, som eksempelvis at vælge mellem yoghurt og havregrod og at sige til og fra i forhold til igangværende aktiviteter. Det er tydeligt, at dette var en helt ny og virkelig svær opgave, hvilket vidner om, i hvor høj grad der i udgangspunktet var tale om mennesker, der tidligere havde haft meget begrænsede muligheder for indflydelse på egen tilværelse. Samtidig er det tydeligt, at det for medarbejderne er nyt, og at det dermed kræver særligt fokus og opmærksomhed at skulle tilskrive det, beboerne gør (dvs. deres "sprogløse" og mærkværdige adfærd) et kommunikativt og formålsrettet aspekt.

Dog forekommer det paradoksalt, at der sideløbende med, at der i filmene fokuseres meget på, at det i sidste ende drejer sig om, at beboerne skal lære at træffe valg, samtidigt fortælles, hvordan *"hun skal lære at gennemføre træningen som planlagt ... hun skal presses i forhold til dette, men til gengæld viser hun tiltagende*

glæde og selvstændighed undervejs i projektet" (film 1:21.50). En såkaldt frisættelse af beboerne til mere autonome subjekter går således gennem meget fastlagte træningsprogrammer, og dagsordenen for beboernes hverdagsliv sættes dermed af socialpædagogiske interventioner. Disse interventioner kan ikke ses uafhængigt af det, der for Goffman (Goffman 1967) anses som karakteristisk i forhold til "den totale institutions træk": at det institutionaliserede liv rummer en form for standardiseret hverdagsliv, hvor faste rutiner, tidsskemaer, rytmer og standarder bliver afsat for beboernes hverdagsliv frem for deres egne ønsker og behov (ibid:13ff). Derfor kan interventionsvalgene i forhold til at gøre beboerne mere aktive vedrørende selvforhold også ses i et andet lys end omhandlende blot bestræbelser på autonomi "for livskvalitetens skyld". De udviklingsaktiviteter, som beboerne med DKN bliver en del af, skal således ses i sammenhæng med den institutionelle kontekst, de er en del af, hvorfor udviklingsaktiviteterne i høj grad også bliver centreret omkring en inddragelse i de (pleje)arbejdsopgaver, medarbejderne alligevel er nødt til at udføre, ligesom aktiviteterne må passes ind i institutionens skemamæssige planlægning. Det, at der med DKN i det hele taget kommer valgmuligheder på dagsordenen for beboerne, må dog alligevel alt i alt ses som begyndende forsøg på at mindske "den totale institutions" totale umyndiggørelse og i stedet fremdyrke beboernes selvstændighed.

Livskvalitet og relation vs. træning og tilpasning

Kirkebak pointerer, hvordan der i perioden 1970-2000 har eksisteret 2 forskellige opfattelser, der enten centrerer sig omkring træning og tilpasning eller relation og livskvalitet (Kirkebak 2010:21). Holst m.fl. taler i perioden for det "relationelle perspektiv" frem for en træning, der i bedste fald udelukkende afføder mere normale levevilkår (Holst m.fl. 1990:158ff). De sammenkobler begrebet med livskvalitet, et begreb de ønsker reserveret til at være "forbeholdt til at opfangne kvaliteten af relationerne" (ibid:167), og pointerer, at begrebet "livskvalitet" på trods af dets normative karakter er nødvendigt, fordi blandt andet behandlingsmæssige tiltag må "hvile på forestillingen om det gode liv" (ibid:158). At kunne forvalte eget liv betegnes som essentielt i forhold til livskvalitet (ibid:161). Bylov påpeger, hvordan "pædagogikkens vending mod samtalen snarere end udviklingsskemaet, optages i den faglige diskurs" (Bylov 2010:227).

DKN kan ikke siges at være knyttet rent til nogle af disse opfattelser, men i varierende grader at indeholde alle elementer i deres mere eller mindre spæde udgave. Argumentet om øget livskvalitet synes at kunne tages i anvendelse i forhold til alle de aktualiserede aktiviteter i filmene, men argumentationer ud fra hensigter om mere normale livsvilkår opnået gennem faste programmer

dominerer billedet. Men heller ikke her kan der siges at være tale om et enten eller, i det der også arbejdes på at forbedre relationen, eller måske nærmere at anskue samværet som noget relationelt i det hele taget. Her er Bylov inde på, hvordan der i perioden sker et diskursivt fagligt skift, hvor det pædagogiske sprog ændrer sig fra *"monologisk til dialogisk, eller at den pædagogiske relation fra at have haft udgangspunkt i diagnosen nu tog afsæt i dialogen"* (Bylov 2010:227), en vending, hvis realitet klart var betinget af den ændrede indstilling vedrørende beboerne som kommunikations- og dermed valgkompetente subjekter.

Filmenes mere oplevelsesorienterede aktiviteter, som blev nævnt tidligere, kan på den ene side anskues i et normalitetsperspektiv, der omhandler "almindelige" menneskers fritidsaktiviteter eksempelvis at gå en tur i skoven eller sidde på en bænk og få en øl. Men aktiviteter som at gynge, køre med fjernstyret bil, vugge i armene på en pædagog, synge børnesange mv. understøtter også, hvordan der i hverdagen var tale om en praksis, der understøttede den barnliggørelse af beboerne, der blev etableret med den udviklingspsykologiske forståelse. Dette ud fra et rationale om, at aktiviteterne udviklende karakterer ville bringe beboerne til højere stadier.

Medarbejderen: Den ansvarstagende ildsjæl og vidensbærende kompensator

Som tidligere nævnt, handlede DKN i høj grad om medarbejdernes holdning til de udviklingshæmmede, i forhold til at medarbejderen skulle se beboerne som værende i princippet "normale mennesker", som bare skulle kompenseres på den rette måde. Dette søgtes understøttet ved en uddannelse af særlige DKN-instruktører, der herefter skulle stå for implementering af arbejdet båret af DKN's vidensgrundlag, holdninger og metodiske principper. Det pointeres særligt i filmen *"En pædagogisk udfordring"* (film 4), at en pædagoguddannelse i sig selv ikke medfører tilstrækkelig viden til at være kompetent i forhold til at tilrettelægge den nødvendige kompenserende indsats, og i flere film illustreres det, hvordan der ydes konsulentbistand/støtte fra særligt DKN-kyndige medarbejdere i forhold til at planlægge indsatsen for beboerne. Eksempelvis i forhold til at få implementeret den analysemodel, der udarbejdes i DKN-regi: "Den pædagogiske analyse"⁸. I filmen "Et spørgsmål om holdning" (film 2) tydelig-

⁸ "et analyse og planlægningsredskab der har til formål at omformulere medicinske diagnoser til pædagogiske problemstillinger og handlemuligheder, og den adskiller klart beboerens og medarbejderens problemer" (Larsen 1997:3). Der inddrages fem aspekter, "der alle skal vurderes og beskrives". De første 3 anskues som analysens objektive bidrag: Det medicinske, det konkrete og det adfærdsmæssige aspekt. Desuden inddrages et subjektivt aspekt dvs. tolkede udsagn med det psykologiske, følelsesmæssige og udviklingsmæssige aspekt. Til sidst det pædagogiske aspekt som

gøres det, hvordan konceptet kræver, at medarbejderen *"hele tiden udvikler sig, søger ny viden og indstiller sig på at være i en proces, der aldrig stopper"* (film 2: 20.13). DKN er altså et koncept, der kræver noget ekstra fra personalets side. Udviklingspotentialet benyttes dog som motivationsfaktor for at arbejde ekstra hårdt. Det slås flere steder fast, at beboerne udvikler sig på en måde, som medarbejderne ikke troede mulig. Med denne påpegning af beboernes udviklingsmuligheder lægges der op til, at medarbejderne har et særligt og stort ansvar. Generelt er det et tema i filmene og i det øvrige DKN-materiale, at udvikling hos beboerne er betinget af, at medarbejderen påtager sig ansvar for denne udvikling. Dette fokus på medarbejdernes ansvar fremgik også af interviewene omhandlende DKN. Poul-Erik Larsen pointerede: *"at når jeg møder et menneske, så er det mit ansvar om det her menneske bliver udviklingshæmmet eller ej. Det er ikke et spørgsmål, om det har en hjerneskade eller en kromosomfejl eller sådan noget, næ det er mit ansvar, om jeg gør det, der skal gøres"* (Interview 05.11.2010), og Ester Gregersen fremhævede som noget essentielt ved DKN, at ansvaret for beboers udvikling blev flyttet til medarbejderen (Interview 27.08.2010).

DKN-projekterne medførte - som nævnt - ikke ekstra ressourcer, men udvikledes indenfor de eksisterende rammer (det gjaldt også de øvrige SUM-projekter). I artiklen *"Den lokale ildsjæl og det polycentrerede samfund"* (Hulgård 1995) fremhæver Lars Hulgård, hvordan evalueringerne af de projekter, SUM-midlerne støttede, var med til en kraftig italesættelse af ildsjælen som begreb (ibid:45). Ifølge Hulgård er ildsjælen et begreb, der *"på en eller anden måde signalerer personer, som påtager sig – eller tiltager sig – ekstraordinære opgaver i forhold til deres omgivelser."* (ibid:38) Ildsjælen var en vigtig del af DKN. Poul-Erik Larsen, der var en central nøgleperson i forhold til hele DKN og opstarten, beskrives flere steder i DKN-materialet som projektets bærende *"ildsjæl"*. Ester Gregersen var også inde på ildsjælens rolle i forhold til DKN: *"Altså det her kunne ikke lade sig gøre med bare én ildsjæl ... der var mange, som var enige om, at det her var vigtigt at gøre noget ved"* (Interview 27.08.2010).

Andersen og Born har med et teoretisk afsæt hos Luhmann lavet en semantisk analyse af italesættelsen af den offentlige ansatte (Andersen og Born 2001). Deres analyse påviser, hvordan der netop i perioden fra midten af 80'erne til midt/slut 90'erne sker et skift fra den *"ansvarshavende medarbejder"* til den *"ansvarstagende medarbejder"*, og dette skift hænger godt sammen med den øgede interesse for ildsjælen. Hvor den ansvarshavende medarbejder ud fra mere overordnet definerede beskrivelser af arbejdsopgaverne havde *"pligt"* til at udføre bestemte arbejdsopgaver, bliver den ansvarstagende medarbejder selv ansvarlig for at tage ansvar (ibid:80f). Dette er en indstilling, der i høj grad

inddrager alle øvrige aspekter i forhold til at opsætte mål for pædagogiske handlemuligheder (1997:3ff).

relaterer sig til begreber som omstillingsparathed og forandringsparathed, som er nogle af den tids mantraer både på det organisatoriske og på det individuelle (medarbejder)niveau (ibid:77ff). Det er også en indstilling, der ses reflekteret i DKN-materialet. DKN pointerer godt nok, at medarbejderen *har* et ansvar for at tilrettelægge kompenserende og dermed normaliserende tiltag, men projekterne handler i høj grad om at få medarbejderne til at tage dette ekstraordinære ansvar på sig i forhold til, at der ikke var tale om øgede medarbejderressourcer. Ligesom der sker en ansvarliggørelse i forhold til, at de ansatte i højere grad selv må definere og tilrettelægge arbejdsopgaverne, så der skabes udvikling hos beboerne. Dette dog på baggrund af "den rette" viden og ledt på vej af mere (DKN) kyndige medarbejdere.

Kapitel 3

Tiden efter projektperioden

Status på projekterne

DKN udvikledes altså kun og fik kun så stor gennemslagskraft på grund af nogle meget ihærdige ildsjæle med tilknytning til området. Projekterne kom med andre ord ikke (i udgangspunktet) i stand ud fra socialpolitiske overvejelser, men ud fra at nogle fagfolk, tæt på praksis, formulerede nogle projekter, der skulle løse nogle socialpolitiske opgaver. Hans Clausen lavede i 1991 en undersøgelse af, hvilke initiativer på handicapområdet, der blev støttet af SUM-midlerne (Clausen 1991). Han påpeger, hvordan SUM-midlerne understøttede en ændret måde at føre socialpolitik på, i og med at midlernes formålsparagraf blandt andet handlede om at få lokale aktører (eksempelvis folk, der arbejdede indenfor området eller pårørendeorganisationer) til at udforme og gennemføre ændringerne i forhold til de "nye" sociale tilbud. Dette medførte ifølge ham, at de i forvejen stærke miljøer blev understøttet og videreudviklet, imens de svage blev ladt i stikken og hermed kom til at blive yderligere svækket (ibid:41ff). På den baggrund betegner han SUM-programmerne, som "*markedsmechanismens indførelse i forsøgsverdenen*" (ibid:43).

Men Clausen påpeger også, hvordan man på baggrund af SUM-projekterne så "*ændrede relationer mellem fagfolk og handicappede. Rollerne var mere ligeværdige og handicappedes kunnen og erfaringer blev tillagt større vægt*" (ibid:42). Når der i DKN-filmene gøres status over effekterne af projektdeltagelsen med hensyn til beboerne nævnes blandt andet, at: beboerne blev mere selvhjulpne (eks. spiser selv, bliver renlige), problemadfærd (selvskadende, skrigeture, uadreagerende mv.) reduceres, beboerne blev gladere og fik nuanceret deres følelsesmæssige udtryk, der kom en begyndende social interesse for andre (eks. tages der initiativ til kontakt), der er et stærkt reduceret medicinforbrug, der er også en begyndende anvendelse af og forståelse for enkelte symboler (billeder og konkrete). Men måske var det væsentligste den holdningsændring, der fandt sted, og som Ester Gregersen fremhæver, når hun fortæller: "*at for mig er det jo interessant at høre, når folk snakker. De starter altid med at sige: "Kan det nytte?*"

Så det var faktisk den største holdningsændring, altså at det **Kan nytte**" (Interview 27.08.2010).

Effekten af DKN i 90'erne

Ildsjælenes arbejde og DKNs indflydelse i forhold til arbejdet med udviklingshæmmede havde altså tilsyneladende en effekt, men der er tegn på, at effekten ikke havde et omfang og en gennemslagskraft, der var tilfredsstillende indenfor området. I 1996 blev der udgivet et 10 års jubilæumsskrift for DKN (Dahlin 1996). Her fremstår en fortælling om, at der i forbindelse med, at der i 1992-93 kom ny forstander på Svaneparken (det tidligere Ebberødgård, hvor DKN-projekterne i sin tid startede), efterhånden skete nogle forandringer, som ændrede den "sygeplejefaglige" forståelse til en mere pædagogisk (ibid:2). Fortællingen indikerer således, hvordan DKN altså ikke i første omgang (projektperioden 1985-91) umiddelbart fik realiseret dette rolleskift som gennemgribende tendens i botilbuddene. Bylov påpeger i sin analyse, at den gamle forsorgs omsorgsuddannede personale var dem, der blev ved med at arbejde i de boliger, der udvikledes, hvor de gamle statslige anstalter havde ligget. Hvorimod de nye seminarieuddannede socialpædagoger fortrinsvis blev ansat i de nyetablerede botilbud og stod for etablering og udvikling af en ny socialpædagogisk praksis på området (Bylov 2010:274).

Lov om social service (Serviceloven) som trådte i kraft i 1998 var i høj grad påvirket af udviklingsprojekter som DKN, og med *Serviceloven* og efterfølgende er der blevet etableret endnu større fokus på det, der handler om muligheder for individuel identitetsskabelse på "egne præmisser", noget der begrebsligt, sammen med ideen om vækst i evner og deraf afledt øget autonomi, kan italesættes som empowerment.

DKN, Serviceloven og empowerment

Lovgivningsmæssigt understøttes det aspekt, der handler om at få udviklingshæmmede til at fremstå som valgkompetente subjekter (eller subjekter frem for objekter i det hele taget) med *Serviceloven*. *Serviceloven* kan blandt andet ses som et lovgivningsmæssigt forsøg på at understøtte afviklingen af institutionelle tankemønstre i forhold til udviklingshæmmedes liv.

Serviceloven gør blandt andet op med institutionsbegrebet ved at italesætte beboerne som personer i egen bolig (jf. *Servicelovens* § 81), og ved at serviceydelse knyttes administrativt til beboerne frem for til boligtypen. Botilbuddenes beboere har krav på at modtage omsorg, og det pointeres, at der ikke blot er tale om "passiv omsorg", men at der udover hjælp og omsorg også skal tilbydes

"hjælp til udvikling af færdigheder" (jf. Servicelovens §86). At dette skal ske under hensyntagen til beboerens ønsker og i samarbejde med denne, fremgår af *Loven om individuelle handleplaner* (Serviceloven § 141). Handleplanerne søger netop at understøtte opgøret med et mere strukturelt aspekt ved institutionaliseringen, nemlig den alt for rutinerede hverdag, der overvejende planlægges ud fra hensyn til institutionens behov (jf. Goffman 1967 om den totale institutions træk:13ff). De individuelle handleplaner forsøger i stedet at fremme en hverdagsplanlægning, der tilrettelægges ud fra beboernes individuelle behov. DKN-projekterne fokuserede specifikt på at opsætte udviklingsmål i forhold til de enkelte projektbeboere, og man kan med reference til DKN sige, at alle beboere med loven om handleplaner er blevet til "projektbeboere".

Med *Serviceloven* indføres *Loven vedrørende magtanvendelser*, der fastslår, at indsatsen ikke må foregå imod beboernes vilje, og at "*magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten skal begrænses til det absolut nødvendige*" (jf. Servicelovens § 124). FN's handicapkonvention, der blev endeligt ratificeret i 2009, og som skal understøtte handicappedes opnåelse af lige muligheder og rettigheder, understøtter også retten til "personlig autonomi og uafhængighed, herunder frihed til at træffe egne valg" (jf. *FN konvention om rettigheder for personer med handicap, Præambel:n*). Lovgivningsmæssigt fokuseres der altså ikke blot på at undgå fysiske magtanvendelser, men det understreges samtidigt, at der skal arbejdes på at undgå andre former for indgreb i selvbestemmelsesretten, og at der skal arbejdes på en forbedring af denne.

Askheim (Askheim 2003) knytter politikken overfor udviklingshæmmede og dens italesættelse af dem som subjekter, der formår at træffe beslutninger og handle ud fra, at de selv ved, hvad der er godt og nyttigt for dem, sammen med empowerment-tænkningen (ibid:102ff). I selve begrebet empowerment er magtdimensionen central i forhold til en magt, som må "*gis eller tas tilbake av de avmæktige*" (ibid:103). Det kan siges, at repræsentere det skred, der er sket i forhold til synet på forbrugerne af de offentlige ydelser, fra et syn på forbrugerne som passive og relativt hjælpeløse "klienter" til aktive og kompetente "empowerment"-gjorte brugere med ekspertise og viden i forhold til eget liv (Andersen, Brok og Mathiasen 2000:98). Her fremstår medborgerskabet centralt – et begreb der centreret omkring det at afløse tvang og ydrestyring med (fornuftig) selvstyring også handler om "*individets opfattelse af egen identitet og tilhørsforhold*" (Korsgaard 2004:7). Det er også et begreb, der relaterer sig til, at borgeren har både rettigheder og pligter.

I rapporten "Veje til reelt medborgerskab" udarbejdet af Servicestyrelsen under Socialministeriet i 2007 konkluderes det dog, at der særligt knytter sig uforløste udfordringer til de sværest udviklingshæmmede, når det gælder om at leve op til Servicelovens intentioner om selvbestemmelse og medbestemmel-

se (det "aktive medborgerskab" i det hele taget) (Holmskov og Skov/Servicestyrelsen 2007:10f).

I *Serviceovens* første udgave måtte fysiske magtanvendelser kun anvendes i forhold til at undgå personskade i forhold til sig selv eller andre (jf. *Serviceovens* §126). Evalueringer fra praksisfeltet synliggjorde dog sidenhen nogle problematikker vedrørende det at leve op til omsorgspligten, samtidig med, at *Loven om magtanvendelser* blev overholdt (Ministerialtidende 2010). Derfor blev der i 2003 lavet en tilføjelse, således at omsorgstvung nu er tilladt i forhold til en kategori af udviklingshæmmede, der "på grund af betydeligt og varigt nedsat psykisk funktionsevne er ude af stand til at tage vare på sig selv, og som derfor kan have særdeles svært ved at udøve deres selvbestemmelsesret" (Ministerialtidende nr.154 2010:2) – eksempelvis i forhold til situationer knyttet til personlig hygiejne, færdsel udenfor botilbuddet mv.. Medarbejderne sættes altså igen i en position, hvor der gives mulighed for, på baggrund af en vurdering, at udføre "lovlige" magtanvendelser. Desuden manifesteres det, at der eksisterer nogle udviklingshæmmede, der selv med de rette pædagogiske metoder er ude af stand til at træffe (de rette) rationelle valg.

Temaet magtanvendelser var ikke så nærværende i DKN-materialet udgivet i kølvandet på DKN-projekterne. I filmene stod det at mindske selvskadende adfærd da også mere tydeligt frem end kravet om ikke at udøve magt, og i forhold til selvbestemmelsesdimensionen blev der fokuseret på at opstille (enkle) valgmuligheder. På den anden side er magtanvendelser og indgreb i selvbestemmelsesretten et tema, der optager og gennem tiden har optaget Poul-Erik Larsen meget⁹, og i interviewet vender han flere gange tilbage til fortællinger om uenigheder mellem ham og medarbejdere samt ledere på forskellige botilbud, vedrørende fortolkninger i forhold til dette.

DKN og *Serviceoven* har på mange måder ændret synet på udviklingshæmmede og på deres evne til at udvikle sig og deres ret til selvbestemmelse, men der er tydeligvis stadig problemer med at få tankerne ført helt ud i praksis. Anne-Marie Højmark (Højmark 2011: upubliceret), konkluderer på baggrund af en analyse af "Det ka' nytte anno 2012"-projektets samlede interviewmateriale, at det tilsyneladende er på de bosteder, "hvor beboerne har sværere fysiske og psykiske handicap, at selv- og medbestemmelsesretten er sværere at håndhæve", hvorimod der i forhold til de mest velfungerende beboere er et mere "afklaret forhold til hvad selv- og medbestemmelsesretten indebærer" (ibid).

⁹ Seneste publikation med reference til DKN koncentrerer sig netop specifikt om dette emne i relation til *Serviceoven*, og er skrevet af Poul Erik Larsen (Larsen 2001).

Del 2 - Botilbuddene

Introduktion

De udvalgte botilbuds beboersammensætning udgøres af mennesker med omfattende psykiske handicaps, heraf flere i kombination med fysiske handicaps. De har brug for hjælp og støtte til de fleste af dagligdagens gøremål, og de fleste behersker ikke – eller kun i meget begrænset omfang – talesprog. I udvælgelsen af botilbuddene har det også været vigtigt, at de begge refererer direkte til ”DKN” i deres præsentationsmateriale.

Observationerne var begge steder afgrænset til én ”underafdeling” af en større organisation med flere ”boafdelinger”. De fleste beboere var tilknyttet et dagtilbud udenfor botilbuddet. Havde disse været medtaget, ville det have givet et mere nuanceret helhedsbillede af beboernes dagligdag, men disse er ikke medtaget – både for overskuelighedens skyld, men også fordi den overordnede projektpulje (Satspuljemidlerne) primært er tiltænkt botilbudsområdet.

Medarbejderrollen er desuden afgrænset i forhold til, at der i forbindelse med dagligdagsobservationerne er tale om de medarbejdere, der varetager de daglige omsorgsopgaver i direkte samvær med beboerne, hvorimod lederes synspunkter er inddraget i forhold til interviewmaterialet og i forhold til deres deltagelse på personalemøder.

I både observationer og interviewmateriale skelnes der ikke mellem faglært personale (pædagoguddannet) og ufaglært personale. Fokus er på, hvordan beboerne bliver mødt i hverdagen i de interaktioner, der er med og om dem, og dette anskuet uafhængigt af, hvilken uddannelsesmæssig baggrund de mødes med. Når begrebet ”medarbejder” anvendes, er der tale om de fastansatte medarbejdere. Jeg observerede også en del vikarer, der afløste det faste personale i forbindelse med sygdom, ferie mv., disse benævnes ”vikarer” i beskrivelserne.

De to observerede botilbuds beskrivelser af sig selv i forhold til DKN-relationen, samt hvad de lægger vægt på i beskrivelserne af deres nuværende praksis vil her blive introduceret som kobling mellem undersøgelsens første og anden del.

Kapitel 4

Botilbuddenes diskursive selvforståelser

I projektbeskrivelsen til "Det ka' nytte anno 2012" beskrives det, at: "*Det ka' nytte metodikken har siden fremkomsten i 1980'erne været rammen om arbejdet på nordsjællandske botilbud i det tidligere Frederiksborg Amt.*" (projektbeskrivelsen:3) Projektet vil, ved at bygge videre på noget der er "*kendt og accepteret*" (ibid) af medarbejderne, "*undgå konflikt i forhold til den faglige selvforståelse*" (ibid), således at der "*bygges videre på nuværende kompetencer i praksis*" (ibid). Projektskitsen hviler således på den antagelse, at der i botilbuddenes praksis i forvejen relateres til DKN. En indsamling af skriftligt materiale¹⁰ foretaget af DPU-konsulenterne, samt en indledende interviewrunde på alle botilbud viste dog, at denne relation til DKN var meget forskellig de enkelte steder (og enkelte steder fraværende, hvis man altså kun indregner det, der blev ekspliciteret).

I dette afsnit trækkes der bredt på de transskriberede interviews af både ledere og medarbejdere på botilbuddene, det tilsendte skriftlige materiale samt beskrivelser fra botilbuddenes hjemmesider. Der er tale om et temmelig omfattende materiale, hvorfor det er vigtigt at pointere, at der er tale om begrænsede nedslag fokuseret ud fra nogle af de tematikker, der i øvrigt behandles. Med hensyn til interviewene er der ikke nødvendigvis tale om medarbejdere, der er ansat i lige netop den boenhed, hvor observationerne er foretaget. Der relateres således til organisationen som helhed. Der er generelt interviewet flere personer på botilbud B end A, hvilket afspejler størrelsesforskelle på de to botilbud. Botilbud A havde ved projektstart 19 medarbejdere i alt og 21 beboere: Botilbud B havde 94 medarbejdere og 62 beboere.

¹⁰ Materiale indsamlet af projektets tovholdere ved projektstart. Alle botilbud har bl.a. udfyldt et skema (udredningsskema) vedrørende: Anvendte metoder i forbindelse med eks. udredning af beboerne/hjælpebehovet, beskrivelser af hvordan de nævnte metoder bruges samt dokumentationsredskaber. Derudover er det forskelligt, hvilket materiale der i øvrigt er medsendt.

Botilbud A

Lederinterviews og skriftligt materiale fra botilbud A peger på en stærk og ekspliciteret tilknytning til DKN (med omfattende DKN-relateret skriftligt materiale på hjemmesiden – derfor en meget kondenseret beskrivelse her). Under lederinterviewet udtrykkes det, at der holdes fast i DKN *"som en referenceramme"*, og at det blandt andet handler om at *"have lov til at have nogle særheder og nogle rettigheder"* (Lederinterview: 6), som andre mennesker har. Der er enighed om, at alle medarbejdere i huset kender referencerammen, og at alle vikarer måske ikke nødvendigvis får den store introduktion til DKN, men at de får *"sådan en, hvordan vil vi gerne have du møder beboerne – eller hvordan forlanger vi faktisk, at du møder beboerne. Hvilket menneskesyn skal der ligge bag"* (Lederinterview: 7). Således italesættes DKN af lederne ud fra et rettighedsmæssigt aspekt samt i forhold til det, der handler om menneskesyn, det vil sige holdningen til beboerne, der skal anerkendes på trods af deres anderledeshed.

Det skriftlige materiale: Botilbuddet startede i sin tid op ud fra DKN's tilgang, der er bevaret og videreudviklet siden. Der er ikke blot tale om referencerammen, også den pædagogiske analyse er bevaret og videreudviklet, således at analysemodellens ambition om at *"omformulere medicinske diagnoser til pædagogiske problemstillinger og handlemuligheder"* er bevaret (hjemmeside). En nyrevideret model, der desuden inkluderer neuropædagogisk udredning af udviklingsalder, er under udarbejdelse (udredningskema). Gennem årene er der kommet større fokus på *"udvikling"* frem for *"træning og opdragelse"* (hjemmeside), og kommunikationstemaet italesættes i første omgang i forhold til *"samspil og dialog"* (ibid). Selvbestemmelsesdimensionen reflekteres i forhold til beboerens forløsning af egen *"indre"* subjektivitet, i og med at idealet om *"det gode liv"* ikke nødvendigvis ses som det at leve et liv så nær det normale som muligt, men ud fra et *"udgangspunkt i at den enkelte selv kan forme sit liv ud fra egne ønsker og visioner om 'det gode liv'"* (hjemmeside). Udvikling sættes som centralt aspekt, men det ses i samspil med livskvalitet og selvbestemmelse, så det bliver *"så meget som den enkelte lyster og magter"* (ibid). Empowermentdimensionen i forhold til beboerne reflekteres i de forskellige beskrivelser, når det handler om beboerens egen subjektivt definerede version af dennes eget liv. Idealet om at fastholde en kultur, der forudsætter en *"høj grad af faglig viden og personligt ansvar hos den enkelte medarbejder"* (ibid) fastholdes, dog uden at det nødvendigvis medfører *"udviklingstvang"*. Referencerammen fra DKN, samt den dertil knyttede udviklingsforståelse, fastholdes. I tråd med DKN er der altså tale om at fokusere på udvikling af både medarbejdere og beboere, og dagligdagens arbejdsopgaver ønskes anskuet i dette udviklende perspektiv frem for ud fra deres praktiske karakter alene.

Medarbejderinterviews: Der blev foretaget 1 medarbejderinterview, hvor der deltog 2 medarbejdere. Her fremstår DKN-reltionen ikke ligeså skarp, som den fremstod i lederinterview og i det skriftlige materiale. Den ene medarbejder ved ikke, hvad DKN konkret er, da hun spørges, hvilket muligvis skyldes, at der er tale om en forholdsvis ny medarbejder (medarbejderinterview: 4). Den anden udtrykker, at det, der særligt er bevaret ved DKN, er holdningen, men at neuropædagogikken nu er mere dominerende i forhold til den pædagogiske indgangsvinkel: *"Neuropædagogikken, synes jeg, har været meget oppe i tiden, hvis man skal tale om noget pædagogik. Men det kan jo godt flettes sammen på den måde, at hvis man tager DKN som en indfaldsvinkel, en holdning til beboerne – alt det vi alle sammen har behov for, det har vores beboere også behov for. Hvad er det så? Vi skal have noget livskoalitet, noget arbejde, nogle venner og nogle interesser, der skal respekteres. Vi skal føle, at der bliver set på os, og at folk tager os alvorligt"* (ibid). Hun beskriver desuden, hvordan udviklingsopfattelsen dermed også er ændret i og med, at: *"tendensen er i dag måske, at man ser lidt mere på, at når du har de fejl eller mangler, eller hvad vi skal kalde dem, i hjernen, nu så er der ikke så meget at gøre ved det, vi må lære at leve med det og finde en omvej rundt om det, hvor DKN måske mere var til, at 'det tror vi på, at du kan', og vi forsøger, at du skal igennem det"* (ibid). Selve begrebet udvikling og læring er da også fraværende, når det kommer til at beskrive arbejds/stedets mest centrale kendetegn/aspekter. Her beskrives botilbuddet som et sted, der kendetegnes ved at kunne *"rumme beboernes særheder"* (ibid:1), sætte beboerne i højsædet (ibid:3), og at der arbejdes ud fra den fælles interesse *"at det skal være til beboernes bedste"*(ibid). Et af stedets kendetegn karakteriseres desuden, som at *"der bliver taget meget hensyn til, hvad den individuelle vil her, hvad deres behov er og deres ønsker for deres liv. Og de er inddraget ned til det mindste i deres liv"* (ibid:1). Når der snakkes om hverdagen, fokuseres der på at fortælle om forskellige planlagte aktiviteter (eksempler er diskotek, film, massage, idræt mv.), de mere spontant opståede aktiviteter (eksempelvis nævnes det at se fjernsyn), samt om det der handler om at hjælpe beboerne verbalt eller fysisk med eksemplvis at komme op om morgenen og gå i seng). Desuden nævnes, at der er forskellige planlagte ture ud af huset, ligesom ture ud kan opstå spontant - eksemplvis at tage ud og få en øl (ibid:2-3). Desuden beskrives et centralt aspekt ved arbejdet som omhandlende relationsopbygning, noget der (som ny medarbejder) karakteriseres som svært blandt andet på grund af det manglende sprog. I forhold til kommunikationshjælpemidler nævnes eksempler på, at der anvendes tegn til tale til enkelte beboere, samt billeder på tavler som beboere og medarbejdere kan snakke om (ibid:5).

Botilbud B

Den direkte ekspliciterede reference til DKN er her ikke så omfattende, men som det pointeres i lederinterviewet fra botilbud B i forhold til introduktion af nye medarbejdere: *"altså de får at vide, at vi bruger DKN, og det kan også være, at de ikke får det at vide direkte, men de ting, de får at vide, er på en eller anden måde gennemsyret af de der tanker"* (lederinterview botilbud B: 2). Her refereres der specifikt til tanker om beboerne vedrørende etiske aspekter, der handler om *"hvordan er det, vi behandler de mennesker, vi er sammen med. Er det det der med en-til-en-kontakten, når vi spiser, er det at lukke døren når man bader og er på toilettet, en masse ting"* (ibid). Der refereres desuden til *"den måde, vi tænker ... det her med at se dem, som det de er og anerkende dem for det og acceptere, at tingene godt kan se anderledes ud og være ligeså normalt, som den måde jeg er på"* (ibid). DKN sættes altså her primært i relation til etiske aspekter i konkrete hverdagssituationer mellem beboere og medarbejdere, samt til en holdning der handler om at acceptere beboernes *"anderledeshed"* som noget normalt.

Det skriftlige materiale: DKN ligger implicit i meget af den forståelse, der udtrykkes i institutionens skriftlige materiale, men her vil der primært blive inddraget det, der er direkte ekspliciteret i relation til DKN. Her fokuseres der blandt andet på DKN som et udgangspunkt omhandlende troen på, at beboeren rummer udviklingsmuligheder, og at der i hverdagen kompenseres på en måde, der fremmer udvikling hos beboeren. Mål, der ekspliciteres under henvisning til DKN, handler om at give beboerne medbestemmelse, samtidig med at der fokuseres på, at *"beboeren har struktur og forudsigelighed i hverdagen"* (Virksomhedsbeskrivelsen:17). I forhold til medbestemmelsen er der dog tale om et meget dagligdags nært forhold, der eksempelvis handler om, at beboerne *"øver sig i at bestemme i trygge rammer"* (ibid:15), og om at *"de oplever at være med til at træffe valg i hverdagen"* (ibid). Der er tale om et overordnet formål om at sikre beboernes medbestemmelse *"i så høj grad som dette er muligt på baggrund af beboernes forudsætninger"* (ibid). I forhold til kommunikation er fokus i høj grad i tråd med DKN på tegn-til-tale, konkrete og billedkommunikation, men også blandt andet IT og kommunikationsbøger nævnes, og det pointeres, at det er individuelt, hvilke metoder der her anvendes (ibid:17 + udredningsskema), men det fremgår også, at beboerne har brug for, at *"personerne omkring dem kan forstå deres ofte meget små tegn på kommunikation"* (ibid:12). DKN's referenceramme er ikke beskrevet i den oprindelige version, og udviklingsforståelsen beskrives noget anderledes, i og med at *"udviklingsmål tager afsæt i den enkelte og følger ikke nødvendigvis en normaludvikling"* (ibid:17). I forhold til målet med det beboerrelaterede arbejde tales der ikke kun om udvikling, men også om *"vedligeholdelse af funktionsniveau"* og *"afvikling"* (ibid:16). Udover at have en faglig tilgang hentet fra DKN, ses desuden i mindst lige så høj grad direkte reference til neuro-

pædagogikken, og neuropædagogiske screeninger fungerer som afdækningsmetode i forhold til planlægning af den pædagogiske indsats. Indflydelsen fra DKN viser sig dog, hvilket f.eks. ses på følgende måde *"Det ka' nytte gennemsi-ver de pædagogiske planer, dvs. at et mål sættes i forhold til en beboers kunnen, interesser og forventede muligheder for udvikling"* (udredningsskema). Her relaterer begrebet *"forventede"* sig sandsynligvis, til den neuropædagogiske screenings fastlagte udviklingsalder. Men som det beskrives af en leder, kan man betragte neuropædagogikken som *"et ekstra krydderi, mens ideen stadigvæk er ideen om DKN"* (lederinterview:2).

Medarbejderinterview: På botilbud B blev der lavet to medarbejderinterview (i det ene deltog der 3 medarbejdere fra forskellige boenheder, i det andet 4, ligeledes fra forskellige boenheder). De to interviews gav ikke overensstemmende beskrivelser på alle områder. Nedenstående inddrager derfor begge interviews synspunkter, når disse ikke umiddelbart fremstod som overensstemmende.

Der relateres ikke direkte til DKN i nogle af de to interviews, men der spørges heller ikke direkte til det (hvilket var tilfældet i Botilbud A).

Botilbuddets kendetegn karakteriseres som: *"det er et sted, hvor de er multihandicappede og ingenting kan, og vi skal gøre det hele for dem - eksempelvis to, der selv kan gå og resten sidder i kørestol... og der er ikke noget sprog... så vi kan heller ikke rigtig kommunikere med dem"* (medarbejderinterview 1:2). Det pointeres, at der er forskel på bogrupperne, når det kommer til både fysisk formåen og evne til at kommunikere, og en medarbejder fra et andet tilbud beskriver, at *"mange af dem har til dels et sprog. Ikke helt verbalt sprog, men meget kropssprog. Enkelte har et verbalt sprog, men meget kropssprog. Vi har en seks-syv kørestolsbrugere ud af de 13, hvor resten så går"* (ibid). Karakteristikken af stedet centrerer således i det ene interview i høj grad ud fra beboerbeskrivelser vedrørende evnen til at gå og kommunikere, samt i forhold til beboernes hjælpebehov/selvhjulpemhed. Desuden nævnes vigtigheden af, at *"vi møder borgeren i deres hjem, på deres vilkår"* (ibid), hvilket beskrives som, *"at vi ikke bare kommer brasende ind på deres værelser. Vi banker på, altså respekterer det de gerne vil, kan man sige, i deres hjem"* (ibid:3). Dette aspekt vedrørende *"eget hjem"* går igen i interview 2. Dette interview italesætter dog bostedets overordnede karakteristik i forhold til, at det er medarbejdernes opgave *"at give dem så meget livskvalitet som muligt i deres hverdag"* (medarbejderinterview 2:2), og det skal ske ud fra en individuel vurdering af, *"hvad den enkelte borger har brug for"* (ibid). Som centralt ideal med hensyn til arbejdet handler det om *"at udvikle vores borgere"* (ibid:1). I begge interviews kommer barn/voksen-modstillingen på tale i forhold til det problematiske ved at betragte dem som voksne, til trods for at dette *"voksensyn"* er blevet pålagt dem fra forvaltningsmæssig side, *"fordi deres hjerner er ikke udviklet til mere end max 5 år. Så er vi virkelig oppe i den høje ende herude ... men derimod så har vi mange*

borgere, der er udviklet til to måneder. Og det er den, vi er nødt til at tage afsæt i for at give dem en menneskeværdig tilværelse" (ibid:2). I medarbejderinterview 2 tales der også om graden af selvhjulpnehed og evne til at kommunikere, når det handler om beboerne, hvor de bedst fungerende beskrives på denne måde: "men vi har også enkelte, som er selvhjulpne, som kan sætte sig på toilettet, som kan tage en tallerken ud, som forstår – det er specielt en, som forstår 95 % af, hvad der bliver sagt, som har problemer med at udtrykke sig selv, men kan gøre det med lyde og enkelte tegn" (ibid:3).

Det fremstår tydeligt, at selve plejen er noget af det, der fylder, når det handler om at snakke om hverdagens aktiviteter: En medarbejder karakteriserer ligefrem arbejdet i boenhederne som "plejesektionen" (medarbejderinterview 1:5), og en medarbejder fortæller, at aktiviteter som at "læse historie ... gå en tur i skoven, tage på fisketur, gøre et eller andet ..., det er jo kun en lille del af vores arbejde, for en stor del af vores arbejde, det er jo pleje. Vi taler om mennesker, hvor langt de fleste intet kan selv" (medarbejderinterview 2:4). Beboernes sammensatte handicaps herunder kommunikationsproblematikken sættes som årsag, når det beskrives, hvordan borgerne på mange måder ikke har så meget indflydelse på, hvad de foretager sig i dagligdagen – "langt størstedelen af dem der bor her, jamen de kan ikke bevæge sig selv. De sidder i en kørestol, nogle af dem ligger permanent ned i et liggeleje, og de er jo så afhængige af, at der er personalet, som er opmærksom på dem og deres behov og prøver at – det lyder så strengt, når jeg siger – flytte dem rundt, men altså prøver at skabe nogle sociale relationer på den ene eller den anden måde" (ibid:6). Dette betyder desuden for dem, der ikke selv kan køre eller gå rundt i huset, at det er medarbejderne, "der bestemmer, hvornår de skal ind på værelserne" (medarbejderinterview 1:8), hvilket igen afhænger af, hvor mange mennesker der er på arbejde den konkrete aften. Afgørelsen beror dog også på en vurdering af, hvorvidt beboerne er trætte (ibid), ligesom der på bostedet er "en regel, der hedder, at man ikke må lægge i seng før efter klokken otte. Men som der bliver sagt, så nogle gange går man jo altså alene fra klokken syv, så kan man jo ikke smække 11 eller 9 i seng. Og så, hvis der sidder nogle i deres stol og sover klokken kvart over syv, så er der ligesom ingen grund til at vente tre kvarter, før man lægger dem i seng. Og der er flere af dem, der har fjernsyn på værelset, så kan man jo sætte dem op i sengen, så de kan sidde og se lidt fjernsyn der" (ibid:9). Det er altså ikke kun den manglende kommunikation, der sættes som årsag til manglende selvbestemmelse, hvad angår eksempelvis sengetider i botilbud B, men der peges også på strukturelle barrierer som i ovenstående citat, hvor normeringer er det, der definerer beboerens sengetider.

Opsamling på den diskursive selvforståelse

Der ses altså variationer i forhold til beskrivelserne på de to botilbud. Udvikling bringes på banen begge steder, men i lidt forskellige forståelser. Frem for udvikling alene fremstår det som mere centralt at anerkende beboerne, som de er, frem for at ville udvikle dem til noget andet. Herudover er livskvaliteten et væsentligt pejlemærke med hensyn til idealet for beboernes liv. Neuropædagogikken er desuden bragt på banen som en viden, der trækkes på i måden beboerne anskues på, og dette ses som supplement til DKN. Medbestemmelsen kommer til at fremstå i en noget mere beskeden form i botilbud B, end empowermentdimensionen i botilbud A, når det at træffe små valg ses som noget, der skal læres, men begrænsninger i beboernes forudsætninger og den svære kommunikation sætter sammen med strukturelle barrierer nogle begrænsninger med hensyn til dette. Beboernes kommunikative kompetencer sætter særlige udfordringer for medarbejderne i hverdagen i begge tilbud, hvor det at tolke beboerne samt det at inddrage tegn til tale og billedmateriale nævnes i begge tilbud. Desuden nævnes konkrete, kommunikationsbøger og IT på botilbud B. Når der tales om hverdagens aktiviteter kommer plejen til at fremstå som mere dominerende på botilbud B end på A, hvor der i lige så høj grad bringes andre aktiviteter på banen. Medarbejdernes beskrivelser af beboerne i botilbud B er i høj grad centreret omkring plejebehovet, og hvad disse (ikke) kan selv, hvorimod beboerbeskrivelserne i botilbud A i højere grad italesætter ambitioner om at finde frem til beboernes individualitet.

Interesse for de to bosteder var dog ikke primært knyttet til selvforståelser, men især til hvordan praksis og dagligdagen så ud. Fra start af har det været intentionen at lave egentlige feltstudier, der kunne kaste lys over, hvordan de mange forestillinger, love, frisættelsesperspektiver osv. blev reflekteret i dagligdagens arbejdssituationer.

Kapitel 5

Introduktion til feltstudierne i de to botilbud

Feltstudierne på de to botilbud var forholdsvis korte. Jeg opholdt mig på hvert botilbud ca. 50 timer i alt, fordelt på 8 dage indenfor en 3 ugers periode, heraf var 7-8 timer deltagelse i personalemøder. Der er tale om observationer foretaget ud fra nogenlunde ensartede kriterier i de to botilbud i forhold til at skulle dække forskellige tidspunkter på dagen (indenfor tidsrummet 7-21.30), forskellige ugedage, samt tidspunkter hvor nogle af botilbuddenes faste og ikke huslige- eller plejerettede aktiviteter fandt sted. Mit ønske om også at indfange og nedskrive direkte kommunikationssekvenser undervejs i feltstudiet betød, at jeg tog mange noter undervejs, imens jeg observerede, hvorfor en del af tiden gik med at gå fra til at indskrive disse. Noterne består dog ikke overvejende af direkte nedskrevne kommunikationssekvenser¹¹, men er desuden et miks af mine refleksioner undervejs, meningskondenserede referater af samtaler mellem personer (medarbejdere imellem, beboere og ansatte imellem, ansatte og/eller beboere og mig, imellem beboere etc.), samt en mere overordnet notering/opsummering i forhold til de temaer, der blev aktualiseret gennem samtaler og aktiviteter i botilbuddenes hverdag. Feltstudierne kan karakteriseres som deltagende observationer, og som Wadel påpeger, indtager man undervejs i et feltarbejde forskellige roller, ligesom man får tildelt forskellige roller af sine informanter. Graderne af henholdsvis deltagelse og observation varierer i forhold til de forskellige roller (Kristiansen og Krogstrup 1999: 99ff og Wadel 1991: 20ff), og selvom jeg i flere situationer deltog i både samtaler og aktiviteter med mine informanter, foregik den største del af tiden i en overvejende observerende rolle. Dette var en bevidst strategi blandt andet for at optimere betingelserne med hensyn til at fokusere på samtale/interaktioner informanterne imellem (jf. Wadel 1991:48).

Betingelserne for konstruktion af mine data var forskellige de to steder. På botilbud A lånte jeg personalets mødelokale, hvor jeg gik ind og indskrev de noter, jeg havde taget på små post-it-sedler, flere gange om dagen. På botilbud

¹¹ Her ville videooptagelser have kunnet bidrage med mere, hvilket ville være en meget tidskrævende proces, som desuden ville indsnævre mangfoldigheden i forhold til hverdagen betragteligt.

B fik jeg anvist en plads i et indhug i fælles daglig-/spisestue, hvor jeg "diskret" kunne indskrive noter enten direkte eller fra mine notater foretaget på post-it-sedlerne. Det fik den betydning, at jeg var til stede i et lokale, hvor mine informanter færdedes i flere timer på botilbud B end A. Desuden var der på botilbud A flere beboere, der direkte kontaktede mig, hvorfor der her gik mere tid med direkte interaktioner mellem beboere og mig.

Som observatør er der ikke blot tale om at indtage og blive tildelt en bestemt iagttagelsesposition, men også en bestemt "deltagelsesposition" er relevant for den konstruktion, der finder sted med hensyn til den samlede empiriproduktion. Deltagelsespositionen handler om de deltagelsesmuligheder, man får, og om at definere begrænsningerne med hensyn til hvem, og hvad man får mulighed for at observere (jf. Warming 2005). Min deltagelse var således påvirket af min position som observatør, hvilket medførte en række etiske overvejelser omkring observationer, der overskred intimsfæren med hensyn til deltagelse i aktiviteter, hvor beboerne var i bad eller på toilettet. Dette kom til at betyde stærke begrænsninger af observationer foretaget på beboernes værelser/lejligheder, da en stor del af interaktionerne på beboernes værelser netop fandt sted i forbindelse med disse aktiviteter. Observationerne er således i overvejende grad foretaget på botilbuddenes fællesarealer, hvilket selvsagt forfordeler fokus på nogle typer af aktivitet frem for andre¹². Hertil kan siges, at det samvær, der foregik mellem beboere og medarbejdere på beboernes værelser i begge botilbud i overvejende grad, var centreret om hjælp til personlig pleje.

Teoretisk og analytisk tilgang til feltstudierne

Tilgangen til feltstudierne var i sit udgangspunkt, med reference til den norske sociolog Wadel, at foretage en løbende "runddans" i teori, metode og data både undervejs i dataindsamlingen (Wadel 1991:13), men også i den efterfølgende analyse. Som Dahler Larsen er inde på, opererer kvalitative undersøgelser netop "*med et fleksibelt design, fordi de vigtigste kategorier i undersøgelsen ikke er fastlagt af undersøgeren på forhånd. Tværtimod udvikler kategorierne sig som funktion af selve undersøgelsesarbejdet*" (Dahler-Larsen 2008:25). Som konsekvens af min valgte tilgang til materialet, skal det empiriske materiale, der produceres, anerkendes som resultat af konstruktioner, hvorfor det at fremlægge strategier og metode-

¹² Dog skal det nævnes, at jeg i botilbud A havde rimelige muligheder for at følge med lidt på afstand, da dørene til værelserne ofte stod åbne, og jeg kunne høre, hvad der blev sagt. For botilbud Bs vedkommende var der oftest tale om lukkede døre, men at det var den type af aktiviteter, der fandt sted, blev synliggjort af, at de ansatte løbende informerede hinanden om, hvad de gjorde. Et billede medarbejderne desuden kunne bekræfte i begge botilbud.

overvejelser fremstår som absolut essentielt. Desuden påpeger Jarvinen og Mik-Meyer, at det handler om at definere *"både forskningens egen meningsproduktion og vores analysegenstand som flertydig, kontekstafhængig og forankret i social interaktion"* (Jarvinen og Mik-Meyer 2005:23).

Som sagt har jeg desuden været inspireret af Luhmanns kommunikationsforståelse, der dog ikke kan ses uafhængigt af en række af hans andre begreber, hvorfor flere elementer fra hans teorikompleks har fået betydning for hele indgangsvinklen til den efterfølgende bearbejdning af det samlede materiale. Derfor finder jeg det relevant at introducere dele af hans teorikompleks her.

Luhmanns udgangspunkt er systemteoretisk, og han afviser en traditionel skelnen mellem individ og samfund. I samfundsanalytisk øjemed beskriver Luhmann i stedet mennesket som bestående af *"forskellige autopoietiske systemer, som er koblet strukturelt til hinanden"* (Kneer og Nassehi 1997:161). Autopoiesis betyder, at systemerne i princippet er lukkede for hinanden, de er selvreferentielle, hvilket implicerer, at mening er noget, der konstrueres ud fra systemets egen logik/forståelsesramme. Systemerne *"danner mening efter egne selektionsregler"* (Andersen 1999:133). Luhmann skelner mellem organiske (biologiske systemer) og psykiske systemer, der står i relation til sociale systemer som deres omverden (Luhmann 2000:37 og 254). Luhmann skelner desuden mellem 3 forskellige typer af sociale systemer: samfund, interaktive systemer (interaktioner) og organisationer (bl.a. Luhmann 2000:37). Jeg har i første omgang interesseret mig for min egen rolle i observationerne, men dette for at undersøge interaktionerne mellem medarbejdere og beboere (de konkrete observationer) for derefter at koble disse til botilbuddene (som organisationer) i relation til den mere overordnede samfundsforståelse.

Ifølge Luhmann er al erkendelse en konstruktion, der kommer i stand ved iagttagelse (Luhmann 1998:166), og fokus er (med reference til Batesons forskelslogik) ikke på det, der iagttages (ontologien), men på fortolkningen/beskrivelserne af iagttagelserne (epistemologien). Som Andersen pointerer, er *"grundtanken [er] at betragte iagttagelser som operationer, der ikke refererer til bevidste subjekter, men til forskelle"* (Andersen 1999:109). Det handler altså om at se verden som noget, der konstrueres i takt med, at noget vælges ud og beskrives (betegnes) til forskel fra alt det, der forbliver ubeskrevet.

Realiteten implicerer således i følge Luhmann, at alt i princippet kunne beskrives på en anden måde. Verden (som den fremtræder) er afhængig af iagttageren, og iagttageren er selv en del af den verden, som iagttages. Iagttagere har ikke selv øje for, hvad der fravælges, når noget aktualiseres (bl.a. Luhmann 2007:144ff, Rasmussen 2004:252). Tolkningen af empiriske data vil dermed altid indeholde spor af iagttagerens (eller det iagttagende systems) blinde pletter og ville med en anden iagttagers blik se anderledes ud. Eller som Luhmann beskriver det, har vi *"at gøre med en verden, hvor alt det, som kan iagttages,*

pludselig bliver kontingent afhængig af de valgte distinktioner" (Luhmann 2007:145). Som Wadel påpeger, er der forskel på selve observationerne og de data, der efterfølgende konstrueres (Wadel 1991: 22), og hvis man inddrager Luhmanns udgangspunkt (herunder kommunikationsforståelsen - som jeg uddyber senere), kan man om de data, jeg sidenhen fik konstrueret, sige, at der er tale om selektioner foretaget af flere omgange. Mine iagttagelser, som de sidenhen er beskrevet, er således selekteret, i forhold til at jeg, hver gang jeg har "set" noget, har undladt at se noget andet, hver gang jeg har nedskrevet noget, har jeg valgt noget andet fra, alt sammen ud fra en umiddelbar meningstilskrivning af, hvad der var relevant. Disse kan på trods af forsøg på at følge mit fokus, ikke ses uafhængigt af mine tidligere erfaringer på området og forforståelser generelt¹³. Desuden er nogle af mine iagttagelser sidenhen valgt ud og beskrevet nærmere til forskel fra dem, der forbliver uskrevne.

En anden central pointe, med hensyn til Luhmanns forskelstænkning, er netop også, at mit fokus, samt det jeg beskriver, er stærkt påvirket af, at jeg ikke kunne undgå at tænke i forskelle de to botilbud imellem, så snart jeg trådte ind ad døren på botilbud B. Det ændrede ikke blot mit fokus og mine fortolkninger i forhold til botilbud B, men har også haft betydning for mine senere iagttagelser af notaterne fra botilbud A, og det har påvirket den meningstilskrivning, der har fundet sted i forhold til disse. Det empiriske materiale fremstår således som stærkt påvirket af, at der er foretaget observationer i 2 botilbud frem for ét, til trods for at det som udgangspunkt ikke har været min hensigt at foretage en sammenlignende analyse. Men frem for, at *"det der er forskelligt fra noget andet, forbliver ubestemt"* (Luhmann 1995b:232) og uden at have til hensigt at lave en decideret forskelsanalyse, er det hermed sagt, at både elementer fra det oprindelige DKN samt "det andet" botilbud må anses som nogle af de forskelle, mine iagttagelser og beskrivelser konstrueres i tæt samspil med.

Da der er tale om en undersøgelse, der udelukkende benytter sig af kvalitative metoder, inddrages enkeltstående eksempler. Den skelnen, der er anlagt (og som vil fremgå af teksten), handler om, hvorvidt der er tale om enkeltstående eksempler, der adskilte sig fra den daglige linje, eller eksempler der illustrerer dagligt tilbagevendende mere "typiske" hændelser.

Præsentation af botilbuddene

Goffman anvender teatermetaforer som en analyseramme i forhold til strukturen i sociale ansigt-til-ansigt-møder med det formål at forstå den sociale orden bedre (Goffman 1992). Nogle af disse metaforer vil blive inddraget undervejs i

¹³ Jeg har arbejdet 10 år i institutioner for udviklingshæmmede med forskellige sprogproblematikker, i institutioner der rummede både tegnsprogsbrugere og tegn-til-tale-brugere.

beskrivelserne af de to botilbud, særligt indledningsvis hvor de to botilbud præsenteres som scener, hvorpå der udspringer sig forskellige skuespil. Det er her vigtigt at pointere, at der ikke er tale om, at hverdagen reelt set ER et teater, men om en sociologisk synsvinkel, der med nogle foruddefinerede metaforer med fordel kan anvendes, når man vil studere særligt den type af samfund, som Goffman definerer som afgrænset indenfor "*en bygning eller fabriks fysiske grænser*" (ibid:9), en definition som netop botilbuddene kan siges at høre under.

Med udgangspunkt i den Luhmann-inspirerede forskelstænkning er det vigtigt at pointere, at samværets aktualiserede temaer netop er et resultat af nogle selektioner, der i princippet kunne være foretaget på en anden måde. I gennem medarbejderens selektioner i interaktionerne med beboerne foregår der løbende identitetskonstruktioner, som med reference til Goffman ikke kan ses uafhængigt af den institutionelle kontekst, de finder sted i. Hverken i en Luhmannsk eller Goffmansk optik skal disse selektioner tilskrives individet/selvet, men at der som tidligere nævnt, for Luhmann er tale om et menneske, der relaterer til nogle systeminterne logikker og for Goffman nogle kontekstbårne roller. Selvom det Goffmanske selv nok i højere grad må ses som værende i stand til en mere bevidst form for manipulation i forhold til sin selvfremsstilling (strategiske spil) end det Luhmannske selv, handler det også for Goffman om nogle mere samfundsdefinerede selver. Selvet skal ikke tilskrives "dets ejer" men ansues i forhold til den (samfundsmæssige) scene det kommer til udtryk på (Goffmann 1992:208ff). Goffman anvender desuden begrebet "linje" som det begreb, "*der tydeliggør at sociale aktørers udsagn og handlinger er sammenvævet med den ritualiserede symbolske orden*" (Jarvinen og Mik-Meyer 2005:109), der kendetegner det pågældende samfund. Iagttagelserne af medarbejder- og beboerroller er således ikke en "afsløring" af enkeltindivider og deres handlinger, men et forsøg på at se på den overordnede konstruktion af disse roller i konteksten – det konkrete botilbud.

Botilbud A: På botilbud A var der en fast stab af medarbejdere på 4 personer, der havde en pædagoguddannelse og 2 uden. Desuden var der i høj grad tale om observation af vikarer, med fast tilknytning til botilbuddet, der angiveligt kendte både beboere, rutiner og den anlagte pædagogiske linje på stedet godt. Der var det meste af den tid, jeg opholdt mig i botilbuddet to på arbejde ad gangen. Der boede 7 beboere, alle i større eller mindre grad mobile, flere uden ekspressivt talesprog og enkelte med svært forståeligt/begrænset talesprog. Beboerne var i høj grad (fysisk) selvhjulpne i forhold til at kunne indtage mad og drikke¹⁴.

¹⁴ Når jeg her vælger at karakterisere beboerne i forhold til deres hjælpebehov og kommunikative kompetencer, er det, fordi det har betydning for stedernes arbejdsopgaver og dermed får betydning for kommunikationens temaer.

Botilbud B: Botilbud B's faste medarbejdergruppe bestod af 4 personer med en pædagoguddannelse og 5 personer uden. Herudover observerede jeg også tilkaldvikarer (fra stedets faste vikarkorps, der dækkede flere botilbud eller medarbejdere, der blev indkaldt fra dagcentret i "nødsituationer"). Der var her tale om vikarer, der ikke nødvendigvis kendte beboere, medarbejdere og/eller rutiner særlig godt. Desuden observerede jeg vikarer, der var fastansat i få timer i weekenderne, disse kendte både beboere, medarbejdere og rutiner godt. De dage, jeg opholdt mig i botilbuddet, var der det meste af tiden to til tre medarbejdere på arbejde ad gangen. Der boede 8 beboere, heraf 7 der enten helt eller delvist var faste kørestolsbrugere, nogle kunne selv manøvrere kørestolen rundt i botilbuddet, andre kunne ikke, en enkelt kunne selv gå. Alle var uden ekspressivt talesprog, og 7 af beboerne krævede fysisk hjælp i forbindelse med indtagelse af mad og drikkevarer, en enkelt beboer var rent fysisk i stand til at klare dette selv, men flere medarbejdere var enige om, at han til gengæld krævede massiv psykisk støtte for at kunne gennemføre et måltid. Botilbud B's beboere havde samlet set generelt brug for mere fysisk støtte i forhold til helt basale hverdagsaktiviteter som spisning, toilet, blive lagt i seng etc. end botilbud A's beboere havde¹⁵.

Beboere og medarbejdere er forsøgt anonymiseret ved, at jeg ikke anvender deres rigtige navne. For overskuelighedens skyld er alle beboeres "navne" skrevet med stort og medarbejdernes med småt.

Medarbejdernes definition af situationen

Hverken beboernes eller medarbejdernes optræden kan ses som værende upåvirket af min tilstedeværelse. Goffman bruger begrebet "indtryksstyring" (impression management) i forhold til de indtryk, der søges afgivet, ud fra at der til konkrete roller hører specifikke forventninger og forpligtigelser (Jacobsen og Kristiansen 2002:97). De "skuespil" jeg observerede udvikledes på baggrund af forskellige formål i forhold til de indtryk, der søgtes afgivet (mere eller mindre bevidst). Som Goffman beskriver det, handler det om for de optrædende (her medarbejderne i botilbuddene) at *"fastholde den definisjon av situasjonen, som man søker å gi ved opptreden. Dette vil medføre at visse forhold overbetones, mens andre*

¹⁵ Beboerne var dog sammenlignelige. Ud fra deres psykiske funktionsnedsættelse alene kunne de have boet "det andet" sted. F.eks. havde de på botilbud A en beboer, der kunne gå, selv kunne føre gaflen til munden mv., men som ikke anvendte hverken ord eller tegn, og som ikke altid kom med en synlig reaktion, når der blev talt til hende. På botilbud B var der en beboer, der sad i kørestol, som ikke selv kunne flytte sig rundt i stolen, men som i høj grad reagerede med blikkontakt, lyde, smil mv., når der blev talt til ham. Der var desuden en beboer, der både kunne gå selv og anvendte enkelte tegn.

skyves i baggrunden" (Goffman 1992:119), og han pointerer de optrædendes tilbøjelighed til at fremstille et "idealiseret" indtryk for iagttagerne. De enkelte botilbuds medarbejdere havde som samlet gruppe af optrædende tydeligvis en gennemgående hovedhistorie, der fremstod som særligt dominerende, og som i høj grad prægede deres performance. Goffman skelner mellem scenens "front region" og scenens "back region" i forhold til der, hvor optrædener (metaforisk) finder sted. De aktiviteter, der anses som fastholdende i forhold til en bestemt definition af situationen, udspilles på scenens front, mens de aktiviteter, der kan så tvivl om denne definition, søges nedtonet og udspilles på scenens "back" (Goffman 1992 og Jacobsen og Kristiansen 2002:99ff). Mine feltstudier rummer eksempler på, hvordan der, når jeg fik adgang til scenens back, foregik såkaldte "frontjusteringer" (fra back til front) for at opretholde hovedhistoriens særlige definition af situationen, hvilket jeg vil komme nærmere ind på i nedenstående, der vil fokusere på de enkelte botilbuds dominerende fortællinger.

Botilbud A: På botilbud A var fagidentiteten i høj grad knyttet til DKN-tankegangen. Det, at jeg fra start fastslog, at mit ærinde i botilbuddet hang sammen med projektet "Det ka' nytte anno 2012", betød sandsynligvis et øget fokus på at vise mig netop DKN-linjen. Dette kom blandt andet til udtryk, da en medarbejder forsøgte at tage afstand fra den rolle, hun i løbet af en dag havde udført, i forhold til udelukkende at udføre arbejdsopgaver i relation til "plejrollen", dvs. hjælpe med bad, mad, toiletbesøg osv. (jf. Goffman 2004:194ff og begrebet rolledistancering¹⁶). Hun udtrykte ærgrelse over, at jeg ikke i stedet kunne være der en ugedag, hvor jeg kunne observere en aktivitet, der handlede om at arbejde med samspillet og det sansemæssige i forhold til beboerne. Et aspekt ved arbejdet der i højere grad var vigtigt for hende at vise mig, og som i højere grad kan relateres til det, jeg tidligere, med reference til DKN, har karakteriseret som det socialpædagogiske udviklingstema. Desuden blev der ofte udtrykt ærgrelse over, at der ikke i højere grad var mere plads til at være sammen med beboerne om andre aktiviteter end de mere dagligdags praktiske og huslige gøremål, og jeg oplevede flere gange, hvordan problemadfærd blev fortolket som manglende stimulation i forhold til, at personalet ikke havde "kvalitetstid" nok sammen med beboerne. Den definition af situationen, der dermed blev søgt fastholdt, var centreret omkring italesættelsen af socialpædagogisk udviklingsarbejde med fokus på andre aktiviteter end hverdagens mere praktisk orienterede og basale plejeopgaver, selvom det helt tydeligt var dem, der blev brugt mest tid på¹⁷. Jeg oplevede dog flere gange både i hverdagen samt

¹⁶ Rolledistancering er en praksis, der udtrykker, at "aktøren til en vis grad ser ned på, og føler sig adskilt fra den rolle han udfører" (Goffman 2004:210).

¹⁷ Det fremstod paradoksalt, at botilbuddet tydeligvis arbejdede målrettet på at give beboerne oplevelser med f.eks. ture ud af huset og faste aktiviteter i huset som folkedans, diskotek, gym-

italesat på de møder, jeg deltog i, at medarbejderne forsøgte at fastholde en idé om, at beboerne skulle deltage som aktive parter i dagligdagens gøremål, altså forsøg på at anskue hverdagens basale plejeopgaver og huslige pligter ud fra et socialpædagogisk udviklingstema. At dette ikke forekom i så høj grad, som medarbejderne ønskede det, blev tydeligt undervejs i observationerne, hvor jeg både observerede situationer, hvor beboerne blev forsøgt inddraget eller fik tilbud om at deltage på forskellig vis i eksempelvis madlavning, indkøb mv., samt situationer hvor det var medarbejdere alene, der gik på indkøb, vaskede beboernes tøj, lavede mad mv..

Et andet dominerende indtryk handlede om en gensidig "holden af hinanden", i og med at der synligt blev lagt vægt på, at personalet oprigtigt holdt af og kunne lide at være sammen med beboerne. Dette fremstod både på et mere diskursivt plan (interview, personalemøder etc.) og i dagligdagen, i det at beboerne af medarbejderne ofte blev betegnet som "skat", og ved at der dagligt blev givet kram mellem beboere og medarbejdere eller mellem beboere indbyrdes. Denne definition af situationen var tydeligvis vigtig at fastholde. En dag, hvor en vikar tydeligvis var træt af en bestemt beboers adfærd, undskyldte hun (overfor mig) med, at hun var lidt træt, fordi hun havde været på arbejde ca. 50 timer indenfor den seneste uge. Da jeg spurgte hende, hvorfor hun ikke havde sagt nej til at komme, svarede hun, at "*jeg vil jo gerne hjælpe, fordi de er ligesom min anden familie her, og jeg vil gerne gøre noget for at beboerne har det godt*" (vikar botilbud A). Hermed fik hun underbetonet, at hun var temmelig træt af at være sammen med den pågældende beboer, og hendes irritation overfor den pågældende beboer (der situationelt kan tilskrives som hørende til scenes "back") blev dermed underbetonet, og hun fik fastholdt bosteddets linje om, at "her holder vi af hinanden". Der skete således en justering fra scenens back til scenens front.

Botilbud B: I botilbud B var den definition af situationen, som jeg dagligt blev gjort direkte opmærksom på af medarbejderne, centreret omkring en fortælling om afmagt i forhold til for få medarbejderressourcer. En bestemt fortælling, der var særligt aktuel de uger, jeg opholdt mig i botilbuddet, handlede om det umulige i at leve op til arbejdsmiljølovens krav om, at der skulle være to personer til at betjene en personlift, samtidig med at de fulgte husets interne regler om, at beboerne ikke måtte lægges i seng inden kl.20.00. Dette lod sig simpelthen ikke gøre, hvis alle beboere skulle i seng inden kl.21.00, hvor der ofte kun var en medarbejder på afdelingen. Jeg blev også flere gange fortalt, at implementeringen af nye tiltag blev vanskeliggjort af, at de hele tiden blev præsenteret for så meget nyt, der skulle iværksættes, at de glemte halvdelen, når

nastik mv.. Alligevel fremstod dagligdagen temmelig aktivitetsløs for beboernes vedkommende, idet aktiviteterne tidsmæssigt fyldte meget lidt.

det kom til hverdagens praksis. Et par af medarbejderne udtrykte direkte, at deres tilsagn med hensyn til min tilstedeværelse i botilbuddet, afspejlede et ønske om, at der kunne blive sat fokus på området, særligt i forhold til medarbejdernes dårlige/stressende arbejdsvilkår, samt i forhold til det umulige ved at leve op til de mange krav, der er til arbejdet med de eksisterende ressourcer. Denne linje blev dog forsøgt undermineret på et personalemøde af afdelingslederen, der udbrød "så, så nu tager vi lige ja-hatten på" (Botilbud B), da en medarbejder udtrykte frustration over for mange implementeringskrav på en gang.

Men det skete også, at jeg blev vidne til, at ovenstående definition af situationen ikke helt stemte overens med, hvad jeg så. Eksempelvis en aften, hvor der var 4 medarbejdere på arbejde indtil kl.19, 3 frem til ca. 21.15, herefter 1 til ca. 22.15, hvor nattevagten mødte ind. Aftenens arbejde var stort set "overstået" klokken 20, i og med at alle beboere (på nær 1) var lagt i seng. Medarbejderne (og jeg) samlede rundt om bordet i fællesstuen, og medarbejderne forklarede, at de sædvanligvis var så få på arbejde, at de først var færdige med at made alle beboere ved 19-tiden og herefter måtte starte med at lægge dem i seng for at nå alle. Fordi de var vant til at have så travlt, havde de i aften nærmest pr. automatik gjort, som de plejede, selvom de var 4 på arbejde, og de var derfor ekstraordinært tidligt færdige. Eksemplet illustrerer, hvordan der skete en frontjustering fra scenens back (at jeg kunne se, at de ikke havde så travlt, som de tidligere havde talt om) til scenens front (påpejning af, at aftenens ressourcer var usædvanlige, og at de netop, fordi de var vant til at have så travlt, havde gjort, som de plejer). Medarbejderne fik således opretholdt en definition af situationen, der gik på, at de (normalt) ikke kunne leve op til de mange krav til arbejdet på grund af for få medarbejderressourcer, på trods af at situationen viste noget andet.

Et andet eksempel, hvor jeg en eftermiddag træder ind på bagscenen, illustrerer nogenlunde samme pointe. Da jeg møder ind en weekend om eftermiddagen, sidder de 3 medarbejdere, der er på arbejde rundt om bordet i dagligstuen og drikker kaffe, alle beboerne er på deres værelser. Jeg sætter mig ved bordet og snakker med, hvilket muligvis kan ses som medvirkende årsag til, at "pausen" trækker ud, da jeg her benytter chancen til at spørge lidt ind til nogle af mine observationer. Jeg spørger blandt andet, om det sædvanligvis er sådan, som jeg har oplevet det i min tid i botilbuddet med hensyn til, at beboerne ikke tilbydes meget samvær og andre aktiviteter end dem centreret omkring personlig pleje, mad mv., og at beboerne stort set ikke kommer udenfor botilbuddet (andet end de 4 dage om ugen, hvor de er ca. 3 timer i dagtilbud). Medarbejderne bekræfter dette billede med henvisning til, at normeringerne ikke er sådan, at de har mulighed for at komme ud, andet end på ekstraordinære og særligt tilrettelagte ture, som eksempelvis en forestående juleindkøbstur med alle medarbejdere og beboere. Efter vi har siddet ca. en time og snakket, forklarer en

medarbejder "... ja vi kunne jo godt have nået at lave noget med en beboer nu, men vi er bare så vant til, at det er der ikke tid til, så når situationer opstår, hvor vi rent faktisk har lidt ekstra tid, får vi ikke gjort noget alligevel" (botilbud B). Således justeres den manglende harmoni mellem situationen, der udspiller sig og hovedhistoriens definition af, at "vi har ikke tid til så meget sammen med beboerne udover det mest basalt nødvendige" på grund af de ressourcer, der "normalt" er til stede i botilbuddet.

I botilbud B så jeg flere eksempler på det, Goffman karakteriserer som enkeltmandspræstationer frem for samlede holdpræstationer. Det vil sige en optræden, hvor enkelte personers optræden underminerede den definition af situationen, der var mest accepteret af den samlede personalegruppe, eksempelvis når det gjaldt definitionen vedrørende de dårlige normeringer som bostedets primære udfordring. Her oplevede jeg eksempelvis en medarbejder tage afstand fra en fælles fortælling, hvor de senere års forringelser i forhold til normeringer pr. automatik betød, at alle beboerne havde fået det dårligere. Hun fortalte mig, hvordan de få år tidligere var flere, der mødte ind om morgenen, men at beboeren ikke udelukkende havde det bedre af den grund. Hun fortalte, hvordan en af husets beboere nærmest blev slæbt hen ad gulvet for at få ham på arbejde, og at denne form for fysiske magtanvendelser ikke længere fandt sted, fordi holdningen til beboerne (og til brug af fysisk magt) sidenhen havde ændret sig. Desuden betød de flere medarbejdere dengang ikke udelukkende, at der foregik flere aktiviteter med beboerne, men også at personalet startede dagen med at sidde og snakke, drikke kaffe mv., hvor de nu gik gang med beboerne med det samme. Fortællingen, der på sin vis underminerer holdets ønskede situationsdefinition¹⁸, var tydeligvis tiltænkt mig og ikke kollegaen, der samtidig var på arbejde (der blev talt i et afdæmpet toneleje, så kollegaen ikke kunne høre det), hvilket understreger den fortællende medarbejders bevidsthed om, at hun muligvis bevægede sig i et "backstage" område, når hun kom med ovenstående fortælling.

Det er vigtigt for mig at understrege, at ovenstående eksempler absolut ikke er medtaget for at fortælle, at medarbejderne slet ikke havde så travlt og var så undernormerede, som de selv mente. Men fordi det illustrerer, hvordan det for medarbejderne netop var særligt den optræden, der var vigtig at få fremført, og hvordan dette skete gennem løbende frontjusteringer og idealiseringer i forhold til den mest fremtrædende definition af situationen. Normeringerne var da heller ikke eneste årsag til frustration hos medarbejderne. Følgende fortælling om SARA, en beboer flere medarbejdere betegnede som sværest at

¹⁸ Den pågældende medarbejder var tydeligvis enig i, at de havde meget travlt. Hendes pointe var dog, at normeringer ikke var eneste betydningsfulde faktor, når det gjaldt, hvad hun anså som godt for beboerne.

aflæse (kommunikativt), kan illustrere, hvordan medarbejderne også følte sig afmægtige i forhold til manglende kompetencer i samværet med beboerne, samt frustrerede over at blive udsat for konstante udefrakommende definitioner af, hvilke arbejdsopgaver der skulle løses og hvordan.

De købte på et tidspunkt et videokamera til SARA, fordi de ville i gang med videoanalyse, så de som medarbejdere kunne blive bedre til at tolke hendes signaler og hermed opkvalificere indsatsen og forbedre samværet. Den daværende leder havde erfaring med videoanalyse og skulle hjælpe dem i gang med processen. Men lederen stoppede, og det blev aldrig til noget. I stedet var det nu besluttet, at de blandt andet skulle bruge tegn og konkreter med hende. Denne beslutning definerede de som én, der kom "oppefra", og som de derfor ikke syntes, de skulle have dårlig samvittighed over ikke at efterleve. De udtrykte desuden frustration over, at der på grund af de mange pålæg ikke var plads til at arbejde med de behov, de selv formulerede, eksempelvis brug af videoanalyse i forhold til at forbedre kommunikation og samspil med SARA.

Der var altså tydeligt et ønske om at udvikle beboerne, at tilbyde andre aktiviteter end de udbudte og at være der for dem, men ressourceproblemer fremstod altid som hæmmende for disse bestræbelser.

Kapitel 6

Beboerne i barnerollen

Serviceleven fastslår, at udviklingshæmmede må anskues som andre mennesker, men deres adfærd vanskeliggør tilsyneladende ofte dette syn, hvorfor de jævnligt ikke ses som normale voksne, men som normale børn. Som jeg har været inde på, er jeg flere gange i mit samlede materiale stødt på forståelsen af beboerne i rollen som børn – ikke bare i en symbolsk forståelse, hvor barnet kan ses som symbol på noget formligt, endnu ikke fuldent, men også italesat som noget beboere på en eller anden måde ER.

Den stagnerede infantile/barnlige borger

At betegne beboerne som børn forekom bl.a. i diskussioner på personalemøder. Eksempelvis: *"man kan ikke være jaloux, når man er så lille"* (personalemøde leder botilbud A), og *"det er sgu da klart, hvis man er 3 år"* (personalemøde leder botilbud A), eller da der i planlægningen af et kommunikationssystem til en beboer i botilbud B spørges: *"hvor gammel er det, hun er?"* (personalemøde botilbud B) og ikke med reference til hendes biologiske alder, men til udviklingsalderen. Jeg var i undersøgelsens første del inde på, at i forhold til de oprindelige DKN-projekter er det referencen til en viden hentet i den organiske psykologiske udviklingsforståelse, der placerer beboerne i barndommen. Men som det fremgik af gennemgangen af det skriftlige materiale samt interviewmaterialet fra de konkrete bosteder, handler det i mere nutidig kontekst i højere grad om en reference til neuropædagogikken og dermed en reference til beboernes hjerner, frem for til beboernes psyke, hvad angår beboernes "anderledes/anormale" adfærd. Dette betyder desuden, at karakteristikken af DKN-beboeren, som jeg betegnede som "det kommunikationskompetente barnemenneske på vej til voksendommens autonomi og selvhjulpethed" ikke nødvendigvis var den praksisforståelse, jeg stødte på. Jeg stødte flere gange på en opfattelse af beboere i stagnation, frem for i udvikling i fremadrettet perspektiv. Beboerne blev ofte ikke opfattet som havende mulighed for at blive "ældre" i udviklingsmæssig forstand, men som forblivende på det barnlige stadie, de nu engang var landet på, indtil det igen går ned af bakke, hvilket af en medarbejder i botilbud B blev betegnet som: *"afvikling"*. Stagnation og afvikling skyder dog ikke nødvendigvis udvikling som mulighed helt af banen, for som en medarbejder forklarede, da jeg

spurgte, om hun forstod det sådan, at beboerne kan rykke videre til et højere trin, handler det om, at de *"i hvert fald kan blive bedre, der hvor de er"* (medarbejder botilbud B). På den måde forstås stagnation og udvikling lidt overraskende ikke længere som hinandens forskelle, men som noget samtidigt dvs. som udvikling indenfor stagnationen.

Der er sket et skift i individopfattelsen, siden de oprindelige DKN-projekter både i forhold til beboerne i botilbuddene, men også inspireret af en generel og gennemgribende samfundsmæssig tendens, der ifølge Nicolas Rose handler om, at vi i vestlige samfund er ved at gå fra psykologiens århundrede til psykiatriens århundrede (Rose 2007). Rose pointerer, at der i stigende grad er ved at ske en *"biologisering af den menneskelige sjæl"* (Rose 2009:286), at *"menneskets ønsker, sindsstemninger og utilfredshed tidligere har været beskrevet i et psykologisk rum, bliver de nu beskrevet som en funktion af selve kroppen eller et bestemt organ i kroppen – hjernen ... vi er ... på betydningsfulde måder blevet, "neurokemiske selv-er"*" (Rose 2009:244). Dette betyder et skift i fortolkningen af årsager til menneskelige handlinger, når *"mennesker transformeres til at handle i forhold til deres hjerner"* (Rose 2007:2). At det kan give udviklede måder at *"diagnosticere"* på, illustrerer nedenstående eksempel fra et personalemøde i botilbud A.

En medarbejder er ved at referere en samtale med husets psykiater og forklarer: *"selvom hun godt kan virke narcissistisk, kan hun altså ikke få en psykiatrisk diagnose, fordi hun har en udviklingsalder på 3 år"* (personalemøde botilbud A). Beboeren, der dermed ikke kunne betegnes narcissist, blev derefter betegnet som et snotforkælet barn, der har øvet sig meget længe i at få al opmærksomheden (personalemøde botilbud A).

Begrebet udviklingsalder fungerede altså som en diagnosticeringsform, der skyder andre diagnoser/forståelsesrammer af banen. Dog er det lidt uklart om og hvornår, der er tale om referencer til psykiske eller biologiske årsagstilskrivninger, og hvornår der er tale om et både/og.

I begge botilbud brugte medarbejderne en model til udredning af udviklingsalder lavet af neuropsykolog Susanne Frelltofte¹⁹ (Frelltofte 2002). Denne model byggede på en lettere omskrivning af den såkaldte Kuno Beller-test – en test, der er lavet og udviklet i forhold til afdækning af børns udviklingsniveau²⁰. Der er altså ikke tale om en udredningsform, der bygger på eks. hjernescanninger, men om en udredningsform med grundlag i en udviklingspsykologisk (barne-)forståelse, der henfører en bestemt adfærd til et bestemt udviklings-

¹⁹ Frelltofte har skrevet flere bøger om neuropædagogik og udviklingshæmmede og afholder desuden kurser og yder supervision vedrørende emnet.

²⁰ I botilbud A talte man desuden om en anden model, men vurderede, at det var ligegyldigt, hvilken model der blev anvendt, *"fordi der jo er tale om de samme hjerner"* (medarbejder personalemøde botilbud A).

mæssigt niveau/trin. Derefter er der tilskrevet dette niveau en række biologiske årsager, i og med at det er fejl og mangler i hjernen (udvikling på lave-
re/barnligere stadier), der i højere grad tilskrives årsagen til udviklingshæm-
ningen frem for sociale fortolkninger, som tilfældet var under DKN. At der i
praksisforståelsen laves koblinger mellem hjerne og (aldersrelateret) adfærd
blev eksempelvis italesat, når en medarbejder under medarbejderinterviewet
forklarer, *"når vi snakker voksne mennesker herude, nu bliver jeg lidt grov, så kommer
jeg til at grine lidt engang imellem, fordi vi har ingen voksne mennesker, vi har en mas-
se børn, fordi deres hjerner er ikke udviklet mere end max. 5 år"* (medarbejderinter-
view botilbud B). Citatet er desuden taget ud af en sammenhæng, der handler
om at argumentere for, at beboerne har behov for at blive "skærmet" og evt.
udelukket fra det øvrige samfund med begrundelse i hensynet til at give dem
en menneskeværdig tilværelse.

På den måde er der ikke blot tale om, at neuropædagogikken sætter
spørgsmålstejn ved beboernes udviklingspotentiale. Den får en afgørende be-
tydning for argumentationer vedrørende de oplevelser og aktiviteter, som be-
boerne tilbydes i hverdagen – noget der, som nedenstående eksempel illustre-
rer, også kan siges at få betydning i forhold til måden, selvbestemmelsesretten
defineres.

En medarbejder fortæller, at indkøb af beboernes mere personlige ejendele
som eksempelvis tøj, toiletartikler mv. ofte foregår uden beboerne ud fra det
perspektiv, at *"man skal jo tænke på, at de kun er 3 måneder, så de kan jo alligevel ikke
være med til at vælge, altså sådan aktivt"* (medarbejder botilbud B).

I dette tilfælde tilskrives det, at de ikke kan være med til at vælge, altså
ikke manglende kompensation i forhold til kommunikationsbetingelserne, som
tilfældet var under de oprindelige DKN-projekter, men at beboerne, eller deres
hjerner, befinder sig på et så ufærdigt stadie, at dette ikke anses som relevant at
forsøge at kommunikere om.

Der sker også en ensretning i opfattelsen af beboerne, når de over en kam
beskrives som værende 3 måneder, "diagnosen" bliver til en umiddelbar hver-
dagsforståelse, der desuden ikke altid byggede på, at der rent faktisk var lavet
en udredning af udviklingsalderen, men oftere på medarbejdernes umiddelbare
skøn²¹.

På den måde kommer det til at fungere som en diagnose, der under dæk-
ke af at have en mere (natur)videnskabelig tilgang til beboerne, kommer til at
fungere som en legalisering af det stigma, de udviklingshæmmede måske alli-
gevel altid har haft – rollen som det evige barn. Spørgsmålet er, om ikke det til

²¹ I et enkelt tilfælde oplevede jeg desuden en beboer blive betegnet som "nærmest på stadiet før
man bliver født" (medarbejder botilbud B), en betegnelse der rejser spørgsmålet: Hvor er græn-
sen for, hvornår noget tolkes som "menneskelighed" i det hele taget?

tider resulterer i en alt for forsimplet dagligdagsforståelse (altså det stagnerede barn) set i forhold til den kompleksitet, der er på spil i forhold til interaktioner, der involverer mennesker uden et funktionelt talesprog med flere sammensatte handicaps? Beboerne er ydermere underlagt det vilkår, at de har et meget stort behov for hjælp i hverdagen, hvorfor de lever deres liv under organisatoriske forhold, der rummer meget komplicerede og omfattende prioriteringsbehov i hverdagen, og hvor det kræver systematisk planlægning, særlige prioriteringer og særlig viden (ift. kompensationsmuligheder) at få plads til meget andet end hjælpen i mere passiv forstand, og i forhold til at dække de allermest basale behov samt opgaver i forbindelse med den daglige husførelse.

At neuropædagogikken ikke bør stå alene blev da også italesat i eksempelvis lederinterviewet fra botilbud B, hvor denne blev karakteriseret som *"et ekstra krydderi"*, samt på et personalemøde i botilbud A. Her pointerede de netop, at neuropædagogikken og deraf udviklingsalderen aldrig kunne stå alene. De så den udelukkende som et supplement til DKN's udredningsmodel: Den pædagogiske analyse og blandt andet inddragelse af livshistorien og dens sociale betingelser blev nævnt som meget vigtige elementer. Freltoftes version af neuropædagogikken indeholder da også blandt andet en biografisk udredning, men det er tilsyneladende Kuno Beller-delen, der i overvejende grad er aktiv set i forhold til praksisforståelsen (Jensen og O'Donnell 2011).

Den sociale funktion af begrebet udviklingsalder

Begrebet udviklingsalder kan, omend i en noget anden variant, siges at have været aktiv allerede under de oprindelige DKN-projekter, men en mere nutidig forståelse knytter begrebet til neuropædagogikken og de deraf affødte udredningsmodeller til at bestemme denne udviklingsalder. At der er tale om en generel tendens i forhold til brugen af udviklingsalderbegrebet, hvad angår i hvert fald de svageste udviklingshæmmede tyder en gennemgang af de 9 projektinstitutioners skriftlige materiale på. Jeg fandt også denne tendens i en læsning af de indkomne projektansøgninger til Social – og indenrigsministeriets kvalitets – og kompetenceudviklingsprojekt, som jeg tidligere har foretaget.

Generelt kan man tale om, at diagnoser har en social funktion, hvorfor udviklingsalderfænomenet må ses i relation til den institutionelle kontekst, konstruktionen finder sted i. Järvinen og Mik-Meyer fremhæver, hvordan der i forbindelse med velfærdsinstitutioner altid er tale om konstruktion af institutionelle *"problemidentiteter"*, hvorfor *"individet og dets problemer derfor først må ændres til et format, som passer sammen med institutionens problemkategorier, regler og rutiner"* (Järvinen/Mik-Meyer 2003:15). I den optik kan man altså generelt sige, at bestemte diagnoser tjener bestemte formål.

I første omgang kan man sige, at "barnediagnosen" har en normaliserende og menneskeliggørende funktion. Jeg oplevede i begge botilbud, hvordan denne barnetilskrivning fungerede som det, der med reference til Goffman kan karakteriseres som ansigtsarbejde (Goffman 2004) på beboernes vegne. Goffman beskriver, hvordan der i forbindelse med social samhandling findes særlige færdselsregler. En af dem handler om det såkaldt ansigtsbevarende arbejde, der finder sted i alle former for socialt samvær, og som simpelt sagt går ud på at følge de samfundsmæssige (eller mere specifikke institutionelle) accepterede linjer for adfærd. Hvis en person ikke formår at udvise den forventede adfærd (set i forhold til specifikke situationer), er der tale om, at personen "taber ansigt" (ibid:42). I forsøg på at opretholde den sociale samhandlingsorden foregår der ikke blot ansigtsbevarende arbejde på egne vegne, men også i forhold til det, der angår at undgå, at andre lider ansigtstab (eks. at ignorere andres "mærkværdige adfærd") (ibid:48f). I botilbuddene foretog medarbejderne ansigtsbevarende foranstaltninger eksempelvis i forhold til at omvende negative beskrivelser/opfattelser af beboerne til mere positive med reference til, at de jo kun var børn (dvs. en ansvarsfraskrivning som ansigtsbevarende foranstaltning jf. Goffman 2004:47). Eksempelvis i det tilfælde, hvor beboeren blev betegnet som et "snotforkælet barn", og en anden medarbejder forsvarede adfærden med, "*det er sgu da klart, når man kun er 3 år*" (personalemøde botilbud A). Eller i botilbud B, hvor to medarbejdere fortalte mig, hvordan udredningen af udviklingsalder hos en konkret beboer havde betydet en ændring i opfattelsen i forhold til at legalisere og efterleve en beboers behov for psykisk/verbal støtte i forhold til at gennemføre et måltid, selvom han rent fysisk var i stand til at klare dette. Når han blev anskuet som et barn på 1½ år, anså det (hos nogle af medarbejderne) som helt normalt og dermed acceptabelt, at han krævede personaleressourcer i forhold til dette, frem for at han blev opfattet som en person der blot var forkælet, og skulle opdrages til at klare dette selv.

En anden væsentlig social funktion, jeg vil komme ind på, er, at barn-voksen-forholdet legaliserer den intimisering, der med hverdagens kys, kram og fysiske berøringer i interaktioner mellem beboere og medarbejdere var en del af hverdagen (primært i botilbud A). Barnetilskrivningen fraskriver disse handlinger et seksuelt aspekt/motiv som i en "normal" voksen-voksen relation. Dette blev blandt andet påpeget af en medarbejder, da hun fortalte om en nystartet afdeling for udviklingshæmmede på kommunens plejehjem, hvor bostedets leder skulle fungere som leder for at skabe bedre forståelse i forhold til denne målgruppe: "*fordi der er jo en anden indgangsvinkel og omgangsform med sådan nogle, der bor her, man kan jo ikke gå hen og give Hr. Hansen på et almindeligt plejehjem et kys og et kram, som vi gør med vores beboere. På et almindeligt plejehjem tror jeg heller ikke, at personalet vil tage så afslappet på det, hvis en mandlig beboer klapper dem i numsen*" (medarbejder botilbud A). Denne afseksualisering med

reference til barnet italesættes desuden i et fokusgruppinterview, foretaget af Pia Friis O'Donnell og Maj Willemoes Jensen, omhandlende udredninger af udviklingsalder med deltagere fra flere af de botilbud, der er med i projektet "Det ka' nytte anno 2012": "f.eks. så har vi en beboer her, som når han ser kvinder, så vil han gerne op og have bryst, det er ret besværligt, for han er 25 cm højere end jeg er, og han kan næsten ikke gå, så det vil sige, at han kravler op ad en, ikke, og forklaringen på, at han gør det, det er, at han gør fuldstændig, ligesom han var lille bitte" (fokusgruppinterview vedrørende udredning af udviklingsalder). Denne adfærd ville i fortolkningen normal "voksen-voksen"-relation netop få en anden betydning, som det efterfølgende pointeres: "man kunne jo også forestille sig, at fordi han er en ung mand, så kunne han også blive omtalt, som en der ville gå og kysse på alle pigerne, og det gør han ikke, han bliver mødt der, hvor han er, han vil faktisk holdes om og vugges, og så vil han egentlig, det han gør med sin mund, det kunne godt indikere, at han gerne vil have en sut". I dette interview pointeres fordelene ved at se beboerne som normale (spæd)børn, også med reference til det fordelagtige ved, at "du kan slå op i en eller anden bog om små børn og læse, hvad man skal kunne, det er altså en fordel" (fokusgruppinterview vedrørende udredninger af udviklingsalder). Beboerne kan altså mødes på en anden måde og med andre interventioner i rollen som børn, end i rollen som unge, voksne eller ældre mennesker, og det tjener til en normalisering af anormal adfærd (set i et voksenperspektiv), der gør det nemmere for medarbejderne at forholde sig til og gøre noget "normalt" i forhold til beboerne. En medarbejder pointerede, at "det er nemmere at forholde sig til beboerne, når man kan sammenligne med noget normalt" (medarbejder botilbud B).

Botilbud B har fået en påtale efter et forvaltningsmæssigt tilsyn i forhold til, at de frem for at betegne beboerne eksempelvis lille skat, skulle tiltale dem ved deres navn. I *Vejledningen til Serviceloven* påpeges det, at "voksne med betydelig nedsat psykisk funktionsevne skal altid omgås som voksne mennesker uanset funktionsniveau" (Ministerialtidende nr.54 2010:10), "man bør altid tiltale med navn" (ibid:12), og det betegnes som nedværdigende, hvis "der bliver talt henover hovedet på en, eller at der bliver talt til en på en nedladende eller barnlig måde" (ibid:10). I begge botilbud forekom det mange gange dagligt, at der blev talt henover hovedet på beboerne, dvs. de blev omtalt i 3. person som ikke tilstedeværende. At tale om tilstedeværende personer i 3. person har ifølge Goffman den sociale funktion, at de omtalte objektgøres, i og med at de sættes i rollen som "ikke personer" (Goffman 1992:128), hvilket særligt forekommer i forhold til meget gamle, unge eller meget syge personer (ibid:129). Med reference til Goffman kan man sige, at der i botilbuddene flere gange dagligt fandt kommunikationer sted, der objektgjorde beboerne. I botilbud A blev flere af beboerne desuden dagligt tiltalt som skat, frem for ved deres navn, og med intonation som til et barn. I forhold til dette var der i botilbud A tydeligvis tale om en bevidst strate-

gi, som givetvis stimulerede den holden af hinanden (mellem medarbejdere og beboere, men også indbyrdes mellem nogle beboere), som var særligt synlig og bevidst prioriteret. Forestillingen om barnet og brugen af skat havde tilsyneladende den funktion at give dem kærlighed, anskuet som en almenmenneskelig ret, som netop mange af beboerne manglede på grund af fravær af "normalt" familieliv. I botilbud B omtalte en medarbejder desuden det omtalte påbud, som værende problematisk af hensyn til relationen mellem medarbejdere og beboere i følgende citat. *"fordi vi arbejder med så svage hjerner, som mange gange hører betonelsen i vores stemme, frem for ordene, så ved jeg med mig selv, at hvis jeg går ind og siger 'ej hvor var du dygtig der skat', så har jeg noget positivt, jeg gør noget, jeg har noget – og det er den der involvering her, der gør, at jeg også kan gå ind og give et kram. Det bliver sgu forbudt, og så spørger jeg 'hvor er vi så henne'? Hvad er der galt med vores involvering her? Hvorfor skal det være så overfladisk, hvor vil de have os hen?"* (medarbejderinterview 2 botilbud B).

Der er altså fra socialpolitisk side lagt op til at anlægge et voksensubjekt-syn, hvor man i høj grad i botilbuddenes hverdag ser ud til at have anlagt et barnesubjekt-syn (og/eller objekt-syn – hvilket kan siges at afhænge af fortolkningerne af de forskellige situationer). Set i en Luhmannsk optik kan betegnelsen "skat" siges at henføres til familiens kærlighedssemantik (Luhmanns opfattelse af samfundets forskellige systemer – herunder kærlighedssystemet, som der knyttes an til her, beskrives nærmere senere), og det må derfor anses som uegnet fra et forvaltningsmæssigt synspunkt, der forsøger at italesætte beboerne som personer, der i juridisk forstand er "borgere i egen bolig". Derfor må der i et forvaltningsmæssigt perspektiv nødvendigvis tages afstand fra beboerne i rollen som babyer/børn. Men set fra et familiemæssigt syn, hvor beboeren er barnet i en barn-voksen relation, handler det om kærlighed, om medarbejderens måde at vise at de holder af og kan lide beboerne, og det har tilsyneladende den sociale funktion at stimulere et *"vi holder af hinanden"*-forhold i det hele taget.

Opfattelsen af beboerne som børn og i mange tilfælde spædbørn har stor betydning for troen på kommunikationsmuligheder med disse beboere. Generelt har valget af kommunikationsformer og i det hele taget evnen til at kommunikere med beboerne stor betydning på bostederne, og derfor er det helt oplagt at se på den kommunikation, der foregår på bostederne. I den sammenhæng er der hentet inspiration fra Luhmanns kommunikationsforståelse.

Kapitel 7

Interaktioner i botilbuddene

Luhmanns kommunikationsforståelse

I begge botilbud blev der i medarbejderinterviewene peget på kommunikationen med beboerne som særligt udfordrende. Dette gælder ikke blot disse to botilbud, men kan desuden konkluderes på baggrund af den samlede analyse, der er lavet på tværs af alle interviews i de 9 botilbud, der deltager i projekt "Det ka' nytte anno 2012" (Højmark 2011, upubliceret). I botilbuddene er der altså ofte særligt tolknings- og forståelsesspørgsmål på spil, og Luhmanns kommunikationsforståelse har særligt blik for og fokus på forståelsesdimensionen, hvad angår kommunikation i almindelighed. Dette element er særdeles relevant, hvad angår kommunikationer, hvor den ene part ikke eller kun i begrænset omfang behersker talesprog. Følgende teoretiske gennemgang af Luhmanns kommunikationsforståelse har til formål at få præsenteret en række begreber og forestillinger, der kan bruges som analytisk indgangsvinkel til mine observerede kommunikationer på botilbuddene.

Luhmann tager afstand fra en forståelse af kommunikation som en todelt proces mellem en afsender og en modtager, i den forståelse at man skulle kunne overføre informationer direkte imellem disse. En sådan overførselsmetafor harmonerer ikke med Luhmanns systemteoretiske udgangspunkt, fordi sociale og psykiske systemer reproducerer sig selv på forskellige måder (bl.a. Luhmann 2000:180). Sociale systemer opererer ved og reproducerer sig selv ved hjælp af mediet kommunikation, psykiske systemer ved mediet bevidsthed/tanker (bl.a. Luhmann 1985). Denne skelnen mellem bevidsthed/tanker og kommunikation samt systemernes lukkethed (autopoiesis) understreger overførselsmetaforens begrænsninger, fordi den sætter streg under, at man ikke kan overføre tanker fra et psykisk system til et andet, det eneste, der kan iagttages, er den kommunikation, der finder sted i sociale systemer. I forhold til min undersøgelse får denne forståelse den konsekvens, at jeg som observatør må være bevidst om, at det, jeg iagttager i botilbuddene, er kommunikationen, i og med at jeg ikke har direkte adgang til hverken beboernes eller de ansattes tanker.

Kommunikation kan godt "*tematisere bevidsthedssystemer*" (Kneer og Nassehi 1997: 90), men det betyder "*kun at kommunikationen forholder sig kommunikativt til bevidstheden*" (ibid). Jeg kan godt spørge de ansatte, hvad tanken bag en bestemt handling overfor beboeren er/var, men jeg får ikke et svar via deres tanker, men via kommunikationen, som udelukkende kan tilskrives sociale systemer. Det er kommunikationen, der i de sociale systemer kommunikerer, ikke individet (eller for den sags skyld de psykiske systemer, der kun opererer ved tanker/bevidsthed). Et system kan knytte an til sin omverden – eksempelvis kan et psykisk system (tanker) godt knytte an til og blive påvirket af et socialt system (via kommunikation), men da systemer er selvreferentielle, er det systemet selv, der vælger hvordan (der foretages med Luhmanns term en strukturel kobling – eksempelvis mellem psykisk system (tanker) og socialt system (kommunikation)).

Det samme gør sig naturligvis gældende i forholdet mellem beboer og medarbejder, de har heller ikke adgang til hinandens tanker, og da systemer endvidere er selvreferentielle, vil den strukturelle kobling, der foretages mellem psykisk og socialt system, samt mellem forskellige systemer af samme slags, endvidere afhænge af personernes individuelle forståelse af verden, samt af de valg der træffes i kommunikationsprocessen. Således er der i forhold til kommunikation tale om løbende konstruktioner i sociale systemer, hos Luhmann forstået som tredelte selektionsprocesser. Han beskriver kommunikationens 3 forudsætninger som en syntese af: "*selection of information, selection of the utterance of this information, and a selective understanding or misunderstanding of this utterance and its information*" (Luhmann 1992:252).

Det handler altså om at skelne mellem:

1. Information: Hvad sagen drejer sig om.
2. Meddelelse: Eksempelvis et bestemt ordvalg, måde at opbygge sætningen, måden det meddeles på (mundtligt, skriftligt, toneleje, gestik, kropssprog etc.)
3. Forståelse: Hvordan information og meddelelse er blevet forstået, og som det iagttages gennem tilslutningskommunikationen (bl.a. Luhmann 2000:181ff, Luhmann 2007:267ff, Kneer og Nassehi 1997:85ff).

Når Luhmann desuden definerer al kommunikation som "*en selektiv hændelse*" (Luhmann 2000:181), handler det om, at der på grund af kontingens (overskud

af tilkoblingsmuligheder)²² må aktualiseres noget ud af alle potentielle muligheder for at reducere samfundets/systemernes kompleksitet. Det er på dette grundlag, mening konstrueres (ibid:109) – eller som Luhmann beskriver det: *“meaning is the link between the actual and the possible. It is not one or the other”* (Luhmann 1985:102).

At der hele tiden er tale om selektioner implicerer, at kommunikation kan forstås af deltagerne på mange forskellige måder (Luhmann 2000:180ff). Forståelsen er netop det aspekt ved kommunikation, som ifølge Luhmann ofte overses/undervurderes (bl.a Kneer og Nassehi 1997:93). Forståelsesaspektet set i Luhmannsk optik, understreger netop, at der i forbindelse med kommunikation altid er tale om deltagelse og hermed påvirkninger fra minimum to psykiske systemer. At der i kommunikationsprocesser er tale om selektioner fra minimum to psykiske systemer implicerer, at der er tale om dobbeltkontingens²³ (Luhmann 2000:199).

Forståelsesaspektet og dobbeltkontingensproblematikken medfører, at Luhmann beskriver al kommunikation som værende usandsynlig i udgangspunktet. Hermed ikke sagt, at den ikke kan *“gennemføres med succes”* (Luhmann 1995a:58), hvilket vil sige, at *“højne modtagerberedskabet for kommunikationer i en sådan grad, at kommunikationen kan voves og ikke på forhånd må opgives som håbløs”* (ibid). Desuden pointerer Tække og Hansen, hvordan *“kommunikativ succes”* (Tække og Hansen 2009:89), for Luhmann handler om *“vellykkede selektionskoblinger, dvs. at den ene kommunikation knytter sig meningsfuldt til den anden”* (ibid). For at højne forståelsesberedskabet er der gennem tiden opstået nogle medier, der sandsynliggør kommunikationen (ibid:90) og af relevans for denne undersøgelse, der i første omgang drejer sig om interaktionssystemer, er sproget. Sproget styrker gennem ensartet tegnbrug en fælles meningsforståelse, hvilke sprogteknikker, der anvendes, anses som et internt kommunikativt anliggende (ibid). Men kommunikation er også mulig uden tale eller skriftsprog, i det *“enheden af kommunikation, meddelelse og forståelse også kan opnås ved kropsbevægelser, spørgende blikke, gestus af enhver art osv.”* (Kneer og Nassehi 1997:95). Sprogets *“egentlige funktion ligger i generaliseringen af mening”* (Luhmann 2000:134). Sproget øger tilslutningskapaciteten og opbygger hermed kompleksitet i kommunikationssystemet (Kneer og Nassehi 1997:95), særligt når det gælder tale- og

²² Ifølge Luhmann er noget “kontingent når det hverken er nødvendigt eller umuligt; når det altså kan være sådan, som det er (var, vil blive), men også kunne være muligt på en anden måde” (Luhmann 2000:146).

²³ Dobbeltkontingens *“forudsætter to selvreferentielle systemer, der iagttager hinanden gensidigt”* (Luhmann 2000: 150), der er altså tale om overskud af tilkoblingsmuligheder og dermed kommunikationsselektioner på begge sider (Luhmann 2000:148).

skriftsprog, for jo større ordforråd, jo flere tilslutningsmuligheder må der selekteres imellem. Luhmann definerer selve tilslutningshandlingen som hørende udenfor selve kommunikationen, det er en fjerde selektion udover information, meddelelse og forståelse. I forhold til kommunikationen med udviklingshæmmede uden talesprog opstår kommunikationsproblemerne ofte allerede i forhold til en manglende tilslutningshandling. Tilslutningshandlingen fungerer som en *"forudsætning for det, der yderligere sker"* (Luhmann 2000:188), i og med at en tilslutningshandling enten kan forkaste eller antage den forudgående kommunikation (ibid).

De kommunikationer, der fandt sted på interaktionsniveauet i de botilbud, hvor observationerne foregik, kan karakteriseres som havende et dobbelt problem i forhold til kommunikationens usandsynlighed, fordi beboerne havde det tilfælles, at de kun i ringe grad eller slet ikke beherskede det danske talesprog (i hvert fald ekspresivt). Derfor er det ikke kun tale via det danske sprog, der inddrages i undersøgelsen, men også andre sprogteknikker samt ikke (tale)sproglige kommunikationer. Som tidligere nævnt var et af de oprindelige DKN-projekters fokuspunkter netop at udvikle totalkommunikationsmiljøerne på bostederne. Det handlede i starten særligt om at øge de udviklingshæmmedes forståelsesberedskab samt tilslutningsmuligheder ved anvendelse af tegn fra døves tegnsprog samt konkrete (konkrete genstande, der symboliserer/signalerer en bestemt aktivitet). Sidenhen blev der også etableret fokus på de mere kropslige aspekter ved kommunikationerne (i DKN-materialet illustreres dette flere steder - særligt i film 4 samt i Sørensen og Hansen 2000).

Med den anlagte kommunikationsforståelse blev der undervejs i undersøgelsen etableret et særligt fokus på *"totalkommunikationsmiljøet"*. Blandt andet Luhmanns særlige fokus på forståelsesdimensionen kom til at fremstå som særligt frugtbar, fordi den øgede opmærksomheden på al den *"ikke-forståelse"* og de misforståelser, der netop karakteriserede de interaktioner, der fandt sted i botilbuddene, frem for hovedsageligt/udelukkende at fokusere på interaktionernes temaer. Jeg vil her pointere, at forståelsesdimensionen inkluderer betydningen misforståelse. Hos Luhmann defineres misforståelse og ikke-forståelse forskelligt. Misforståelse stopper ikke nødvendigvis kommunikationen, for den fortsætter enten på trods af misforståelsen eller med et konsensusøgende sigte. Ikke-forståelsen stopper kommunikationen eller fortsætter denne på et meget elementært grundlag. Dette sker eksempelvis, når der er tale om personer, der ikke taler samme sprog, og i stedet forsøger sig med kropssprog eller lignende (Luhmann 2007:271). Desuden skærpede mit fokus på forståelse (som selektion) blikket for at se på, hvilke temaer medarbejderne knyttede an med i forhold til beboernes ikke talesproglige udtryk/udsagn. Tema definerer Luhmann, som det der koordinerer kommunikationens bidrag. Det fungerer kompleksitetsreducerende, i og med at det orienterer om, hvilke bidrag (selektioner) der er passende

i konkrete kommunikationssituationer (Luhmann 2000:198). At se på medarbejdernes forskellige kommunikationsbidrag og tilslutningshandlinger samt disses mere overordnede temaer understøtter også undersøgelsens formål om at se på konstruktionen af beboerrollen.

Kommunikationer i botilbuddene

Da sociale systemer for Luhmann består af og reproducerer sig selv ved hjælp af kommunikation, er det nødvendigvis kommunikationen, der danner udgangspunkt for analysen, når man vil iagttage sociale systemer (ibid:206). Det, der i første omgang vil blive behandlet i forhold til observationerne i botilbuddene, er interaktioner. Som tidligere nævnt implicerer interaktioner en samtidig tilstedeværelse af minimum 2 psykiske systemer. Dette afsnit trækker, med mindre andet er angivet, udelukkende på kommunikationer, der fandt sted, hvor der var både beboere og medarbejdere tilstede samtidigt. Det bygger på en opsamling af feltnoterne vedrørende direkte kommunikationer ikke bare med beboerne, men også om beboerne. Der foregik som tidligere nævnt en del snak, hvor omtalte beboere var til stede, og ikke nødvendigvis blev omtalt som sådan. Jeg identificerede således ud fra mine feltnoter primært 3 måder at kommunikere med beboere og om beboere i daglige situationer, hvor både medarbejdere og beboere var til stede: Udelukkende 1. person (du og dig), udelukkende 3. person (hans/hendes og ham/hende) eller en blanding af de to. 3. persons kommunikationerne var oftest af informerende karakter i forbindelse med overlapninger indbyrdes mellem medarbejdere i løbet af dagen, ved telefonsamtaler med pårørende og vedrørte typisk f.eks. helbredsforhold, psykisk tilstand, hvad en beboer havde lavet i dagtilbud, i forhold til at informere om hvem man havde hjulpet, skulle hjælpe mv.. Men min tilstedeværelse har givetvis påvirket hyppigheden, idet nogle af disse kommunikationer var direkte adresseret til mig. Disse kommunikationer fandt desuden sted i forbindelse med, at flere medarbejdere skulle samarbejde omkring en beboer om eksempelvis at lifte en beboer fra seng til stol eller eksempelvis i samarbejde mellem fagpersoner, som eksempelvis da en fysioterapeut skulle hjælpe med at indstille en beboers kørestol.

Meddelelsesaspektet: De anvendte kommunikationsmedier

"Vores speciale er tegn til tale, billeder og den slags, det er ikke noget, hun bruger", citatet stammer fra et personalemøde på botilbud B og handler om argumentationer vedrørende, hvorvidt en beboer hører under bosteddets målgruppe. Der er tale om en beboer, der havde et funktionelt talesprog, og som derfor faldt uden-

for målgruppen, som mere var knyttet til totalkommunikation end til almindelig verbal kommunikation. Som det også blev udtrykt i bostedernes skriftlige materiale, er der altså i tråd med DKN etableret den selvforståelse på begge botilbud, at en af de centrale kerneydelser handler om at arbejde med totalkommunikation, blandt andet i forhold til at supplere talesproget med alternative kommunikationsformer, herunder tegn til tale og billedmateriale.

Karakteristisk for observationerne i begge botilbud var dog, at det mest anvendte sproglige medie fra medarbejderne var det danske talesprog og/eller forskellige former for kropssprog alene. I både tilbud A og B var der en enkelt beboer, der anvendte tegn som meddelelsesform. Personalet anvendte tegn til tale overfor disse beboere. På botilbud A var der desuden 2 beboere, der anvendte talesprog (om end på en måde, der vanskeliggjorde forståelsesdimensionen, særligt for udenforstående, hvorfor der ofte måtte kommunikeres en del, for at nå til en form for konsensus om det sagte). Derudover så jeg på begge tilbud et par beboere, der anvendte enkelte konkrete ord (eks. ja og nej, navnet på en bestemt person eller andet), samt personer der hverken anvendte konkrete ord eller tegn (1 i botilbud A og 5 i tilbud B).

Billeder (primært fotografier) blev også anvendt som meddelelsesform, dog i meget begrænset omfang, og begge steder i forhold til at informere om, hvem der skulle komme på arbejde den følgende dag. Her blev der på botilbud A alle dage, jeg var i botilbuddet, hængt billeder op af disse medarbejdere, hvilket foregik i et samarbejde mellem en eller flere beboere og personalet. Dette var også intentionen på botilbud B, men her oplevede jeg kun 2 gange (ud af 8, og den ene gang blev billederne først opdateret hen på dagen på baggrund af et beboerinitiativ), at billederne, der hang på tavlen, også stemte overens med dem, der var på arbejde. På botilbud A oplevede jeg desuden, at billeder blev anvendt i forhold til at gøre beboerne medbestemmende omkring aftensmaden. Her valgte de tilstedeværende beboere på et beboermøde ud fra (udvalgte) billeder, en af den kommende uges retter. Billederne som meddelelsesform fungerede således i denne sammenhæng som medie, der højnede forståelsesberedskabet mellem beboere og medarbejdere med hensyn til beboernes valg af aftensmad.

Desuden så jeg flere "bristede" forsøg på at anvende såkaldte dagsprogrammer for beboerne. Dette i form af tavler, der hang med symboler eller billeder for dagens eller ugens aktiviteter mv.. Ingen af disse var dog af forskellige årsager i brug. På botilbud A hang der desuden i gymnastiksalen instruktioner på, hvilke tegn og billeder der skulle anvendes i forbindelse med botilbuddets egentligt tilbagevendende aktiviteter i salen, men jeg så ikke billeder anvendt i forbindelse med, at der blev kommunikeret om disse aktiviteter.

Jeg oplevede en enkelt gang, at en beboer uopfordret anvendte billeder for at informere os om samtalens tema. Efter en tur på Eksperimentariet tog hun

en brochure derfra i anvendelse i forsøg på at højne forståelsesberedskabet overfor mig og en vikar (der ikke før kunne forstå, hvad det var, hun prøvede at formidle), samt en tegning som hendes kontaktperson havde lavet, inden de tog af sted (der vistnok illustrerede, at de skulle på tur sammen). Anvendelsen af disse billeder fik på den måde defineret samtaleens overordnede tema (tur til Eksperimentarium) og virkede på den måde kompleksitetsreducerende for kommunikationen, i og med at vores meningstilskrivninger til hendes meddelelser (i form af tegn) herefter udelukkende kunne relatere sig til selektioner indenfor en forståelseshorisont i forhold til denne tur. Samtidig kan man sige, at anvendelsen af billederne øger kompleksiteten i kommunikationssystemet, i og med at de gjorde det muligt overhovedet at kommunikere om temaet: turen til Eksperimentarium. På den måde kan anvendelse af billedmateriale tjene til, at der sættes temaer på dagsordenen, som beboere og medarbejdere ikke umiddelbart har fælles tegn, ord eller andet for, hvorfor der også er tale om, at selektionsmulighederne generelt øges.

Som nævnt var der flere beboere, der ikke beherskede hverken talesprog eller tegn til tale. Men andre udtryk fungerede som afsæt for meningstilskrivninger og resulterede i en form for tilslutningshandling. Det vil sige, at andre kropslige, mimiske eller lydige udtryk fungerede som meddelelse, og de blev dermed kommunikationernes primære sproglige form for disse beboere.

På botilbud A oplevede jeg således flere gange, hvordan hoste hos en konkret beboer resulterede i en tilslutningskommunikation, hvor medarbejderen spurgte, om han ville have mere mad, hvortil han, de 3 gange jeg oplevede det, svarede ja (med ord – ja og nej var de eneste ord, jeg hørte denne beboer anvende og kun ganske få gange). Hoste blev således af medarbejderne i disse situationer forstået som en meddelelse, der informerede om, at han ville have mere mad og resulterede i den tilslutningshandling, at beboeren fik mere mad. Således blev det at hoste til en iagttagelig kommunikativ meddelelsesform, der informerede om noget i botilbuddet som socialt system/organisation. Som Luhmann pointerer: *"kun ved tilslutningsadfærden er det muligt at kontrollere, om man er blevet forstået; men ved erfaringens hjælp kan man også indrette sin kommunikation således, at man kan forvente at blive forstået"* (Luhmann 2000:184). Eksemplet illustrerer netop en forståelseselektion, der kommer i stand ved/konstrueres på baggrund af et fælles erfaringsgrundlag hos både beboer og medarbejdere.

I begge botilbud forekom der også kommunikationer stort set uden ord eller andre lydige meddelelsesformer. Dette skete særligt i kommunikationer, der involverede de beboere, der hverken havde talesprog, brugte tegn til tale eller havde tydelige mimiske eller kropssproglige udtryk. Eksempler på dette kunne være: Når beboerne i botilbud B blev madet og åbnede munden, når skenen nærmede sig, når en medarbejders fremstrakte hånd resulterede i, at beboeren greb fat i hånden og rejste sig – dette særligt i mere rutinerede situationer,

hvor der blev givet hjælp til bad og toiletbesøg osv.. Her virkede flere beboere yderst kompetente og trænede i at aflæse de mange forskellige medarbejders ikke verbale informationer, og jeg så dagligt gentagne eksempler på, hvordan disse dagligt tilbagevendende aktiviteter fungerede som nærmest ord- og lydløse kommunikationsseancer (særligt i botilbud B, hvilket selvsagt skyldes beboersammensætningen). Forskellige kropslige gester tjente altså som meddelelser, der løbende informerede om næste skridt.

Tonefaldet, eksempelvis om noget hviskes eller råbes, hører også under kommunikationens meddelelsesselektion (Kneer og Nassehi 1997: 85). I begge botilbud blev der generelt talt til beboerne i et roligt og venligt toneleje. Der blev ofte talt til beboerne med intonation, som blev der talt til en baby eller et lille barn, hvilket hænger meget godt sammen med opfattelsen af udviklingsalder. Babyintonationen forekom i særdeleshed i kommunikationssituationer og daglige samværssituationer, hvor der opstod en form for ordløse samspilskommunikationer mellem beboere og personale som illustreret i nedenstående eksempler:

Medarbejderen Lena sidder ved spisebordet i fællesrummet ved siden af IB, som hun er ved at hjælpe med at få noget at spise:

IB: smiler og ser hen mod Lena.

Lena: "Er det dig, der er IB" (roligt, afdæmpet, imens hun aer hans kind).

IB: "Rrrrrrr" og smiler til Lena.

Lena: "Er det dig, der er IB" (roligt, afdæmpet imens hun aer hans kind).

IB: "Rrrrrrrr" og smiler til Lena.

Lena: "Hej IB" (smiler og aer hans kind).

Sådan fortsætter denne samspilsdialog lidt endnu.

(Botilbud B)

Følgende eksempel stammer fra botilbud A:

OLE laver "kom her" tegn med fingeren, rettet mod vikaren Emil, der går hen til OLE.

OLE: trykker Emil på næsen, smiler og griner til ham.

Emil: trykker OLE på næsen og siger "hvad er det med dig".

OLE: trykker Emil på næsen, smiler og griner til ham.

Emil: kilder OLE på maven "skal du kildes lidt på maven"

OLE: Griner.

(Botilbud A)

Denne form for samspilskommunikation (hvor der trykkes på næsen, kildes eller andet) så jeg dagligt imellem OLE og andre beboere eller medarbejdere, altså en ordløs måde for ham at være i kommunikationer med andre på, der gjorde ham til en del af det sociale.

Denne form for ordløse kommunikationer var en samværsform, der primært fandt sted mellem medarbejdere (eller medbeboere) og beboere stort set uden hverken talesprog eller tegn. I forhold til de beboere, der enten talte eller brugte tegn, vil jeg karakterisere tonefaldet som blidt og roligt og ikke så byagtigt, ligesom der her i højere grad var tale om kommunikationer med tegn og talebidrag og dermed mere tydeligt konkret tematisk informativt indhold, eksempelvis kommunikation om, hvad der var lavet på dagcenteret, om kommende eller tidligere aktiviteter, meddelelser med et regulerende/opdragende indhold mv..

Forståelsesdimensionen

Luhmann pointerer, at når kommunikation forstås som en syntese af selektion af information, meddelelse og forståelse: *"er kommunikation realiseret når og for så vidt forståelsen kommer i stand"* (Luhmann 2000:188). Ifølge Luhmann er der altså ikke tale om kommunikation i det sociale system uden forståelse.

Ordløse lydige meddelelser der selekterer/etablerer forståelse

Specielt i botilbud A blev nogle beboeres ordløse verbale udtryk iagttaget som meddelelser, der blev forstået som information og dermed i kraft af, at forståelsen kom i stand, resulterede i en tilslutningshandling. Dette illustreres ved nedenstående beskrivelse, der stammer fra en weekendformiddag i botilbud A:

KAJ sidder i sofaen, han rokker mere og mere intenst frem og tilbage, og kommer med høje udråb. En medarbejder, der er i gang med at hjælpe en beboer med at tage et bad (med verbal støtte) på et nærliggende værelse, vælger at forlade den beboer, hun er i gang med at hjælpe og skynder sig hen til KAJ. Hun forsøger at spørge ind til, hvad der er galt, men får ikke noget svar, eftersom der er tale om en beboer, der hverken anvender tegn eller tale. Hun tænder for fjernsynet, KAJ holder op med at rokke frem og tilbage, sætter sig ned i sofaen, smiler og griner lidt, og medarbejderen vender tilbage til værelset, hvor hun fortsætter med at assistere med badet (feltnoter botilbud A).

Beboeren i ovenstående beretning blev dagligt urolig og kom med høje udråb, disse udråb blev af medarbejderne "selekteret" som en information om, at no-

get var galt, og resulterede i en søgen efter forståelse. Jeg så flere gange forståelsen selekteret i forhold til spørgsmål, om han ville et eller andet, eksempelvis have mere kaffe, gå en tur, i haven og gyngede etc.. Udover mere kaffe blev disse aktivitetsforslag som regel afvist, men forsøget fra medarbejderens side på at nå til forståelse resulterede oftest i den tilslutningshandling, at beboeren faldt til ro igen. Det er her vigtigt at understøtte, at psykiske systemers lukkethed i denne sammenhæng implicerer, at hverken medarbejdere eller jeg har adgang til beboernes tanker, hvorfor vi i udgangspunktet ikke kan vide, om informationsdimensionen (beboerens udråb) i første omgang var tiltænkt "at ville se fjernsyn", selvom der i sidste ende opnås en form for konsensus om dette. Selvfølgelig forståelsesafløsningen (som er det, der er iagttageligt), er noget, der finder sted i kommunikationsprocessen, hvor de mange selektioner i sidste ende konstruerer en form for mening ud fra det, der aktualiseres ud af alt det, der potentielt set er en mulighed.

Ordløse, lydlig udtryk som støj eller ikke-forståelse

Luhmann skelner mellem kodede og ikke kodede hændelser, hvor "kodede hændelser virker som information i kommunikationsprocessen, ikke kodede som forstyrrelse (støj/noise)" (Luhmann 2000:183) Ovenstående eksempel kan siges at illustrere, hvordan et bestemt lydligt udråb fra en beboer generelt i botilbud A fungerede som en kodede hændelse, i og med at det stort set altid resulterede i en tilslutningskommunikation. Nedenstående eksempler fra botilbud B illustrerer modsat, hvordan lydlig udråb i botilbud B, ofte ikke blev tilskrevet noget (iagttageligt) informativt indhold og dermed heller ikke gav anledning til forståelse og deraf tilslutningshandling. I stedet kom de lydlig udråb til at fungere som en form for irrelevant baggrundsstøj. Nedenstående eksempel vedrørende BO er desuden et eksempel på, hvordan der også med hensyn til mine feltnoter er tale om selektioner, der løbende blev påvirket og revideret i forhold til de menings-tilskrivninger(eller mangel på samme), disse lydlig udråb afstedkom undervejs i mine ophold på botilbuddene. Således noterede jeg den første dag på botilbud B, at "BO ligger på sit værelse og kalder" (feltnoter botilbud B) (det var om morgenen, og BO lå stadig i sin seng). Baggrunden for dette var, at jeg ude fra gangen kunne høre BO gøre noget, jeg sidenhen omdefinerede til "råber" (ibid). BO lå altså i sin seng og kom med denne råbende lyd, hvilket på botilbud A, hvor jeg havde været forinden, sandsynligvis ville have resulteret i en eller anden form for tilslutningshandling fra medarbejdernes side (ud fra en forståelse af råben som information om at påkalde sig opmærksomhed). Denne lyd resulterede dog ikke umiddelbart i nogen tilslutningshandling fra medarbejdernes side, og han blev liggende sådan i mindst 30 minutter, inden det blev hans tur til at

komme ud af sengen²⁴. Det, som jeg først tolkede som en kalden, handlede således om en meningstilskrivning fra min side, men set i forhold til, at der ikke blev etableret samme forståelse af botilbuddenes medarbejdere (det vil sige en tilslutningshandling, der indikerede en sådan), kan der i Luhmannsk forstand ikke tales om denne råben som kommunikation i dette botilbud. En anden beboer sad flere gange dagligt og skreg. Hvis hun var på værelset, gav det ofte ikke anledning til nogen (for beboeren) iagttagelig kommunikation/ tilslutningshandling fra personalets side. Men nedenstående eksempel illustrerer, hvordan der på en måde kunne være tale om ikke-kommunikation og kommunikation på en og samme tid, hvordan samme lyd (at hun skreg) tjente som både kodede og ikke kodede hændelser, alt efter hvilke medarbejdere der var på arbejde, om de lige havde tid mv..

Else er ved at give JETTE mad ved det fælles bord i dagligstuen. Else rejser sig og går, da der ikke er mere mad i skålen. JETTE udbrøder "mam, mam". Else, der nu er i gang med at rydde op efter morgenmad i køkkenet, reagerer ikke på dette udtryk. JETTE gentager sit "mam, mam" flere gange, stadig uden reaktion²⁵. Herefter begynder hun at skribe, hun fortsætter sin skrigen. Else er i mellemtiden gået ned på et af badeværelserne for at hjælpe Ane med at få KURT på toilettet. Ane spørger Else, hvor JETTE sidder henne, og Else svarer, at hun sidder i stuen. Else går derefter ned i stuen og siger til JETTE: "ja, ja JETTE jeg skulle jo lige hjælpe KURT på toilettet", hvorefter hun kører JETTE ned på sit værelse. JETTE holder op med at skribe på vej til værelset. Else forlader værelset, umiddelbart efter JETTE er sat derind, og JETTE begynder at skribe igen. Ca. 30 minutter efter står jeg på terrassen sammen med Else, der holder en rygepause. Fra terrassen kan vi se ind på JETTES værelse. JETTE skrider stadig (der har været et par kortvarige afbrydelser i løbet af de 30 minutter, hun har siddet alene på værelset). Else banker på JETTES vindue, hun registrerer lyden, ser ud og bliver stille et øjeblik. Else vender sig igen væk fra vinduet og siger henvendt til mig: "ja jeg ved ikke, hvad der er med hende" (Feltnoter botilbud B).

Umiddelbart leder JETTES skrigen ikke til en forståelsestilslutning. Else tilslutter sig dog efter et godt stykke tid JETTES skrigen i dagligstuen, og hendes udsagn om, at hun jo lige skulle hjælpe KURT, samt at hun senere siger, at hun

²⁴ Hertil skal tilføjes, at de medarbejdere, der var på arbejde, var i gang med at hjælpe andre beboere ud af sengen, med morgenmad, toilet etc..

²⁵ Dagen forinden resulterede mam mam-lyden i, at hun fik et stykke knækbrød efter aftensmadden. Denne dag udløser det ingen forsøg på forståelse, ingen tilslutningshandling og dermed ingen kommunikation.

ikke ved, hvad der er med hende, tjener som en slags forståelsesdimension (at skrig betyder, at hun gerne vil påkalde sig opmærksomhed, og at "der er noget med hende i dag"). JETTES skrigen bliver dermed til kommunikation, hvis man anskuer det i relation til organisationen botilbuddet, men ikke til kommunikation i selve interaktionen set i forhold til de to psykiske systemer i de af organisationen definerede roller: Beboer og medarbejder. Når JETTE sidder alene på værelset og skriger i lang tid, kommer hendes skrigen til at fungere som en ikke kodet hændelse, der dermed bliver til "lige gyldig" baggrundstøj.

Medarbejderens banken tjener også som en meddelelse, der informerer JETTE om, at nogen vil påkalde sig hendes opmærksomhed, men den tjener ikke til yderligere kommunikative bidrag rettet mod JETTE. På den måde forekom der mange sammenblandinger af afbrudte meget simple/elementære forståelser og ikke-forståelser, der stoppede kommunikationerne meget brat, og som ikke så ud til at have noget konsensusføgende sigte. En forklaring på dette handler om vanskeligheder i forhold til at finde "den rette" meningstilskrivning i forhold til beboernes verbale ordløse bidrag, hvilket nedenstående eksempel illustrerer:

BO sidder midt i dagligstuen, hans far, der lige har været på besøg, er netop gået. BO bryder ud i noget, der i min forståelseshorisont lyder som gråd, hvilket jeg umiddelbart tilskriver den mening, at han er ked af det. Der er umiddelbart ingen medarbejdere i nærheden, så jeg går hen til ham og spørger, om han er ked af det. BO fortsætter den "grædende" lyd. Else og Pia kommer ind i dagligstuen og stiller sig foran BO og mig:

Pia (henvendt til mig): "det er svært at vide, om det er grin eller gråd"

Else (henvendt til BO): "er du ked af det, eller griner du"

BO: fortsætter lyden.

Pia: "det lyder næsten, som om han er ked af det"

BO: fortsætter lyden.

Else: "der står, du skal en tur i haven, men det har du måske ikke lyst til?" (Else henviser til botilbuddets "dialogskema", et arbejdsredskab botilbuddet anvender i dagligdagen, der blandt andet skal sikre, at de aktiviteter, der aftales på handlingsmøderne, også bliver gennemført, ved at tidspunkt for disse aktiviteter er skrevet i skemaet).

BO fortsætter lyden, de to medarbejdere forlader dagligstuen igen, BO fortsætter den "grædende" lyd, men den afløses efterhånden af BOs sædvanlige "monotone" lyd. Han sidder stadig samme sted, da en medarbejder ca. 40 minutter efter kommer forbi og henvender sig til ham: "hvad med dig BO har du været på dagtilbud i dag? Vil du måske se film?" BO, der indtil nu har siddet og sagt denne "monotone" lyd, bliver stille et øjeblik, jeg kan ikke se, om han gør andet, derfra hvor jeg

står, men medarbejderen siger: "ja" kører ham på værelset og sætter en film på (feltnoter botilbud B).

Ikke forståelser og misforståelser

Som tidligere nævnt skelner Luhmann mellem misforståelser (med den funktion, at kommunikationen fortsætter) og ikke-forståelser (som stopper kommunikation, eller fortsætter den på elementært grundlag). I botilbud B oplevede jeg mange gange dagligt, hvordan interaktionerne mellem beboere og medarbejdere resulterede i ikke-forståelse. Eksemplet med BO, der enten græder eller griner, er et af dem, hvor medarbejderne på grund af usikkerhed om forståelsen selekterer en ikke-forståelse, der stopper kommunikationen og ikke leder til yderligere tilslutningshandlinger overfor BO. En anden form for ikke-forståelse, som jeg iagttog flere gange dagligt i botilbud B handler om, at medarbejderne meddelte en information til en beboer, uden at det så ud til, at medarbejderen afventede nogen form for tilslutning i form af en kommunikeret forståelse. Eksempelvis "nå, så er det vist din tur til at komme på [toilettet]?" (medarbejder botilbud B), hvorefter medarbejderen tager fat i kørestolen og kører beboeren ud på toilettet. Eller "du vil måske hellere have havregrød?" (medarbejder botilbud B), meddelt med ryggen til og på vej ud af døren og væk fra beboeren, hvorefter medarbejderen sidenhen serverede øllebrød til morgenmaden (feltnoter botilbud B). Dette muligvis på baggrund af mange erfaringer med, at der ikke kom et direkte svar alligevel. Denne måde at informere/meddele noget på var nemlig ikke typisk i forhold til den anden beboer, der kunne nogle tegn, her blev der altid forventet svar i form af enten tegn eller hans specifikke lyde (der blev tolket som ja eller nej). På den anden side var der ofte tale om spørgsmål, der måske alligevel ikke indeholdt nogle valgmuligheder. Eksempelvis når det handlede om at spise, komme på toilet, i bad mv., var der alligevel ikke tale om, at beboerne havde meget indflydelse, men om hvornår der var tid (prioriteringer i forhold til rækkefølgen kunne dog godt blive påvirket af, at en beboer tilsyneladende ikke havde det så godt). Men også andre aktiviteter blev gennemført på denne måde. Dette kunne være spontant opståede som at flytte en beboer fra spisebordet til den anden ende af lokalet, placeret så beboeren kunne se ud af vinduet "jeg kører dig lige herhen, så du kan se ud af vinduet", de kunne bestå i, at en beboer blev kørt ind på en anden beboers værelse uden at spørge nogen af dem først: "skal du lige en tur ind til LEA", eller helt uden at der blev sagt noget direkte til den beboer, der blev "flyttet", eksempelvis kørt på dagtilbud eller i forhold til de aktiviteter, der stod i "dialogskemaet" (at blive sat ud i haven, kørt til det ugentligt tilbagevendende biografarrangement mv.) med eller uden mundtlig meddelelse, der informerede om, hvor beboeren blev kørt hen.

I botilbud B var der i høj grad tale om ikke-forståelser, der standsede kommunikationen, hvor der i botilbud A i højere grad var tale om enten misforståelser eller ikke-forståelser, der ikke stoppede kommunikationen helt med det samme, men fortsatte denne på et elementært grundlag, sidstnævnte vil jeg eksempelvis bruge til at karakterisere de tidligere eksempler vedrørende KAJ, der faldt til ro, da medarbejderen havde talt med ham og tændt for fjernsynet. Nedenstående er et eksempel på en tilsyneladende misforståelse, hvor en vikar går forbi LONE, der netop har talt med mig og OLE om en nøgle, OLE har om hal-sen med en rød snor i.

LONE siger henvendt til vikaren tegnet for "rød". Vikaren slutter an med " ja rød dansesnor, ja det var i går du var inde i gymnastiksalen". Vikaren går umiddelbart videre uden at forvente yderligere svar. LONE kommer med et lydligt udråb, og vikaren vender sig mod LONE. LONE gentager tegnet "rød" og peger over på OLE. Vikaren udbryder "nåh ja, OLE har lånt min nøgle", og vikaren og LONE taler videre om det.

Forståelsesstereotyper

Ovenstående eksempel illustrerer også, hvordan jeg gentagne gange oplevede, hvad jeg vil karakterisere som forståelsesstereotyper, eksempelvis når tegnet rød fra pågældende beboer nærmest pr. automatik blev forstået, som om hun talte om den ugentligt tilbagevendende aktivitet: dansesnor. I botilbud A var der i højere grad tale om disse forståelsesstereotyper, når det var vikarer, der var på arbejde frem for de fastansatte, der med deres større kendskab til beboeren og ofte større tegn-ordforråd i langt højere grad var i stand til at udvide og nuancere forståelsen og knytte an med meddelelser, der informerede om forståelser i relation til både fortid, nutid og fremtid i forhold til beboernes liv. Medarbejdernes kompetence i forhold til tegn til tale var altså også med til at in- og ekskludere bestemte kommunikative bidrag, og denne kompetence eller mangel på samme bestemte dermed i høj grad, hvilke temaer der blev aktualiseret. I begge botilbud var der tendenser til, at medarbejderne i forbindelse med tegn til tale udelukkende anvendte samme (begrænsede antal) tegn som beboerne (mere udpræget i botilbud B end A, hvor jeg så, at nogle af de faste medarbejdere gennem flere år også anvendte tegn, jeg ikke så beboere anvende). En vikar i botilbud A fortalte, at hun primært havde lært de tegn, hun kunne af beboeren (samt ved at se de andre medarbejdere anvende tegn sammen med beboeren), ligesom et par af medarbejderne i botilbud B bekræftede, at de tegn, de kunne,

var dem, som beboeren også selv brugte²⁶. Der er således sket en forskydning fra DKN-projekterne, hvor medarbejderne i første omgang var dem, der tilegnede sig, anvendte og dermed forsøgte at lære beboerne tegn, til at nogle af beboerne kan nogle tegn, som medarbejderne lærer, når de er sammen med beboerne i hverdagen.

I botilbud B oplevede jeg også det, jeg vil kalde forståelsesstereotyper, eksempelvis når en af botilbud B's beboeres utilfredse lyde næsten altid resulterede i en tilslutningskommunikation eller handling enten vedrørende temaet, at han var sulten eller skulle på toilettet. Eller som i nedenstående eksempel, hvor beboeren CLARA har siddet et stykke tid og grædt/skreget på sit værelse:

Medarbejderen Lisa kommer tilbage efter at have fulgt en beboer til sit aktivitets-tilbud, Maj står i køkkenet og er i gang med at rydde op. Maj siger henvendt til Lisa "går du ikke lige ind til CLARA, det er ikke så langt tid siden, hun har spist, måske har hun ondt i maven og vil gerne ned at ligge". Lisa går ind på CLARAS værelse og kommer lidt efter ud, CLARA ligger nu i sin seng og er holdt op med at græde/skrige.

Forståelsen blev således selekteret på forhånd (dog ved jeg ikke noget om, hvorvidt der fandt en kommunikation sted på værelset, der eventuelt handlede om en anden forståelse), men aspektet vedrørende forståelsesstereotyper understøttes af nedenstående skriftlige beretning om CLARA, hvor hun beskrives som "god til at prøve folk af" og hun vil mange gange "virke som om hun er sulten eller ked af det/trænger til at komme ned at ligge, og dette skal man ikke altid tage for godt ord, men i en del tilfælde er det hendes mave, der er luft i, eller at hun skal af med afføring, og så skal hun jo helt klart ned at ligge" (citeret fra en slags "manual", der hang i botilbud A's køkken, for hver beboer, med det formål at hjælpe medarbejdere uden så stort kendskab til beboerne til at forstå dem bedre, finde på aktiviteter sammen med dem mv.).

Det, CLARA i sådanne tilfælde "vil" informere om, handler således for medarbejderne om temaet ondt i maven, og om at hun vil ned at ligge, med mindre hun da prøver at "snyde" i forhold til dette aspekt. Andre forståelsesselektioner bliver dermed mindre sandsynlige. Den skriftlige beretning vedrørende CLARA kan med reference til Luhmann siges at tjene som en slags kompleksitetsreducerende kommunikation vedrørende beboerne, som en form for organisationens beslutningskommunikation – der reducerer de tematiske selektionsmuligheder på interaktionsplanet. Kommunikationen udstikker på for-

²⁶ De havde modtaget undervisning i tegn til tale, men som en af dem sagde, så "glemmer man det igen, når man ikke bruger det" (Botilbud B).

hånd nogle tematiske muligheder, forståelseselektionerne kan finde sted indenfor, når beboerne kommer med deres ordløse verbale ytringer. Samtidig er der med den form for beskrivelser fare for at understøtte nogle måske ikke helt hensigtsmæssige stereotype opfattelser af beboerne og hermed stereotype forståelseselektioner fra medarbejdernes side på interaktionsniveauet.

Kapitel 8

Den svære kommunikation

Kommunikation som konstruktion

Med den Luhmannske kommunikationsforståelse åbnes der op for forståelse af kommunikationen som noget, der konstrueres via selektion. Samtidig understøtter forståelsesdimensionen, at da psykiske systemer principielt er lukkede for hinanden, kan vi aldrig regne med eksistensen af en endegyldig "sand" forståelse af de meddelte informationer alligevel. Interaktionernes kommunikationer anskuet ud fra dette konstruktivistiske perspektiv, kommer dermed umiddelbart til at handle om noget, der skabes i samspillet mellem beboere og medarbejdere, talesprog eller ej. Kneer og Nassehi påpeger netop, at *"forståelse er ikke en operation, som tjener til at forbedre transparensen mellem individerne; forståelse er snarere en konstruktion i kommunikationen"* (Kneer og Nassehi 1997: 90). Eksemplet med medarbejderne, der forlader beboeren, de ikke ved, om "griner eller græder" med uforløst sag, illustrerer, hvordan den manglende transparens som vilkår i interaktionerne, kan føre til, at der ingenting gøres. Som eksemplerne viste, blev denne type af (følelsesladede) ordløse ytringer håndteret anderledes i botilbud A, hvor beboerne med disse havde mulighed for at påkalde sig opmærksomhed, som medførte nogle kommunikationer, der som regel resulterede i en form for "harmoniskabende" tilslutningshandlinger, i og med, at beboerne faldt til ro – fysisk og verbalt.

Med tråd til DKN's italesættelse af beboerne som kommunikationskompetente efterlod observationerne af hverdagens interaktioner i de to botilbud indtrykket af beboere, der i botilbud A i langt højere grad blev anskuet som kommunikationskompetente end i botilbud B, hvor hverdagens interaktioner bar præg af en konstruktion, der i højere grad kan betegnes som "måske kommunikationskompetente". Dette sker angiveligt til dels ud fra logikken: "vi ved jo alligevel ikke, hvad han mener, forstår etc.", eller ud fra at der ikke var tid til at tage sig af det alligevel, hvilket eksempelvis blev pointeret af en medarbejder, da jeg spurgte, om hun troede, at JETTE ville holde op med at skribe, hvis de lavede et eller andet med hende, hvortil hun eftertrykkeligt svarede *"men det*

kan vi jo ikke" (medarbejder botilbud B) med henvisning til de eksisterende ressourcer.

Med Luhmanns perspektiv vedrørende dobbeltkontingens som vilkår, bliver det problematisk, når medarbejderen ikke forventer nogen forståelsestilslutning af beboeren, da mening og forståelse først opstår i et samspil og igennem kommunikation. Tække og Rasmussen pointerer i den forbindelse, at *"Nogen må knytte an til, hvad der er sagt, før bidraget kan siges at være en del af det sociale"* (Tække og Hansen 2009:93). På den måde bliver der tale om en slags sammenbrud i det sociale, hvad angår interaktionerne mellem medarbejdere og beboere (eller manglende koblinger mellem organisationens psykiske systemer i rollerne medarbejder og beboere). Det kan så være til diskussion, i hvor høj grad det skyldes beboernes manglende kommunikationskompetencer, og/eller stagnation på lavere udviklingstrin, og i hvor høj grad det handler om manglende kompensationsmuligheder i miljøet. Kommunikationsproblematikken får dog store konsekvenser for magtforholdene i botilbuddene, og arbejdet med kommunikation bliver derfor en central problematik i forhold til at begrænse indgreb i selvbestemmelsesretten i botilbuddene.

Kommunikation, magt og tvang

Magt udøves overalt i samfundet, og meget af det udøves via kommunikation. Luhmann definerer i tråd med Foucault moderne former for magt som noget, der kun kan udøves i forhold til frie individer, det vil sige, at det i tråd med Foucaults begreb Governmentality²⁷ handler om for den magtoverlegne at få den magtunderlegne til at ville styre sig selv, på fornuftig vis, i forhold til den magtoverlegnes hensigter (Andersen 2008:166ff). Det er dog ikke i første omgang denne form for magt, der jo gennemsyrrer samfundet, som *Serviceleven* vil gøre op med (den er jo selv udtryk for denne form for governmentale udøvelse af magt). Luhmann skelner mellem magt og tvang, og den skelnen er relevant i forhold til botilbuddene. Han pointerer, at når der ikke længere er tale om frivillighed krydses magtens grænser, og der er i stedet tale om tvang, i det *"magt opstår, når der er betingelse for dobbelt kontingens på begge sider af relationen. Dette betyder for personen med magt og personen der er underlagt magten, at relationen er defineret således at begge kunne handle anderledes"* (citeret fra Luhmann i Andersen 2008:167). Begrebet frivillighed kan diskuteres i forhold til de observerede botilbud, og den manglende forventning om kommunikation og forståelse spiller

²⁷ Mere repressive magtformer er afløst af sociale teknologier, der ud fra et biopolitisk rationale om optimering af befolkningens liv retter sit fokus på individets fornuftige selvstyring (bl.a. Foucault 2008 og Dean 2006). En styreform, der handler om at få *"bestemte befolknings-grupper til at påtage sig bestemte identiteter"* (Dean 2008:75).

en vigtig rolle her. Afspejler medarbejdernes manglende forventninger om forståelse og tilslutning fra beboernes side (og dermed manglende forventning om dobbeltkontingens) situationer af en overvejende tvangspræget karakter, eller er der først tale om tvang, hvis en beboer direkte forsøger at modsætte sig eksempelvis at skulle på toilettet, køres på en anden beboers værelse, blive lagt i seng etc.? Dette afhænger af, hvorvidt tvang fortolkes som manglende samtykke fra beboerens side, eller som en mere direkte fysisk magtanvendelse beboeren aktivt skal modsætte sig. *Serviceleven* samt vejledningen til denne leverer ikke noget entydigt svar på dette, fordi der, som det pointeres, netop er så mange individuelle afvejsninger at tage hensyn til, så det må afvejes situationelt og ud fra et fagligt skøn (jf. Ministerialtidende 2010). Det holdnings- og værdimæssige samt retslige grundlag hviler på *Grundlovens* princip om "*den personlige friheds ukrænkelighed*" (ibid:3), hvorfor alle former for indgreb i selvbestemmelsesretten så vidt muligt skal undgås, ligesom der skal arbejdes på, at den enkeltes selv- og medbestemmelse øges. Det fastslås på den ene side, at både passivitet og aktiv modstand skal anses som et "*ikke samtykke*" (ibid:9), på den anden side anerkendes eksistensen af et "*stiltiende samtykke*" (ibid) på baggrund af tolkning af "*signaler og opførsel*" (ibid). Men dette anerkendes kun i tilfælde, hvor personen, ud fra en individuel vurdering af "*udvikling og dømmekraft*" (ibid), anses som inhabil i forhold til at komme med et "gyldigt" samtykke, og i situationer hvor det er nødvendigt, hvis man skal leve op til omsorgspligten. At tolkning af signaler og opførsel ikke er ligetil, skulle være tydeligt, hvis man køber Luhmanns kommunikationsforståelse, og observationerne i de to botilbud pegede også i flere tilfælde på denne problematik.

Det pointeres desuden, at tolkning af signaler og vurdering af habilitet er noget, der "*kræver, at man har et godt kendskab til den pågældende person*" (ibid), og det anbefales, at personalet altid "*bør sørge for øjenkontakt og langsomme bevægelser. Fysisk kontakt og god tid er afgørende for den enkeltes sindsstemning, og dermed for om dagligdagen kan forløbe som et samarbejde. På den måde kan man undgå eller minimere behovet for at gribe ind i selvbestemmelsesretten*" (ibid:12).

Samarbejdet er altså den form, der anses som ønskværdig, når det kommer til hjælpens karakter, og det kædes sammen med det, der handler om at minimere behov for indgreb i selvbestemmelsesretten. Blandt andet god tid anses som forudsætning i forhold til dette. At langsommeligheden ifølge medarbejderne dog ofte er en mangelvare i hverdagen, illustreres i følgende udsagn: "*ja, da jeg var til samtale her og sagde, at jeg gerne ville gøre noget for andre, være sammen med andre ... fik jeg at vide, at med de her mennesker kan det kun foregå langsomt, i et roligt tempo, ellers kan de ikke følge med, men det har jeg ikke oplevet, der har været tid til endnu*" (Medarbejder botilbud B).

I Vejledningen om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten tematiseres medarbejdernes kompetencer i forbindelse med tolknings-

problematikken da også. Det pointeres, at *"evnen til at tolke signaler samt en faglig viden om metoder til kompensation for funktionsnedsættelsen hos den enkelte [er] vigtige og nødvendige forudsætninger"* (Ministerialtidende 2010:13), hvis der skal leves op til lovgivningen med hensyn til magtanvendelser og andre indgreb i selvbestemmelsesretten, når det kommer til mennesker *"med betydelig nedsat psykisk funktionsevne med intet eller kun begrænset verbalt sprog"* (ibid).

Et magtperspektiv, der ser magt som noget, der udelukkende vedrører "frie" individer, er svært at overføre i direkte betydning, når det kommer til udviklingshæmmede med så komplicerede handicaps, og hvor forståelsesdimensionen fremstår som ekstra problematisk. Her må det anses som særdeles relevant med ekstra opmærksomhed på i hvor høj grad, de mange kommunikationer/situationer med karakter af manglende (synligt) samtykke fra beboerens side afspejler beboernes inhabilitet i forhold til at kunne give dette samtykke (fordi de "kun er 3 måneder"), hvorvidt det handler om tolkningsproblemer i relationen (samspillet mellem beboerens og medarbejdernes (kommunikative) kompetencer), og/eller hvorvidt der i overvejende grad er tale om, at den "nødvendige" langsommelighed ikke er mulig med de tilstedeværende ressourcer.

Kommunikationshjælpemidler

Flere nyere danske undersøgelser på botilbudsområdet i forhold til voksnes udviklingshæmmede uden verbalt sprog peger på en central problematik vedrørende manglende implementering i forhold til nyere teknologiske kommunikationshjælpemidler og anvendelse af alternative kommunikationshjælpemidler, samt kompetencer i forhold til at tolke mere basale kommunikative ordløse udtryk. Dette fører til manglende udfoldelse af disse beboeres selvbestemmelsesret (bl.a. Perlt, Holst, Nielsen og Hagensen 2005, Sørensen 2006, Holmskov og Skov 2007, Videns- og formidlingsenheden på Frederiksborg Amts Kommunikationscenter 2006).

Jeg så ikke nogen anvendelse af it/ikt i samvær med beboere i nogle af botilbuddene. Jeg spurgte en vikar i botilbud A, hvorvidt nogle af beboerne anvendte/havde adgang til computere. Svaret var, at det var der ingen, der gjorde, med den begrundelse, at *"det kan de ikke finde ud af"* (vikar botilbud A). En fast medarbejder i botilbuddet gennem mange år havde dog en anden forklaringsmodel, idet hun pointerede, at det handlede om medarbejdernes manglende tro på, at *"det kunne nytte"* (medarbejder botilbud A) samt manglende kompetencer til at understøtte implementering af brugen hos medarbejderne. Dette karakteriserede hun som et stort problem, fordi det er noget, kommende beboere i højere grad er vokset op med og anvender. På botilbud B fortalte en pårørende, at

han havde indkøbt computer med touch skærm, men at der ikke var mulighed for implementering/at arbejde med dette i botilbuddet.

I botilbud B formulerede et par medarbejdere desuden (som nævnt), at de gerne ville arbejde med videoanalyse med det formål at udvikle egne kompetencer i forhold til samspil og kommunikation med en konkret beboer. Desuden overværede jeg på et personalemøde i botilbud B, hvordan anvendelse af konkreter, billedmateriale og tegn blev planlagt. Dette skete efter, at et kommunalt tilsyn havde gjort opmærksom på, at beboerne frem for den fælles tavle, der hang med billeder og symboler for aktiviteter ved botilbuddets hovedindgang, burde have mere individuelt udviklede "kommunikationssystemer" lokaliseret i de enkeltes boliger frem for på fællesområdet. Det blev i den forbindelse blandt andet besluttet, at medarbejderne skulle implementere og begynde at bruge enkelte tegn, konkreter og i nogle tilfælde billedsymboler i forbindelse med information om forestående aktiviteter. Denne implementering skulle finde sted i forhold til alle 8 beboere på en gang. Derfor blev der blandt andet talt om, at de på den ene side var nødt til at vælge en metode, ud fra hvad der ville være realistisk med hensyn til implementeringen, hvorfor det ville være en god ide at bruge samme symboler og tegn til flere beboere. På den anden side skulle planlægningen have et individuelt afsæt blandt andet ud fra hensyntagen til, hvilket medie/meddelelsesform der gav mening for den enkelte beboer (personalemøde botilbud B). Eksemplet illustrerer, hvordan der i planlægningen søges at tage hensyn til individuelle løsninger. Når tavlerne flyttes til værelserne, skal det øge (og udtrykke) en individualisering, men der er tale om en samtidig standardisering, der ud fra hensyn til mere strukturelle vilkår på en og samme tid afindividualiserer tiltaget.

Dette møde fandt sted 14 dage, før jeg startede observationerne af dagligdagen. Undervejs under opholdet så jeg ingen tegn på, at dette initiativ var sat i gang. Når jeg spurgte til det, var svarene centreret omkring, at det bare var et af mange initiativer, der blev aftalt på p-møder, som ikke rigtigt blev til noget alligevel. Ikke på grund af uvilje, men fordi det er svært hele tiden at skulle implementere så meget nyt i en travl hverdag. Ligesom det blev pointeret, at det var endnu et eksempel på noget, der kom "oppefra", og derfor ikke nødvendigvis gav mening i forhold til de behov, medarbejderne anså som vigtige at arbejde mere med i hverdagen.

Instrumentel og social kommunikation

Spørgsmålet er da også, hvorvidt de aftalte konkreter, tegn og billeder blot ville betyde en "ny måde" at dyrke kommunikationens "instrumentelle funktion", som det beskrives hos Perlt, Holst mfl. i en rapport over et kommunikations-

projekt "om kommunikation og relationer i støtten til mennesker uden et eksspressivt verbalt sprog" (Perlt, Holst mfl. 2005). De definerer - med reference til en kommunikationsteoretisk gennemgang (ibid:26ff) - to overordnede kategorier af kommunikationer²⁸: Den instrumentelle kommunikation og den sociale kommunikation. Den instrumentelle handler lidt simpelt sagt om regulering af ønsker og behov (ud fra et ensidigt informativt sigte), og den sociale handler om informationsudveksling, udtrykker social kontakt og etikette, har en interagerende funktion, en personlighedsdannende funktion etc. (ibid:33f). De pointerer, hvordan der i forhold til udviklingen og anvendelse af forskellige former for alternative kommunikationsformer ofte har været og er tendens til at understøtte og forstærke den instrumentelle funktion. Dette er, sammen med et fokus på systematisk målrettethed i forhold til at gøre beboerne mere selvstændige og selvhjulpne, med til at underminere det spontant opståede mellemmenneskelige samvær (Perlt, Holst m.fl. 2005:37). Dermed understøttes en "*subjekt-objekt-relation mellem mennesker, hvor det kun er den ene part, der er aktiv, mens den anden passivt er genstand for den førstes handlinger*" (Perlt, Holst m.fl. 2005:28).

Mine observationer i botilbuddene peger, i tråd med DKN og rapporterne vedrørende forskellige kommunikationsproblematikker på området, på kommunikation og på kommunikationsproblematikken som et evigt nærværende tema, når det handler om behov for målrettet kompetenceudvikling i forhold til at få etableret kommunikationsmiljøer, der højner den kommunikative succes i interaktioner mellem beboere og medarbejdere. Dette både i forhold til kommunikationens mere instrumentelle funktion knyttet til simple valg i dagligdagen og det at have en vis indflydelse på hverdagens tilrettelæggelse, men også i forhold til at understøtte den mere sociale dimension og dermed, med et identitetsskabende sigte, at sætte beboere og medarbejdere i stand til at kommunikere indenfor et bredere tematisk repertoire, samt i stand til at fokusere på kommunikationens mere "basale" elementer. Dette forudsætter selvfølgelig, at man i første omgang overhovedet anser beboerne som værende i stand til at udvikle deres kommunikative formåen.

²⁸ Jeg vil her pointere, at der er tale om kommunikationsopfattelser, der i større eller mindre grad afviger fra den Luhmannske version.

Kapitel 9

Interaktion, organisation og samfund

Organisationens temaer og personkonstruktion

Botilbuddene som organisation afgrænser sig fra deres omverden ved at varetage bestemte typer af opgaver. Botilbuddenes overordnede funktion handler grundlæggende om at varetage en samfundsmæssig opgave, hvor kommunerne *”skal tilbyde ophold i boformer, der er egnet til længerevarende ophold, til personer, som på grund af betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne har behov for omfattende hjælp til almindelige, daglige funktioner eller pleje, omsorg eller behandling, og som ikke kan få dækket disse behov på anden vis”* (Serviceloven § 108). Luhmann karakteriserer organisationer som beslutningssystemer, der for at reducere samfundets samlede kompleksitet er nødt til at udelukke nogle forhold, mens andre anvendes som information for den videre beslutningstagen (Andersen og Born 2001) Som nævnt indledningsvis med reference til Andersen og Born (ibid) handler det også om, at botilbuddenes personkonstruktioner skabes med udgangspunkt i deres relevans for organisationen samt med udgangspunkt i den personforestilling, der gennem tiden er udviklet i organisationen (ibid). Kommunikationernes overordnede temaer ekskluderer således nogle forhold ved beboerne som irrelevante, mens andre inkluderes og dermed kommer til at fremstå som mere relevante. Det, der ofte kommer til at fremstå som individuelle præferencer, handler altså i højere grad om det, der kan karakteriseres som organisationens personkonstruktion. Luhmann betegner begrebet person som *”den sociale identifikation af et kompleks af forventninger, som rettes mod et enkelt menneske”* (Luhmann 2000:254). Der er tale om, at kommunikationen i systemet betjener sig af nogle *”tematiske forventninger”* (Luhmann 2000:240), der sandsynliggør eller forfordeler nogle kommunikationsselektioner frem for andre. De personkonstruktioner, der beslutes i organisationen kommer således i høj grad til at afhænge af de tematiske valg, der af medarbejderne selekteres/aktualiseres i forskellige situationer, og disse må selvfølgelig også ses som en afspejling af, hvad der overhovedet i situationen vurderes som en mu-

lighed at tilbyde indenfor organisationens rammer f.eks. kaffe, gå tur, gynges i haven, som i tilfældet med KAJ fra botilbud A, eller at komme ned at ligge, få noget at spise, komme på toilettet som i eksemplet med CLARA fra botilbud B.

Interaktionernes temavalg efterlader et billede, der tenderer mod, at beboerne i botilbud B i høj grad indenfor organisationen anskues/defineres i forhold til deres særlige plejebestand, idet en stor del af de daglige interaktioner mellem beboere og medarbejdere i botilbud B ikke så ofte tematiserede forhold vedrørende fortid og fremtid (eller kun meget nær fortid/fremtid), beboernes oplevelser, særlige personligheder, præferencer mv., men ofte var meget rettet mod nogle "her og nu"/situationsspecifikke "pleje"temaer vedrørende behovsopfyldelse (skal på toilettet, er træt, er sulten, har ondt i maven etc.). Dette billede ser anderledes ud, hvis der ses på organisationens skriftlige materiale, hvor der arbejdes udviklingsorienteret eksempelvis i forhold til at udvide beboernes kommunikationsmuligheder, samt i forhold til aktivitetstilbud om "udviklende" oplevelser mv. (jf. botilbuddets hjemmeside, samt det til projektet tilsendte skriftlige materiale). I botilbud A var der i langt højere grad tale om mange daglige kommunikationer mellem beboere og medarbejdere, der tematisk inkluderede andre aspekter af beboernes liv end de ovenstående, eksempelvis ferier, ture ud af huset, egen og andres velbefindende mv.. Dette afspejler selvfølgelig også, at der samlet var tale om en beboergruppe, der selv kunne tage initiativ til at tematisere disse emner (meddelt ved tegn eller tale), hvilket muligvis havde en afsmittende effekt i forhold til de svagest kommunikerende, der som del af fællesskabet også kunne blive inddraget i forhold til disse temaer. Herudover afspejler det forskelle i forhold til, at beboerne i botilbud A i langt højere grad færdedes udenfor botilbuddets område, end botilbud B's beboere gjorde, i hvert fald i de perioder jeg opholdt mig i botilbuddene.

I undersøgelsens første del fremgik det, hvordan det socialpædagogiske udviklingstema med DKN ændrede fokus og omdrejningspunktet for dagligdagens samvær og aktiviteter. De mere plejerettede aktiviteter blev suppleret med, at beboerne også skulle tilbydes andre oplevelser i deres dagligdag. Ud fra observationerne må jeg sige, at selve plejen stadig er en uomgængelig del af hverdagen i botilbuddene, men i begge tilbud så jeg forskellige eksempler på, hvordan man prøvede at tilbyde andre og mere oplevelsesorienterede og "stimulerende" aktiviteter i hverdagen. I botilbud B var beboere og medarbejdere primært sammen omkring "plejerettede aktiviteter", de mere oplevelsesorienterede som biograf (i organisationens fælleshus) og tur i haven var noget, beboerne blev kørt hen til, hvorefter medarbejderen gik igen, ligesom jeg et par gange så forsøg på at aktivere beboerne ved, at de blev givet et stykke legetøj, som de kunne sidde med (alene), eller ved at de blev lagt på madrasser, i sækkestol eller hængekøje, eventuelt foran husets storskærm, hvor der blev vist et eller andet (også uden medarbejdernes tilstedeværelse). I botilbud A var samværet ikke

i samme grad udelukkende koncentreret omkring disse "plejerede" aktiviteter, her sad medarbejderne og beboere også og så fjernsyn sammen, var sammen til husets tilbagevendende fællesarrangementer som eks. diskoteksaften, folkedans mv.. Medarbejderne var også sammen med beboerne, når nogle af hverdagens praktiske opgaver skulle udføres, eksempelvis skrællede en medarbejder kartofler, samtidig med at han sad og snakkede og så fjernsyn sammen med et par beboere. I begge botilbud fremstod plejen og diverse huslige "pligter" som meget centrale arbejdsopgaver for medarbejderne, men andre aspekter ved livet og forhold ved beboerne blev i langt højere grad italesat i hverdagen i botilbud A end i botilbud B. Når det i botilbud A var muligt at kommunikere om temaer vedrørende forhold udenfor botilbuddet, kom beboerne her til at fremstå som mere "brede"/"individuelle" personligheder, i forhold til botilbud B's beboere, der i mange situationer kom til at fremstå som reducerede til en form for plejeobjekter.

Desuden var der den forskel med hensyn til botilbud A's kommunikativt svageste, at de havde mulighed for at påkalde sig medarbejdernes opmærksomhed via andre verbale ytringer end talesprog. Dette var ikke i samme grad tilfældet i botilbud B, hvor beboerne ofte blev ekskluderet som kommunikative på grund af manglende forventning om selekteret forståelse. Ud fra dette kom beboerne ofte til at fremstå i en rolle, der kan karakteriseres som "ikke beslutningsduelig", i forhold til de beslutninger der blev taget i botilbud B. Her blev botilbud A's beboere i højere grad inkluderet som personer, der var med til at træffe beslutninger vedrørende hverdagslivet i botilbuddet.

Relationen til "det funktionelt differentierede samfund"

I dette afsnit forlades fokuset på interaktionsbidragene mellem medarbejdere og beboere i hverdagen, idet der trækkes mere bredt på undersøgelsens samlede empiriske bidrag, og dermed trækkes der på flere af organisationernes samlede kommunikative bidrag. Luhmanns kommunikationsforståelse er ikke rettet mod interaktioner alene, men blev udviklet med ambitioner om at analysere og beskrive det, Luhmann karakteriserede som "det funktionelt differentierede samfund" (Luhmann 2000). Samfundet er det mest omfattende sociale system, som består af forskellige funktionsspecifikke delsystemer. Af eksempler på nogle delsystemer, der er af relevans for denne undersøgelse, kan eksempelvis nævnes retssystemet, omsorgssystemet, uddannelsessystemet, kærlighedssystemet, det politiske system, etiksystemet mv.²⁹. Alle interaktioner og organi-

²⁹ Når de enkelte funktionssystemer sidenhen beskrives, trækkes på andres udlægninger og delvist også fortolkninger af disse systemers betegnelser og koder (Andersen 2003, Qvortrup 1998:176ff og Luhmann 2000). Der ses variationer i disse udlægninger eks. ift., om det kaldes

sationssystemer kobler sig til disse delsystemer på forskellig vis. Interaktionernes selektioner skal altså ikke tilskrives individets individuelle præferencer (eksempelvis medarbejderens), men må også ses i et mere overordnet samfundsmæssigt perspektiv. Man kan sige, at medarbejdere og beboere træffer nogle valg i kommunikationsprocessen, der kobler sig til de systemer og temaer, der er relevante for organisationen at beslutte noget omkring. Medarbejdernes syn på beboerne og deres kommunikative valg, kan i denne optik kobles til samfundets forskellige systemer, og de forskellige systemers uddifferentiering betyder, at beboerne ikke bare bliver set, som de individer, de "er", de bliver set fra forskellige synspunkter. Som Kneer og Nassehi påpeger, så kan individualitet "ikke forstås alene som et psykisk fænomen; det er snarere modernitetens differentiering og kompleksitet som kræver, at samfundets autopoiesis knytter således an til personerne, at de bliver iagttaget som individer, skønt samfundet i form af funktionelle delsystemer i sidste instans kun knytter an til dele af det, som formodes at være udeleligt. Man kan sige, at samfundet jo kun iagttager partikulære personkendetegn og ikke har hele personen for øje" (Kneer og Nassehi 1997:169). Samfundets delsystemer tjener det formål at reducere samfundets samlede kompleksitet, da de primært skal tage sig af nogle opgaver og dermed kan overlade andre opgaver til andre delsystemer. Dette er en nødvendighed i vores samfund, da moderne vestlige samfundstyper rummer en meget høj grad af kompleksitet. Forståelsen af det moderne funktionelt uddifferentierede samfund skal ses i lyset af en semantisk opsplitning, hvor de forskellige systemers kommunikationer udskiller sig fra hinanden. De forskellige funktionssystemer iagttager dermed verden og kommunikerer gennem deres egne specifikke symbolske generaliserede kommunikationsmedier. Et generaliseret kommunikationsmedie kan anskues som det overordnede medie, systemet kommunikerer i – eksempelvis kommunikerer retssystemet i mediet "ret", kærlighedssystemet i mediet "kærlighed" osv.. Systemerne kommunikerer ved at betjene sig af hver deres binære koder, det vil sige, at de har en positiv- og en negativside (i forhold til ovenstående ret/uret eller elsker/elsker ikke), hvor kodens positivside repræsenterer det ønskede eller ideelle og negativsiden den uønskede forskel. Den uønskede forskel tjener desuden det formål at få systemet til at reflektere over sig selv (bl.a. Luhmann 2000, Kneer og Nassehi 1997:127 ff.). Der er som sagt tale om systemer, der er lukkede for hinanden (de er autopoietiske), men de kobler sig til hinanden, eller sagt på en anden måde, de lader sig forstyrre af hinanden på forskellig vis.

De sociale systemer "abonnerer på hver sit sæt af værdier, hver sin logik, hver sit sprog og hver sin stemme" (Andersen 2002:28), i forhold til organisationer er

uddannelsessystem eller pædagogiksystem, hvilket blandt andet kan relateres til oversættelsen fra tysk, hvor pædagogiksystem i høj grad er relateret til det, vi i Danmark vil betegne uddannelsessystemet.

der tale om at der i takt med den samfundsmæssige uddifferentiering, samtidigt udvikledes *"specialiserede organisationer ækivalent til det enkelte funktionssystem"* (Andersen 2002:29). På den måde kan man sige, at der traditionelt set er tale om at organisationer, *"ofte orienterer sig efter et primært funktionssystem, mens de øvrige funktionssystemer er støttesystemer."* (Thyssen, 2008, s. 171) Med hensyn til organisationer er der tale om, at de er *"koblet til mindst et funktionssystem ved at lukrere på deres symbolsk generaliserede medier"* (Andersen 2002:31). I forhold til botilbuddene er der tale om organisationer, der historisk set udviklede sig koblet til omsorgssystemet, der kommunikativt er bundet til mediet "omsorg". Omsorgsmediet betjener sig af den binære kode "hjælp/ikke hjælp" (jf. bl.a. Andersen 2003 og 2002). Deres primære funktion rettede sig således mod at træffe beslutninger vedrørende omsorgen, eksempelvis hvad der ydes hjælp eller ikke hjælp til og hvordan. Herudover koblede de sig til nogle af de øvrige funktionssystemer, på forskellig vis, men omsorgen og hjælpen var det, der værdimæssigt rangerede højest, når organisationen skulle træffe beslutninger.

Der er ingen tvivl om, at der med DKN blev skabt nogle forandringer i forhold til botilbuddenes primærkobling til omsorgssystemets kode "hjælp/ikke hjælp" og nogle af de øvrige funktionssystemer. Dette kan særligt ses ud fra den måde, de forskellige medarbejdere beskriver (iagttager) arbejdet på i filmene, interviewene samt i de samtaler, jeg havde undervejs i mine ophold i botilbuddene. Før DKN var der tale om organisationer, der primært refererede til et omsorgssystem i den forstand, at det handlede om hjælp til det, der i DKN's 10 års jubilæumsskrift karakteriseredes som *"en tør røv og noget at spise"* (Dahlin 1996:5). Denne opfattelse af hjælpens karakter skal sandsynligvis ses i relation til en tidligere kobling der, jf. beskrivelsen i undersøgelsens første del, kan henføres til den sygeplejefaglige opfattelse af hjælp, der i relation til koden rask/syg knyttede personopfattelsen uhelbredeligt syg til de sværest udviklingshæmmede, hvorfor hjælpens karakter blev knyttet til det allermest basale vedrørende "sygdoms"-pleje i det hele taget.

Med DKN og lignende tendenser i tiden ændres måden, hjælpen italesættes på, så det kommer til at handle om hjælp og kommunikationer, der hører under andre funktionssystemer. Følgende funktionssystemer kommer for alvor på banen med DKN, og de er stadig dominerende funktionssystemer knyttet til arbejdet på bostederne

Kærlighedssystemet: Dette system (i institutionaliseret form eksempelvis familien) betjener sig af mediet kærlighed og koden "elsket/ikke elsket". Det kan iagttages flere steder i mit materiale: Når det i filmene illustreres, hvordan der sker en form for intimisering i forhold til, at arbejdet udvides til at indbefatte tæt fysisk kontakt mellem beboere og medarbejdere, eller med den tidligere nævnte påtale vedrørende det at tiltale beboerne "lille skat" i botilbud B. I botilbud B knyttes der an til negativsiden af kærlighedssystemet, når en medarbej-

der beskriver sit forhold til beboerne som *"ikke kærlighed, det kan man jo ikke sige som professionel, men hvad skal vi kalde det - nærvær"* (medarbejder botilbud B). Dette er givet udtryk for en afstandtagen i forhold til at inkludere kærligheds-systemet i en professionel kontekst. Begrebet nærvær kan heroverfor siges at relatere sig til en måde at italesætte og legalisere den professionaliserede kærlighed/intimisering. I interviewmaterialet fremstår denne "kærlighedskommunikation" dog som central i forhold til ledernes beskrivelse af botilbud A, når en af lederne på spørgsmålet: *"hvorfors er det en god ide for jeres klientel at bo her?"* svarer: *"det er det, fordi vi tror på, at alle mennesker har ret til at være sig selv og derfor udvikle sig. Fordi vi faktisk giver dem en kærlighed. Fordi vi holder af de mennesker, der bor her, og det er jo sådan set den der diskussion med, at alle har krav på, at nogen elsker dem"* (lederinterview botilbud A).

Retssystemet: Retssystemet betjener sig af mediet "den gældende ret" og koden "ret/uret". Disse ses også reflekteret i ovenstående citat, når det at have mulighed for at være sig selv italesættes som en rettighed, og når det desuden pointeres, at *"vi går meget op i at sikre borgerens retssikkerhed"* (leder botilbud A). I botilbud B's interviewmateriale ses ikke disse meget direkte retslige iagttagelser, men retssystemet blev reflekteret i hverdagen som iagttagelsespunkt for begge botilbud. Særligt blev det italesat på personalemøder, hvor eksempelvis frustrationer over, at der skulle bruges så meget tid på medicinering, samt registrering af eventuel fejlmedicinering blev mødt med en henvisning til beboernes retssikkerhed i begge botilbud (feltnoter personalemøder botilbud A og B). Retssystemets koblinger til hjælpen uddybes endvidere - inspireret af DKN-projekternes store fokus på udvikling - med *Servicebogen*, når omsorgens/hjælpens formål beskrives nærmere i forhold til, at *"formålet med denne indsats er forebyggelse, forbedring af funktion og udviklingsmuligheder og forbedring af livsudfoldelsesmuligheder"* (Ministerialtidende 2010:5). Beboeren iagttages således som en person, der har nogle rettigheder, der skal efterleves, når hjælpen tilrettelægges. Disse rettigheder, kan ifølge citatet, desuden kobles til uddannelsessystemet.

Uddannelsessystemet: I uddannelsessystemet er kommunikationsmediet barnet "og dets dannelsesproces" set i forhold til koden "bedre/værre". Dette er primært det system, som omsorgssystemet med DKN kobler sig til. Det er vigtigt at pointere, at der er tale om barnet *"som symbol på noget endnu ikke færdigt formet, noget endnu ikke perfektioneret, som derfor kan formes gennem opdragelse og uddannelse"* (Andersen 2003:38), og her adskiller det sig altså noget fra forestillingerne om udviklingsalder, hvor man kan være stagneret på et bestemt "alderstrin". Disse dannelsesidealer skal i tråd med begrebet livslang læring heller ikke længere kun ses i forhold til barndommen, men må i dag ses i forhold til det livslange forløb og i forhold til livets forskellige institutionelle praksisser. Projektdesignet i "Det ka' nytte anno 2012" hviler i høj grad på en iagttagelse af

beboerne som nogle, hvis udvikling vil kunne aflæses i et fremadrettet perspektiv (projektbeskrivelsen:4), hvis medarbejderne erhverver sig eller har de rette kompetencer. Som citatet fra *Servicelovens vejledning* (inddraget under retssystemet) illustrerer, knytter hjælpeindsatsen sig i retsligt perspektiv i høj grad til det at blive bedre til noget - om ret til hjælp til udvikling. Udviklingsaspektet fremstod særligt synligt i undersøgelsens første del, og under indflydelse fra specialskolerne og deres blik på de svageste som udviklingsduelige blev det fremhævet som væsentligt for DKN's menneskesyn. Udviklingsduelighed, set i fremadrettet perspektiv, altså ud fra kodens positivside - at blive bedre til noget, ses også reflekteret i interviewmaterialet, om end i noget mindre grad og i en anderledes form, hvor det "*at udvikle vores borgere*" (medarbejderinterview 2 botilbud B), beskrives som noget af det centrale ved arbejdet, ligesom retten til at udvikle sig blev nævnt af lederne i botilbud A. Der er dog tilsyneladende sket en ændring siden de oprindelige DKN-projekter i forhold til koden "*bedre/værre*", når kodens positivside ved en gennemgang af interviewmateriale og feltnoter flere gange gik fra at være "*bedre*" til "*stagnation*", eller det at "*bevare status quo, hvis ikke der er mulighed for udvikling*" (Medarbejderinterview 2 botilbud B). Stagnationens negativside blev betegnet som "*afvikling*", der desuden blev beskrevet som et hverdagsvilkår, eksempelvis i følgende citat: "*Det, der prioriteres er i højere grad trivsel frem for udvikling, og nogen gange afvikling*" (Medarbejder botilbud B). Iagttagelsen af beboerne som nogle, der formår at blive bedre til noget, er altså ikke nødvendigvis den anlagte optik, hvor idealet lige så godt kan være trivsel under afvikling som udvikling i et fremadrettet perspektiv. Generelt kan det siges, at der i højere grad relateres til begrebet livskvalitet, at man skal have det godt, "*der hvor man er*", og at dette ikke nødvendigvis hænger sammen med udvikling. Dette kan knyttes til dagligdagsforståelsen af neuropædagogikken, der som tidligere beskrevet, tenderer mod at være udtryk for en iagttagelse, der ikke kobler sig så meget til uddannelsessystemets koder som til koden rask/syg. Dermed etableres (igen) en ny forståelse af meget svært udviklingshæmmede som fastlåst på negativsiden som uhelbredeligt "*syge*" (i hjernen).

Etiksystemet: Etikens kommunikation er knyttet op omkring mediet moral med koden "*agtelse/misagtelse*". Etikken var det, der med fokus på menneskesynet også særligt blev italesat med DKN med hensigterne om at se og dermed behandle beboerne som andre "*normale*" mennesker. Dette aspekt italesattes da også i høj grad i interviewmaterialet, når nutidens "*arv*" fra DKN beskrives som omhandlende holdningen, blandt andet når det handler om for beboerne, at "*Vi skal føle, at der bliver set på os, og at folk tager os alvorligt*" (medarbejder botilbud A), når respekten for, at der er tale om beboernes hjem, nævnes som central (medarbejderinterview 1 og 2 botilbud B), og når der generelt tales om, at man skal føle sig værdsat på trods af sin "*anderledeshed*", som der var

eksempler på i interviewmaterialet fra både botilbud A og B. Med DKN blev der taget afstand fra måden hjælpen/plejen blev udført på tidligere, dette blev eksempelvis karakteriseret som "samlebåndsarbejde", noget der blev betegnet som umenneskeligt. DKN's etiske tilgang i forhold til selve plejen fremstod netop som noget centralt i lederinterviewet i botilbud B, når der i forbindelse med plejen blev talt om etik omhandlende eksempelvis "en-til-en-kontakten, når man spiser" mv. (lederinterview botilbud B). Dette aspekt i forhold til plejeudførelsen blev da også italesat, da en medarbejder forklarede mig og illustrerede, hvordan en beboers anspændthed, da han skulle have tøj på efter bad, blev vendt til, at han slappede af: "han er altid lidt anspændt til at begynde med, men når man gør tingene stille og roligt og passer på det ikke gør ondt, så slapper han efterhånden af som nu" (vikar botilbud B). Altså noget med en mere blid, skønsom måde at udføre plejen på, hvor idealet er, at medarbejderen er nærværende i forhold til beboeren, blandt andet ved at der prioriteres, at en medarbejder kun skal hjælpe én beboer ad gangen i disse situationer. I botilbud A fortæller en vikar gennem mange år, hvordan der er lagt en tydelig linje, omkring hvordan man er sammen med beboerne, taler med dem osv.: "jeg har oplevet, at et par stykker er blevet fyret, hvis tonen var for barsk. Forstanderen reagerer med det samme, hvis han hører, at beboerne bliver sendt af sted på arbejde, når de ikke vil. Der er ikke nogen her, der er i tvivl om den linje, den skal bare følges og er ikke til diskussion" (vikar botilbud A). Det etiske kobles altså til måden, som hjælpen/omsorgen udføres på med en samtidig afstandtagen til måden, dette tidligere er foregået på (eks. nærvær og frivillighed modsat samlebåndsarbejde og tvang). Det kobles også til tonen/omgangsformen med beboerne ud fra en iagttagelse, der med reference til etikken ønsker at sætte beboerne i rollen som andre "rigtige" mennesker.

Botilbuddene som polyfone organisationer

Der er ingen tvivl om, at DKN har haft en stor betydning i forhold til, at botilbuddene i dag kobler an i forhold til disse funktionssystemer, og der er ingen tvivl om, at arbejdet og måden at iagttage dette på hermed er blevet meget mere komplekst. Med DKN forøgedes iagttagelsespunkterne for hjælpens tilrettelæggelse. Botilbuddene orienterer sig ikke længere primært efter et funktionssystem. På mange måder er der tale om, at de har bevæget sig fra det, Andersen karakteriserer som homofone organisationer til polyfone organisationer (Andersen 2003). Han pointerer, at på grund af moderne samfunds stigende kompleksitet, orienterer moderne organisationer sig i stigende grad efter mere end et funktionssystem samtidigt (Andersen 2002:28), frem for, i overvejende grad, et primærsystem, som tidligere beskrevet. Selvom der også tidligere var tale om, at organisationerne knyttede an til flere af funktionssystemerne, består for-

skellene i, at hvor det tidligere var primærsystemets værdier, logikker etc., der var afgørende for beslutningerne i sidste ende, er der nu flere systemers logikker på samme tid, og da beslutninger skal selektere, hvilke logikker de skal knytte an til i sidste ende, skal der internt i organisationen prioriteres i forhold til disse (Andersen 2002). I den sammenhæng pointerer Andersen, at der er tale om "*usammenlignelige værdier og kommunikationskoder*" (Andersen 2002:29), hvilket implicerer, at der er tale om, at organisationens beslutninger skal prioriteres ud fra "*inkommensurable*" hensyn (Andersen 2003: 162), hvilket igen betyder, at de forskellige iagttagelsespunkter, der bringes på banen, alle har hver deres "*totale værdihorisont*" (ibid). Ud fra systemernes optik bliver det deres egne logikker, der er mest gyldige, og når flere er på spil på én og samme tid, kan det ikke definitivt afgøres, hvad der er mest gyldigt. Dette afhænger af iagttagelsespositionen. Et eksempel på dette, blev beskrevet i undersøgelsens første del med hensyn til forholdet mellem "ret" og "hjælp". Omsorgspligten kunne ifølge praksisfeltet ikke varetages samtidig med, at der blev levet op til rettens hensyn vedrørende fysiske magtanvendelser. Her førte de inkommensurable forhold til, at retten blev tilpasset med ændringerne i *ServiceLOVEN* i 2003. Problemet var netop, at der ikke altid kunne leves op til begge funktionssystemers positive side på én og samme tid. Eksempelvis mente man ikke, at man altid kunne undgå fysiske magtanvendelser, samtidig med at omsorgspligten (eks. hjælp til toiletbesøg) blev overholdt. Efter tilpasningen kommer medarbejderne stadig ofte i situationer, hvor der skal tages stilling til, om retten eller omsorgspligten skal vinde. Hverken "ret" eller "hjælp" har fået førsteprioritet. *ServiceLOVEN* lægger et stykke hen ad vejen prioriteringer, i forhold til at afgøre hvad der skal prioriteres, over til det kvalificerede skøn.

Lars-Henrik Schmidt (Schmidt 1996) pointerer i en artikel, der blandt andet angår socialpædagogens forholden sig til "den anden", at det er et vilkår ved socialpædagogisk arbejde, at der må træffes nogle valg i de mange situationer, medarbejderen står i til dagligt. Schmidt kommer med denne pointe ud fra et etisk synspunkt. Da der ikke eksisterer noget definitivt argument, er medarbejderen henvist til egen dømmekraft, hvilket implicerer, at man selv må bære usikkerheden "*og vide, det eneste sikre er usikkerheden*" (ibid:34), hvilket nødvendiggør, at man har en åbenhed "*overfor flere typer af argumenter, som må afvejes, og er åben overfor den afgørelse som man træffer*" (ibid).

Beskrivelsen af beboeren, der i botilbud B for nogle år tilbage nærmest blev slæbt hen ad gulvet for at komme i dagtilbud, peger på, at der var tale om en optik hentet fra en forståelse af omsorg omhandlende det at komme i dagtil-

bud som gavnligt i forhold til beboerens trivsel og udvikling³⁰. Hjælpen til dette blev prioriteret over rettens iagttagelse af denne form for hjælp som uretlig handling. Der er så sidenhen sket et skift i selektion af iagttagelsespunkt, så retten vedrørende fysiske magtanvendelser nu rangerer højere end omsorgens hjælp (i forhold til dette eksempel). Man kan sige, at det, der med tiden er blevet til en ret til udviklende omsorg, komplicerer dagligdagens fortolkninger og beslutninger vedrørende arbejdet.

Generelt fremstår både rets- og kærlighedssystemet som mere bevidst strategisk valgte iagttagelsespunkter i botilbud A end B, hvor disse bringes oftere på bane både i italesættelser, men også som en integreret del af hverdagen, hvor beboerne ofte omtaltes som skat, og hvor der blev givet mange daglige kram, holdt i hånd mv.. Denne form for fysisk kontakt var ikke på samme måde tilstedeværende i botilbud B, eksempelvis blev det på et personalemøde besluttet at indskrive en beboers mål om at skulle have flere knus og mere kropskontakt i dialogskemaet – et tegn på, at det ikke var naturligt forekommende, men alligevel ønskværdigt. I forhold til at se beboerne som retspersoner blev dette som tidligere nævnt effektueret i højere grad i botilbud A end B i forhold til hverdagsplanet, i og med at man i flere forhold søgte at inddrage beboerne i hverdagens (små) beslutninger. I botilbud B, fremstod det desuden, som om mange af de beslutninger, der blev truffet med reference til at tilbyde beboerne eksempelvis stimulerende aktiviteter, ikke nødvendigvis efterleves i hverdagen, hvorfor initiativer knyttet til eksempelvis rets-, kærligheds- og undervisningssystemerne i høj grad fremstod som prioriteringer, der primært forblev på et diskursivt plan, og kun i begrænset omfang skinnede igennem i hverdagens praksis. I begge botilbud vil medarbejderne tilsyneladende gerne det udviklende og stimulerende i langt højere grad, end de tilstedeværende ressourcer umiddelbart synes at give mulighed for, hvorfor afgørelser ofte kommer til at hvile på økonomiske beslutninger i sidste ende.

Det økonomiske system betjener sig af mediet penge med koden betale/ikke betale. Diskussionen af økonomiske rationalers stilling indenfor handicapområdet generelt er meget aktuel for tiden, hvor økonomisk trængte kommuner og deres prioriteringer debatteres kraftigt – især i medierne, men også i politiske debatter. Den økonomiske diskussion af området er på det seneste intensiveret, men diskussionen er ikke ny. Andersen pointerer, at hjælp op gennem 1980'erne blev konstrueret som en udgift, der måtte prioriteres i forhold til (altså en økonomisk iagttagelse af hjælpen) (Andersen 2003). Med de oprindelige DKN-projekter blev der som nævnt etableret flere iagttagelsespunkter for

³⁰ Selvom det måske umiddelbart kan være svært at forbinde med omsorg, så blev det netop pointeret, at man selvfølgelig ikke gjorde den slags for at være ond ved beboeren, men fordi man mente, at det var til hans eget bedste (medarbejder botilbud B).

arbejdet, samtidig indeholdt SUM-midlerne et krav om, at det skulle finde sted i forhold til de eksisterende ressourcer, altså en økonomiseren med tid, en optimering i forhold til de eksisterende (menneskelige) ressourcer (jf. Andersen 2003). Som det blandt andet fremgik i afsnittet om medarbejderens definition af situationen, var tid som knap ressource et nærværende tema i begge botilbud. Eksempelvis i botilbud B, hvor de fleste beboere fik morgenmad i sengen, og en medarbejder forklarede, at de på den måde (i forhold til en konkret beboer) "sparede" en (tidskrævende) forflytning, fra stol til toilet og tilbage igen, i og med at han så senere kunne blive skiftet i sengen. Dette ud fra hensyn til, at nogle beboere ellers ville skulle ligge i sengen og være sultne til en gang langt op ad formiddagen (medarbejder botilbud B). I botilbud A så jeg et eksempel på, hvordan en beboer blev inddraget, da en medarbejder doserede medicin, ved at være den der smed de tomme medicinæsker i skraldespanden, dette gjorde vedkommende ifølge medarbejderen frem for at sidde passivt hen (eksempel fra feltnoter botilbud A). Altså en optimering af ressourcerne, der handler om, at medarbejderne kan prioritere flere hensyn på en og samme tid, eller mellem forskellige hensyn, i forhold til de beslutninger der træffes i dagligdagen. Hvor mad i sengen ikke blev anskuet som optimalt, men som en beslutning der først og fremmest hviler på en økonomisk logik koblet på, hvad der giver mest mulig anstændig pleje for pengene. Den økonomiske logik fremstod dermed i sidste ende, som det primære iagttagelsespunkt for beslutningen, men med en kobling til det mere etiske. Dette oplevede jeg gentagne gange i botilbuddene, hvor man måtte prioritere mellem arbejdets mange forskellige krav (både de man selv definerede og de udefrakommende). I første omgang, handler det om at prioritere i forhold til, hvad der er absolut nødvendigt at nå, og hvad der enten helt kan undværes, eller kan vente til senere. Dette blev særligt italesat af to medarbejdere fra botilbud B, der fortalte, at de ikke-plejerettede aktiviteter – eks. boblebad, gå tur mv. blev indskrevet i de såkaldte dialogskemaer i et forsøg på at systematisere og sikre disse aktiviteterets udførelse. At beboeren skulle tilbydes disse aktiviteter var besluttet på handleplansmøder og kan i og med, at de er indskrevet i beboerens (lovpligtige) handleplan siges at være blevet til beboernes rettigheder (jf. eks. Andersen 2003). Indskrivningen i dialogskemaerne skulle sikre, at de besluttede mål også blev opfyldt, men disse blev ofte ikke gennemført alligevel, og dette blev forklaret med reference til manglende ressourcer. Dette kan ud fra en retslig optik anskues som, at beboernes rettigheder ikke blev overholdt. Altså opstår der en problematik, der angår prioriteringer mellem ret og økonomi.

Handicappede anskuet ud fra økonomiske optikker – en samfundsmæssig tendens

Den danske velfærdsstat betegnes af politikere og medier som under pres, og dette sker med primær reference til økonomiske betragtninger vedrørende stigende udgiftspres, hvad angår de etablerede velfærdsydelser. *”Det såkaldte specialiserede socialområde koster, hvad der svarer til hele folkeskolen eller hele ældreplejen i Danmark”* (Klingsey 2010) – sådan lyder en økonomisk betragtning fra en artikel bragt i Information d. 28.6.2010, der netop handler om de stigende tendenser til at betragte og omtale handicappede som en tung økonomisk byrde. Denne optik og dertil knyttede retorik problematiseres af Socialpædagogernes formand Kirsten Nissen, der med reference til retten pointerer, at det dermed *”bliver legitimt ikke at overholde loven”* (ibid).

Med *Servicelovens* indførelse i 1998 blev *Aktivloven* samtidig indført. Hermed blev det manifesteret, at man som borger ikke blot har ret til nogle ydelser (jf. *Rettighedsloven*), men at man samtidig også har pligt til at arbejde aktivt på at blive selvforsørgende og selvhjulpen. Det handler altså om at understøtte en borgerforpligtigelse vedrørende hjælp til selvhjælp frem for at være hjælpe-modtager i en mere passiv form (hvilket *Bistandsloven* bl.a. blev beskyldt for at understøtte (bl.a. Andersen 2003)). Denne selvansvarlighedsdiskurs problematiseres da også i ovenstående artikel fra Information, hvor Lektor ved DPU, Søren Langager, samt formænd fra flere handicaporganisationer samstemmende peger på øgede tendenser til at betragte handicappede ud fra økonomiske logikker. Dette betyder, at omsorgstrængende (eller -krævende) mennesker i stigende grad mistænkeliggøres i forhold til, hvilke velfærdsydelser de ”reelt” set har brug for (Klingsey 2010). Denne økonomiske optik betyder desuden, at der ifølge Langager ses ændrede interventioner forhold til de beslutninger, der angår hjælpens karakter, når han pointerer, at der er tendenser mod at træffe beslutninger om at anvende medicinske løsninger som middel til billigere interventioner (ibid).

Hvis beboerne iagttages i en økonomisk optik alene, kan man sige, at der er tale om borgere, hvor en stor del af dem udelukkende bevæger sig på udgiftssiden, der er på ingen måde tale om en hjælp, der betaler sig i profitmæssig forstand i forhold til mediet penge. Idéen om livslang læring som (samfunds)gavnlig investering kan ikke bruges som argument (som det ellers ses reflekteret i forhold til de af samfundets borgere, der i en eller anden forstand er vurderet til at være arbejdsduelige og/eller mindre afhængige af forskellige former for hjælp - eller som i det mindste har potentiale til at blive det). Dette er en kendsgerning, fordi selvhjulpenhed i forhold til denne målgruppe må siges at være et temmelig ressourcekrævende og i mange tilfælde også urealistisk (eller i hvert fald meget langsigtet) mål.

Denne økonomiske anskuelse af beboerne, blev reflekteret hos en medarbejder fra botilbud B, der i en samtale betegnede beboerne som "*uproduktive borgere*". Dette skete i en sammenhæng, hvor hun fortalte, at hun var stolt af at bo i et land, hvor man i forhold til disse borgere prioriterede oplevelser for oplevelsernes skyld alene (hun talte om en beboer, der havde været på tur med sin ledsager jf. *Serviceovens* ret til ledsageordning for handicappede).

Profitten (det, der udelukkende skal måles på) kan altså i forhold til disse borgere næppe anskues som et spørgsmål om penge. Argumenterne for hjælpen må altså også koble sig til retslige, etiske og pædagogiske iagttagelser vedrørende det gode liv. I tider med hårde økonomiske prioriteringer er der noget, der tyder på, at de aktiviteter, der ikke handler om det absolut nødvendige, og som kan henføres under at være oplevelser for enten oplevelsernes eller udviklingens (den nonprofitable) skyld alene, får særligt hårde betingelser. Når dette sker sideløbende med en intensivering af (socialpolitiske) diskurser/hensigter vedrørende forbedringer med hensyn til beboernes selv-og medbestemmelse, bliver det endnu mere komplekst at prioritere og svært at forudse, hvilke prioriteringer, der vil komme til at dominere i forhold til hverdagens interaktioner/samvær mellem beboere og medarbejdere.

Kapitel 10

Opsamling og afslutning

Gennem de seneste mange år har der været bestræbelser på at udvikle udviklingshæmmede mod en mere selvstændiggjort subjektrolle. I tråd med udviklingen af den nordiske velfærdsmodel og fokuset på universelle rettigheder, understøttede *Åndsvageloven* i 1959 en normaliseringsmålsætning retsligt (ret til bolig, undervisning/oplæring og generelle borgerlige rettigheder). Oprettelsen af *Omsorgsassistentuddannelsen* i 1961 styrkede en udviklingsbestræbelse – kommende medarbejdere skulle have et mere udviklingsorienteret fokus. Disse tiltag knytter sig til et opgør med en sygeplejefaglig dominans, hvor udviklingshæmmede sås primært som havende behov for sygeplejefaglig omsorg og pleje.

I 1980'erne var der et efterslæb i forhold til udviklingsbestræbelserne knyttet til de sværest udviklingshæmmede. Fra 85 og frem (fra 88 finansieret af SUM-midler) kørte "Det ka' nytte"-projekterne, der fokuserede på de sværest udviklingshæmmede som havende udviklings- og kommunikationspotentiale. DKN kan knyttes til en organisk udviklingspsykologisk forståelse, hvor udvikling kommer i bestemte trin, og de udviklingshæmmede ses som værende blevet "efterladt" på et "barnligt" udviklingstrin. De har potentielt samme udviklingspotentiale som andre, der skal bare kompenseres og arbejdes udviklingsorienteret. Medarbejderne fik større ansvar, hvilket passer med reformeringen af den offentlige sektor i 80'erne med fokus på at decentralisere og at få de enkelte aktører i centrum (hvorfor ildsjælen bliver en eftertragtet medarbejderrolle). Decentraliseringen skete i høj grad ud fra økonomiske hensyn og for at effektivisere den offentlige sektor.

I 1998 bliver idéer fra DKN til lovstof og rettigheder med *Serviceloven*, der sammen med *Aktivloven* og *Rettighedsloven* erstatter *Bistandsloven* – bl.a. i bestræbelsen på at manifestere, at borgere ikke blot har ret til ydelser, men også har pligt til at arbejde mod selvforsørgelse og selvhjulpethed – et mantra i tiden. *Serviceloven* er herudover udtryk for en bestræbelse på at understøtte afviklingen af institutionelle tankemønstre i forhold til udviklingshæmmede. De bliver til "beboere i egen bolig", som har ret til udviklende omsorg. Samtidigt un-

derstøttes deres selvbestemmelsesret, f.eks. gennem loven vedrørende magtanvendelser. Udviklingshæmmede skal ses som frie individer, der har ret til at træffe valg.

Alt dette komplicerer arbejdet i botilbuddene med svære valgsituationer for medarbejderne, når de skal prioritere mellem omsorg/pleje og beboernes frihed. Problemerne fører til en revision af *ServiceLOVEN*, der giver medarbejderne den opgave at vælge ud fra kvalificerede skøn. På denne måde er der ikke et område/formål, der har prioritet, og der er kommet flere og i visse situationer modsatrettede hensyn at tage.

På trods af bestræbelserne på at skabe frisatte individer ud af de udviklingshæmmede, viser observationerne i de to botilbud, at der stadig er store udfordringer forbundet med dette. Begge botilbud knytter diskursivt an til DKN i skriftligt materiale og i interviews. DKN's syn på de udviklingshæmmede deles på mange måde, men fokuset på normalisering gennem træning er afløst af et fokus på at anerkende og acceptere anderledesheden. Observationerne peger herudover på, at udviklingsbestræbelsen ikke ansues som det vigtigste indsatsområde, selvom den stadig spiller en rolle.

En generel tendens i tiden til at koble psykologiske faktorer til hjernens fysik, udfordrer gennem brug af neuropædagogik troen på de udviklingsmuligheder, DKN og *ServiceLOVEN* lægger op til. Beboerne bliver i stigende grad set som stagnerede på en udviklingsalder, der kobles til fysiske forhold i hjernen. Miljømæssige faktorer får mindre fokus i forhold til beboernes udvikling, og der er mindre tro på udviklingsmuligheder generelt. Konstruktionen af beboerne som normale (børn) frem for anormale (voksne) får dog en social funktion, hvor det bliver nemmere at acceptere beboerne, som de er. Herudover legaliserer det en familieagtig omgangsform mellem beboere og medarbejdere, der dog er problematisk set fra et forvaltningsmæssigt/retsligt synspunkt med reference til *ServiceLOVEN*'s beboerkonstruktion – voksne personer i egen bolig. Dette understreger kompleksiteten i arbejdet i botilbuddene.

I det ene botilbud kobles barneforestillingen dog sammen med rettens forskrifter vedrørende selv- og medbestemmelse, mens det andet botilbud med de lidt svagere beboere var præget af en manglende tro på beboernes mulighed for at træffe selvstændige valg. Denne forskel i beboeropfattelser havde betydning for medarbejdernes interaktioner med beboerne.

Hverdagslivets beslutninger var i højere grad præget af kommunikativt samarbejde i det ene botilbud end i det andet. Generelt er kommunikation med svært udviklingshæmmede problematisk, og den kræver en bevidsthed om, at kommunikation også består af ikke-ordlige kommunikationer, hvor mere kropssproglige aspekter og lydige udtryk kan tillægges kommunikativ betydning. Dette skete jævnlige i det ene botilbud, mens det andet oftere var præget af manglende forventning om forståelsstilslutning fra beboernes side. Meget

fastlagte institutionelle strukturer var herudover noget, der i høj grad ekskluderede beboerne som beslutningsduelige i hverdagen.

Servicebogen i sin vejledende form beskriver samarbejde og beboersamtykke som centrale elementer. Med den manglende tro på kommunikative evner blev beboerne i det ene botilbud i høj grad flyttet rundt som passive objekter, og kun i meget ringe grad havde de indflydelse på ting i hverdagen. Da medarbejderne i overvejende grad var sammen med beboerne omkring plejerettede aktiviteter, fik det nærmest beboerne til at fremstå i rollen som plejeobjekter.

Fordi botilbuddene netop beskriver totalkommunikation som en af deres kerneydelser, kan det overraske, at der ikke i større omfang blev anvendt alternative kommunikationsformer så som eksempelvis billedmateriale i hverdagen. Ingen af de to botilbud udnyttede herudover de mange alternative meddelelsesformer knyttet til den teknologiske udvikling. Det kunne ellers bringe flere muligheder for forståelseselektioner på banen.

Der kobles løbende nye refleksionstyper, nye beboerkonstruktioner, nye rettigheder, nye videnskabelige indsigter osv. til kravene og forventningerne til arbejdet i botilbuddene. Medarbejderne vil i princippet gerne leve op til både pædagogiske (udvikings) -, etiske, politiske og retslige hensyn, men det er hårdt at prioritere mellem alle de usammenlignelige iagttagelsepunkter, der har hver deres værdier. Dette rejser spørgsmålet om, hvorvidt disse prioriteringer foregår på et bevidst strategisk plan, og om i hvor høj grad der bliver overensstemmelse mellem socialpædagogiske og socialpolitiske diskurser og disses koblinger til dagligdagens praksis.

Udover de mange forventninger og krav, der ind i mellem er modsatrettede, gør forholdet mellem botilbuddenes målgrupper (især den lidt svagere i det ene botilbud), og de ressourcer der er til rådighed, det ekstra svært. Bl.a. som konsekvens af den økonomiske krise har især kommunerne åbnet op for en økonomisk prioriteringsdiskurs, og et vigtigt spørgsmål i den sammenhæng må være, hvordan både retslige, pædagogiske og etiske iagttagelser vil koble sig til de økonomiske diskurser fremover, og hvordan det kommer til at påvirke synet på disse samfundsborgere, der har meget lille udsigt til at nå en selvhjulpenhed på et niveau, der gør dem mindre ressourcekrævende. Der er en fare for, at spørgsmålet på ny, men set ud fra andre optikker, bliver "Ka' det nytte?"

Litteraturliste:

- Andersen, Brok og Mathiasen (2000): *Empowerment på dansk*. Frederikshavn: Dafolo Forlag
- Andersen Åkerstrøm, N (1999): *Diskursive analysestrategier*. Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne
- Andersen Åkerstrøm, N (2002): Polyfone organisationer. I: Nordiske Organisationsstudier nr. 2 2002. Norge: Fagboksforlaget
- Andersen Åkerstrøm N og Born A (2001): *Kærlighed og omstilling: Italesættelsen af den offentlige ansatte*. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne
- Andersen Åkerstrøm, N (2003): *Borgerens kontraktliggørelse*. København: Hans Reitzel
- Andersen Åkerstrøm, N (2008): *Legende magt*. København: Hans Reitzel
- Askheim , O.P. (2003): *Fra normalisering til empowerment*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Blem, K.B. (2008): *Udviklingsarbejde: 27 millioner der kan nytte*. Socialpædagogerne. Lokaliseret d.25.5.2010 på: <http://www.socialpaedagogen.dk/da/Arkiv/2008/05-2008/Udviklingsarbejde%2027%20millioner%20der%20kan%20nytte.aspx>
- Bylov, L (2010): *Den store løsladelse: En kulturhistorisk beretning om empowerment-bevægelserne blandt udviklingshæmmede 1980 – 95*. Doktorafhandling: University College Syddanmark
- Clausen, H. (1991): *Forsøgerfaringer fra SUM – programmet*. I: Holm, P og Perlt, B (red): *Socialpædagogiske tekster 8. Handicappolitik*. København: Socialpædagogisk højskole
- Clausen, H (1998): *Om konstruktionen af menneskeværd – fortællinger om mennesker og ikke mennesker*. I: Clausen, Kirkebæk og Sætersdal: *Fortelling, Konstruksjon og mennesker med funskjonshemming*. Norge: Tano Aschehoug
- Coninck-Smith, Mellemsgaard, Povlsen (red) (1999): *Childhood and Old age. Equals oposites*. Odense: Odense University Press
- Dahler-Larsen, P (2008): *At fremstille kvalitative data (2. udg.)*. Syddansk Universitetsforlag
- Dahlin, U (1996): *Det ka' nytte. 10 års jubilæum*. Udgivet af Frederiksborg Amt
- Dean, M. (2006): *Governmentality: Magt og styring i moderne samfund*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi

- Eriksen Hylland, T (1998): *Små steder store spørgsmål – innføring i socialantropologien* p 151-167. (2.udg.). Norge: Universitetsforlaget Oslo
- Etikos (2007): *Det gode liv I egen bolig*. Socialministeriet
- FN konvention om rettigheder for personer med handicap og tillægsprotokol. Lokaliseret på Socialministeriets hjemmeside 1.6. 2011 :
<http://www.sm.dk/temaer/social-omraader/handicap/handicappolitik/fn-handicapkonvention/Sider/default.aspx>
- Foucault, M. (2008): *Sikkerhed, territorium, befolkning: Forelæsninger på College de France 1977-1978*. København: Hans Reitzel
- Frelltofte, S. (2002): *Udviklingsalder hos voksne udviklingshæmmede: Kuno Bellers udviklingsbeskrivelse af småbørn. Revideret udgave til anvendelse ved vurdering af udviklingsalderen hos voksne udviklingshæmmede*. Kalundborg: Forlaget Bakkedal
- Goffman, E (1967): *Anstalt og menneske*. København: Jørgen Paludans Forlag
- Goffman, E. (1992): *Vore rollespil i hverdagen* (2. udg.). Norge: Pax Forlag A/S
- Goffman, E. (2004): *Social samhandling og mikrosociologi*. København: Hans Reitzel
- Hegstrup, S (2005): *Socialpædagogikkens forsvinden og mulige genkomst*. Tidsskrift for Socialpædagogik nr.16 2005
- Heede, D. (2002): *Det tomme menneske: Introduktion til Michel Foucault* (2.udg.). København: Museum Tusulanum
- Hoffmann, M (2011): " *Det ka'nytte " pædagogikken og seks film fra perioden 1986-1991*.
Publiceret på:
<http://www.dpu.dk/forskning/forskningsprogrammer/socialogspecialpaedagogik/kvalikombo/>
- Holmskov, H og Skov, A (2007): *Veje til reelt medborgerskab – en kortlægning af udviklingshæmmedes vilkår for selvbestemmelse og brugerinddragelse*. Socialministeriet: Styrelsen for specialrådgivning og social service
- Holst, J. Holm, P. Perlt, Bm.fl (1990): *Udviklingshæmmedes livskvalitet – livskvalitet for alle*. I: Holm, P og Perlt, B (red) *Socialpædagogiske tekster 5. Fra forsøg til udvikling*
- Hulgård, L (1995): *Den lokale ildsjæl og det polycentrerede samfund*. I: *Politica år-gang 27 nr*
- Højmark, A. M (2009): *Om tilsætning og opfindsomhed – en pædagogisk antropologisk undersøgelse om begrundelser i socialpædagogisk arbejde med voksne udviklingshæmmede i botilbud*. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole. Aarhus Universitet
- Højmark A.M. (Maj 2011 - upubliceret): *Tværgående interviewanalyse af de projekt-deltagende botilbud i "Det ka'nytte anno 2012"*
- Indenrigs- og Socialministeriet (2009): *Vejledning om ansøgning til puljen Kompetenceudvikling i botilbud* §15.64.08.10. lokaliseret 25.5.2010 på:

<http://www.sm.dk/Puljer/social-omraader/handicap/stibo/soegmidler/Sider/Start.aspx>

Jacobsen, M.H og Kristiansen, S (2002): *Erving Goffman – sociologien om det elementære livs sociale former*. København: Hans Reitzel

Jarvinen og Mik-Meyer (2003): *At skabe en klient – institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzel

Jarvinen, M og Mik-Meyer, N (2005): *Observationer i en interaktionistisk begrebsramme*. I: Jarvinen, M og Mik-Meyer, N (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. København: Hans Reitzel

Jensen Fjord, J (1996): *Livsruen – Voksenpsykologi og livsaldre*. København. Gyldendal

Jensen Willesmoes, M og O'Donnel, P (2011): *En hjerne til forskel. Neuropædagogik og faglighed på botilbud for voksne med varig nedsat fysisk og psykisk funktionsevne*. Publiceret som E-bog på: <http://www.dpu.dk/forskning/forskningsprogrammer/socialogspecialpaedagogik/kvalikombo/dendagligeforskel/>

Kirkebæk, B. (1987): *Kommunikation med psykisk udviklingshæmmede*. I: Holm, P og Perlt, B red.: *Socialpædagogiske tekster 3. Fra totalinstitution til selvforvaltning – åndssvage i udvikling*. København: Socialpædagogisk Højskole

Kirkebæk, B (1993): *Da de åndssvage blev farlige*. Holte: Forlaget SOCPOL

Kirkebæk, B (1998): *Er du et menneske, så... - om faglitteraturens metaforer og billeder vedrørende temaet menneske – dyr*. I: Clausen, Kirkebæk og Sætersdal: *Fortelling, Konstruksjon og mennesker med funksjonshemming*. Norge: Tano Aschehoug

Kirkebæk, B. (2001): *Normaliseringens periode. Dansk åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt fokus på forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og udviklingen af Statens Åndssvageforsorg 1959-1970*. Holte: Forlaget SOCPOL

Kirkebæk, B (2010): *Almagt og afmagt – specialpædagogikkens holdninger, handlinger og dilemmaer*. København: Akademisk forlag

Klausen, K K (2001): *Skulle det være noget særligt - Organisation og ledelse I det offentlige*. København: Lindhardt og Ringhof

Klingsey, M (2010): *Handicappede er blevet de nye indvandrere*. Artikel bragt i Dagbladet Information d. 28.6.2010

Kneer, G og Nassehi, A (1997): *Niklas Luhmann – introduktion til teorien om sociale systemer*. København: Hans Reitzels forlag

Korsgaard, O (red) (2004): *Medborgerskab, identitet og demokratisk dannelse*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag

Kristiansen, S og Krogstrup, H. K (1999): *Deltagende observation – introduktion til en forskningsmetodik*. København: Hans Reitzel

Kvale, S og Brinkmann, S (2008): *InterView - Introduktion til et håndværk*. 2. udgave. København: Hans Reitzels forlag

- Larsen P. E. (1997): *Det ka'nytte – en introduktion til og oversigt over teori og virksomhed*. Frederiksborg Amt
- Larsen, P.E (2001) *Det ka'nytte – Magt og afmagt*. Tappernøje: Det ka' nytte Consult
- Lov om social service. (LBK nr.81) (2011). Socialministeriet
- Luhmann, N (1985): *Complexity and Meaning. I: The Science and Praxis of Complexity*. Tokyo: The United Nations University
- Luhmann, N (1992): *What is communication? I: Communication Theory 2-3*, p.251 – 258
- Luhmann, N (1995a): *Kærlighed som symbolsk generaliseret kommunikationsmedium*. I: Jacobsen, J.C: *Autopoiesis II – udvalgte tekster af Niklas Luhmann*. København: Forlaget Politisk revy
- Luhmann, N (1995b): *Begyndelser og slutninger – betragtninger over forskellene*. I: Jacobsen, J.C: *Autopoiesis II – udvalgte tekster af Niklas Luhmann*. København: Forlaget Politisk revy
- Luhmann, N (1998): *Erkendelse som konstruktion*. I: Hermansen, M (Red.): *Fra læringens horisont – en antologi (p.163-182)*. Århus: Klim
- Luhmann, N (2000): *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*. København: Hans Reitzels forlag
- Luhmann, N (2007): *Indføring i systemteorien*. København: Forlaget unge pædagoger
- Martin, R. (1988): *"Truth, Power, Self: An Interview with Michel Foucault"*, I: Martin, Gutman og Hutton: *Technologies of the self. A Seminar with Michel Foucault*. The University of Massachusetts Press
- Mik-Meyer, N. og Villadsen K. (2007): *Magtens former: Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Hans Reitzel
- Ministerialtidende nr. 54 (2010): *Vejledning om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten overfor voksne, herunder pædagogiske principper*. Vejledning nr. 8 til serviceloven
- Møller, L. (1991): *Det kan nytte – Et handicap er hvad vi gør det til: Rapport over et udviklingsprojekt*. Social- og sundhedsforvaltningen Frederiksborg Amt og Socialpædagogernes Landsforbund
- Møller, S og Sørensen, D (1993): *"Det ka'nytte - at snakke om følelser"* Frederiksborg Amt socialforvaltningen
- Møller, S og Sørensen, D (1994): *"Det ka'nytte - at snakke om hverdagen"*. Frederiksborg Amt socialforvaltningen
- Møller, S og Sørensen, D (1996) : *"Det ka'nytte - at snakke om kroppen og tøjet"*. Frederiksborg Amt socialforvaltningen
- Perlt, Holst, Nielsen og Hagensen (2005): *Der skal to til en tango – om kommunikation og relationer i støtten til mennesker uden et ekspressivt verbalt sprog*. Socialt Udviklingscenter SUS

Projekteskrivelsen vedrørende "det ka' nytte anno 2012" indsendt til Social-og indenrigsministeriets ansøgningsudvalg i forhold til puljen: *Kompetenceudvikling i botilbud* i efteråret 2009

Rasmussen, J (2004): *Undervisning i det refleksivt moderne. Politik, profession, pædagogik*. København: Hans Reitzels forlag

Rose, N. (2007): *Det biologiske selv*. Lokaliseret 25.5.2010 på:

<http://www.turbulens.net/temaer/livkropogteknologi/&article=55>

Rose, N. (2009): *Livets politik: biomedicin, magt og subjektivitet i det 21. århundrede*. København: Dansk psykologisk forlag

Schmidt, L (1996): *Etik og socialpædagogik*. I: Bryderup M og Langager S (1996): *Følelsesekspertes? – om etik og engagement i socialpædagogisk arbejde*. Socialpædagogisk Højskole

Sætersdal, B (1998): *Fanger i kroppen – om kommunikasjon, handicapp og litterære kvaliteter*. I. Handicaphistorisk tidsskrift. Januar 1998. Dansk psykologisk forlag

Sørensen, D. og Hansen, C. (2000): *Det handler om livskvalitet. Kommunikation og samspil mellem mennesker - en håndbog for praktikere*. Frederiksborg Amt: Socialforvaltningen

Sørensen, D (2006): *Udfordringerne til den socialpædagogiske indsats for mennesker med multiple udviklingshæmninger*. Socialpædagogernes Landsforbund

Thyssen, O (2008): *Organisationer og funktionssystemer*. I: Paulsen, M og Tække, J (red.): *Luhmann og organisation*. København: Unge pædagoger

Tække, J og Hansen, R.S (2009): *Samfundets vilkår – Habermas og Luhmann*. København: Unge Pædagoger

Wadel, C (1991): *Feltarbeid i egen kultur – en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Norge: SEEK A/S

Videns- og formidlingsenheden på Frederiksborg Amts Kommunikationscenter (2006): *Teknologi, kommunikation og selvbestemmelse*. Socialt Udviklingscenter SUS

Warming, H. (2005): *Erkendelse gennem oplevelse: når indlevelse ikke er mulig*. I: Jarvinen, M og Mik-Meyer, N (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. København: Hans Reitzel

Øgendahl, C. (2000): *Socialpædagogernes historie*. Socialpædagogernes Landsforbund

Det ka' nytte filmene:

Fra Genstand til menneske (1986). Produceret af Clarte'Film og video for Socialpædagogernes Landsforbund. (Film 1)

Et spørgsmål om holdning (1988). Produceret af Clarte'Film og video for Socialpædagogernes Landsforbund. (Film 2)

Kan du huske Hanne. (1990). Produceret af Clarte'Film og video for Frederiksborg Amt (Film 3)

En pædagogisk udfordring. (1990). Produceret af Clarte'Film og video for Frederiksborg Amt (film 4)

Eigils historie. (1990). Produceret af Clarte'Film og video for Frederiksborg Amt. (film 5)

Et liv med 50 års forsinkelse. (1991). Produceret af Clarte'Film og video for Frederiksborg Amt (Film 6)

Oversigt over interviews

Lederinterview Botilbud A. (Dato: 17.08.2010)

Medarbejderinterview Botilbud A (Dato: 17.08.2010)

Lederinterview Botilbud B (Dato: 20.08.2010)

Medarbejderinterview 1 Botilbud B (Dato: 20.08.2010)

Medarbejderinterview 2 Botilbud B (Dato: 20.08.2010)

Interview Ester Gregersen (Dato: 27.08.2010)

Interview Poul Erik Larsen (Dato: 05.11.2010)

Fokusgruppeinterview vedrørende udredning af udviklingsalder (Dato: 16.01.2011)

Bilag 1

Filmoversigt

Film 1: *Fra Genstand til menneske* (1986). Filmens hovedperson Hanne er 40 år gammel, har Downs syndrom og er blind. Fokuserer særligt på at demonstrere hvordan en meget systematiske og målrettet pædagogisk indsats skaber positiv udvikling med hensyn til færdigheder og trivsel. Desuden fokuseres på det ændrede menneskesyn i forhold til svært udviklingshæmmede.

Film 2: *Et spørgsmål om holdning* (1988). Filmen fortæller hvordan både dårlige fysiske rammer, normeringer, problematisk samarbejde i personalegruppen samt "forkert" menneskesyn har været medvirkende årsag til manglende udvikling og trivsel hos beboerne. I filmen Fortælles om processen med skift fra et fokus på ren pleje til et udviklingsfokus. Historien om beboeren Jørgen på ca. 38 år følges sideløbende. Der fokuseres på hvordan hans voldsomme og problematiske adfærd reduceres efter han kommer med i et "det ka' nytte" projekt.

Film 3: *Husker du Hanne* (1990). Opfølgning på hvordan det er gået hovedpersonen, Hanne fra film 1. I filmen fortælles hvordan Hannes udvikling er fortsat efter hun er flyttet til nyt botilbud (Kronborghus) med mere hensigtsmæssige fysiske rammer, og med en overordnet "det ka' nytte" referenceramme som udgangspunkt for arbejdet. Dokumentation af at udvikling er mulig og pointering og understregning af at udviklingen betinges af de rette ressourcer, metoder og menneskesyn. Hanne tilværelse fremstilles som værende mere "normaliseret" i og med at der vises flere scener hvor Hanne færdes udenfor boinstitutionen og benytter sig af samme tilbud som andre mennesker i det omkringliggende samfund (Ht-bus, frisør, svømmehal), ligesom det pointeres at Hanne nu er kommet i dagtilbud og der vises flere scener her fra.

Film 4: *En pædagogisk udfordring* (1990). Filmen er bygget op omkring en fortælling vedrørende en pædagog (uerfaren på området), der søger arbejde på Kronborghus. Filmen følger pædagogen fra jobsamtalen til arbejdet med en konkret beboer, Susanne, der har både syns- og hørenedsættelser. I filmen uddybes det hvad der kræves af en pædagog der skal arbejde efter "det ka' nytte" principper. Personalet undervises af Poul-Erik Larsen der understreger "det ka' nyttes" referenceramme/ menneskesyn: at normaludvikling forudsætter at der kompenseres for de medfødte skader og at årsagen til fejludvikling skal findes i

den manglende kompensation. Desuden gennemgang af hvordan der arbejdes med "det ka'nyttes" pædagogiske analysemodel i forhold til arbejdet med Susanne. I arbejdet med analysemodellen fremstår lederen som særligt "det ka'nytte" kyndig sparringspartner. I filmen understreges det hvordan arbejdet er både hårdt men også fagligt spændende og udfordrende.

Film 5: *Eigils historie* (1990). Filmen fokuserer på at fortælle hvordan det var at vokse op som åndssvag på de danske centralinstitutioner i perioden fra ca.1950 – 1990. Dette gøres ved gennemgang af hovedpersonen Eigils livsforløb, og historien efterlader det indtryk at Eigils udvikling stort set kun er blevet dårligere fra han institutionsanbringes som 3½ årig (bl.a mistede færdigheder ift. Renlighed, at spise selv, forstå hvad der bliver sagt til ham mv) til han i 1988 kommer med i et "det ka'nytte" projekt.. Årsagen til dette beskrives som værende betinget af dårlige miljømæssige forhold gennem hans opvækst. Eigil er 42 år og bor på Svaneparken da han kommer med i DKN projektet, og hans udvikling undervejs i et 2 årigt forløb beskriver hvordan det er muligt at skabe en positiv udvikling for selv de allersvageste beboere. Desuden pointering af hvordan Eigils udvikling og trivsel er afhængig, særligt af personaleressourcer, men også de fysiske rammer tilskrives betydning.

Film 6: *Et liv med 50 års forsinkelse* (1991): Filmens institutionelle rammer adskiller sig fra de øvrige: Hovedpersonen Elna på 60 år der er døv-blind er kommet i privat familiepleje i et "almindeligt" hjem. Kommunikation og kommunikationsudvikling er centrale temaer, og der fokuseres særligt på anvendelsen af konkrete. Filmen fortæller hvordan Elnas trivsel og udvikling er forbedret med de ændrede rammer og metoder.

Bilag 2

Skema over aktiviteter i Det ka' nytte-filmene

Opsamling på temaer for samvær og aktiviteter

ADL	Øvrige aktiviteter (oplevelsesorienterede)
<p>Film 1: Tage strømper på, Mobilitytræning i botilbud, på wc og tisse, Ser karbad: snakker om skum, svamp, hun inddrages verbalt og fysisk. Ved projektstart: udtrykkes ambitioner mht at lære: spise, drikke, tage tøj på, være renlig, i det hele taget deltage i aktiviteter der vedrører hende selv med formålet: øget frihed og mulighed for selv at vælge hvad hun ville. I brusebad: vaskes af medarbejder.</p> <p>Film 2: På toilet, få tøj på, drikke, får mad, noget at drikke, spiser. Hjælper med at smøre mad. Tøj på, hjælpe med at tage låg på kaffekop, opfordring til at holde på kop. Spise. Sidder i stol imens hans seng redes og han der snakkes til ham om sengeredning imens.</p> <p>Film 3: Gå rundt i huset og mærke hvor hun er, have te - hjælpe med at hælde, tisse, kaffe. Vælge mellem 2 ting til morgenmad: Yoghurt og havregrød., spise, drikke kaffe (hælde selv),</p> <p>Film 4: Besked til beboer med TTT at hun skal hente kopper til kaffen. Selv hælde kaffe op. Beboer går ud med affald. Mobilitytræning på gang, sætte</p>	<p>Film 1: Snurre rundt på kontorstol. Ligge på madras: Cykle med benene (medarbejder fører ben). I cafeteria og købe noget at drikke, Tale om dagen v. hjælp af konkreter (før og efter),Gå tur på området, snakke om turen undervejs eks: sol, sten, godmorgen: krammer. Gynges Høre musik, tænde og slukke for båndoptager "ta mig med til Joanna). Kramme og vugge frem og tilbage tæt omslynget med personale. Gå tur, købe sodavand i cafeteria, gå tur sammen med andre beboere, gynges udenfor. Køre hestevogn i dyrehaven, på bakken, køre radiobil polypen(eneste udenfor området).</p> <p>Film 2: . Spise is udenfor i kørestol. Gennemgang af dag: sko på og ud og gå. Gå i gangstativ, kaffe, tegne/male. Boldspil. Ligger sammen med pædagog på madras og aes, kramme. På tur udenfor institutionen.</p> <p>Film 3: synger med tegn: i en skov., cykle sofacykel (daghjem), boblebad, bevæge sig til musik (medarbejder svinger hende rundt, bevæger ben mv imens hun ligger på seng), ligge på lydbænk – her lære at bruge sin egen stemme (vigtigt led i hendes udvikling selvom hun ikke kan lære at tale), lytte til</p>

<p>opvask i opvaskemaskine. Skal selv bære tøj ud i vaskerum som hun har gjort vådt.</p> <p>Film 5: tøj på og støvler på hjælpe med at tage ud af bordet, feje gulv. Køre beboer i kørestol. spise frokost,</p> <p>Film 6: hjælpes op af seng, får havresuppe i sengen og te, i karbad, tørre hår, få tøj på, stå oprejst ved at støtte sig til seng – "plejedame" reder seng og taler om det undervejs som måde at inddrage Elna på, gå ud at hente post (fast daglig aktivitet), spiser, hjælpes i seng, køre i bil (3 gange om ugen), bærer varerne, med til at vælge tøj til lægen fordi hun har ændret stilling i stol (mistanke om at pga smerter), med på indkøb .</p>	<p>stille musik, svømmehal – på vandrutchebane (hjulpet meget på vej af medarbejder). gå til frisøren, blive klippet hos frisøren, mærke på håret der er klippet af, kramme – nusse med medarbejderen, "kæletur", Bus, gymnastik og danse (anden beboer), bliver nusset, holdt om af anden beboer.</p> <p>Film 4: Høre musik, ser billeder og snakker om hvem de ser, Male. Snakke sammen om hvad beboer har lavet i dag. Sidde på bænk og drikke fadøl (et sted ude i verden)</p> <p>Film 5: Kommer gående ud fra botilbud med medarbejder ved sin side, hun laver tegn for hest/ride til Eigil. Sidde i græsset sammen med medarbejder, gennemgang af dagsprogram. Konkreter der er placeret i hver sin kurv: ride. Pasning af hest, indkøb hos købmand, bading, og skovtur som faste aktiviteter der kun kan gennemføres hvis der er nok personale. Ridning i skov, give heste hø. Få smurt creme i ansigt og masseret skuldre. Spiller bold, Kører med el-bil,. Gåtur i skov, sidde på bænk ved sø. Gå i skov, øl og kaffe på støtte og aktivitetscenter. Køre karrusel på Bakken.</p> <p>Film 6: Klippes af frisør i køkkenet, sidder i lænestol og hører på klaverspil, sidder ved havnen i sin kørestol, masserer med creme samtidig med at muskulatur bevæges og strækkes, mærke luft fra luftventilator, lytter til klaverspil, kalder på klokken og aes på kind, sidde i havnen, spiser is i indkøbscenter.</p>
---	--